

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (2025)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΘΕΜΑ:

*« LandEscapes: Το Τρίτο Τοπίο ως Καταλύτης Δυναμικής
Ανανέωσης των Υπολειμματικών Χώρων στην Πόλη»*

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ : ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΓΝΗ (Α.Μ. : 361)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΘΟΛΕΑΣ

© Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Παπαθανασίου Αγνή, 2026

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Ιωάννινα, Ιούνιος, 2026

Ερευνητική Εργασία

Θέμα: « LandEscapes: Το Τρίτο Τοπίο ως καταλύτης δυναμικής ανανέωσης των υπολειμματικών χώρων στην πόλη»

Παπαθανασίου Αγνή (Α.Μ. : 361)

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ιωάννης Ζαβολέας, Καθηγητής

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Μέλος επιτροπής:

Ιωάννης Ζαβολέας, Καθηγητής

2. Μέλος επιτροπής:

Κάρολος Γαλανός, Εντεταλμένος Διδάσκων

Μέλος επιτροπής

Νικόλαος Πατσαβός, Αναπληρωτής Καθηγητής

νυσσῶνται ἐν νύκτι καὶ οὐκ ἔσονται

LandEscapes: The Third Landscape as a catalyst for dynamic renewal of residual spaces in the city

LandEscapes: το Τρίτο Τοπίο ως καταλύτης δυναμικής ανανέωσης των υπολειμματικών χώρων στην πόλη

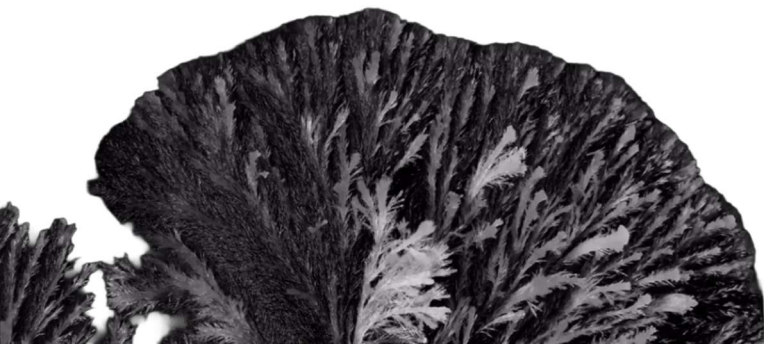
Ένα θερμό ευχαριστώ σε όσους, εν γνώσει και εν αγνοία τους, συνέβαλαν στη διαμόρφωση και ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

ABSTRACT

The city and the Third Landscape (Gilles Clément) are recognized and presented as socio-spatial entities that interact and are interdependent according to systemic logic, producing new spatial conditions. The city is not only buildings and streets but also a system of relationships, uses, and experiences that evolve over time. Accordingly, the Third Landscape can be seen as a subsystem within the larger system of the city, which affects social mobility and the sense of public space.

The city, as an organic system, changes and expands, creating residual space within the urban fabric. These spaces - from entire building blocks to small gaps, cracks, or inert surfaces - emerge as potential Third Landscapes. They should not be seen as isolated “gaps,” but as functional elements of the city system, which can enhance the urban experience on many levels: environmental, spatial, and functional.

Third Landscapes are sites of spontaneous natural regeneration, biodiversity, and informal urbanity. Thus, they offer a different substrate for understanding the relationship between the built and the unbuilt, while the interaction of the urban system with the Third Landscape system produces new possibilities for spatial planning and collective urban experience.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πόλη και το Τρίτο Τοπίο (Third Landscape, Gilles Clément) αναγνωρίζονται και παρουσιάζονται ως κοινωνικό-χωρικές οντότητες που αλληλεπιδρούν και αλληλεξαρτώνται ακολουθώντας μια συστημική λογική, παράγοντας νέες χωρικές συνθήκες. Η πόλη δεν είναι μόνο κτίρια και δρόμοι, αλλά ένα σύστημα σχέσεων, χρήσεων και εμπειριών που εξελίσσεται στον χρόνο. Αντίστοιχα, το Τρίτο Τοπίο μπορεί να ιδωθεί ως υποσύστημα μέσα στο μεγαλύτερο σύστημα της πόλης, το οποίο επηρεάζει την κοινωνική ζωή, την κινητικότητα και την αίσθηση του δημόσιου χώρου.

Η πόλη, ως οργανικό σύστημα, μεταβάλλεται και επεκτείνεται, δημιουργώντας εντός του αστικού ιστού υπολειμματικούς χώρους. Αυτοί οι χώροι - από ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα έως μικρά κενά, ρωγμές ή αδρανείς επιφάνειες - αναδεικνύονται ως εν δυνάμει Τρίτα Τοπία. Δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μεμονωμένα «κενά», αλλά ως λειτουργικά στοιχεία του συστήματος της πόλης, που μπορούν να ενισχύσουν την αστική εμπειρία σε πολλά επίπεδα: περιβαλλοντικά, χωρικά και λειτουργικά.

Τα Τρίτα Τοπία αποτελούν σημεία αυθόρμητης φυσικής αναγέννησης, βιοποικιλότητας και ανεπίσημης αστικότητας. Έτσι προσφέρουν ένα διαφορετικό υπόστρωμα κατανόησης της σχέσης μεταξύ δομημένου και αδόμητου, ενώ η αλληλεπίδραση του αστικού συστήματος με το υποσύστημα του Τρίτου Τοπίου παράγει νέες δυνατότητες χωρικού σχεδιασμού και συλλογικών αστικών εμπειριών.

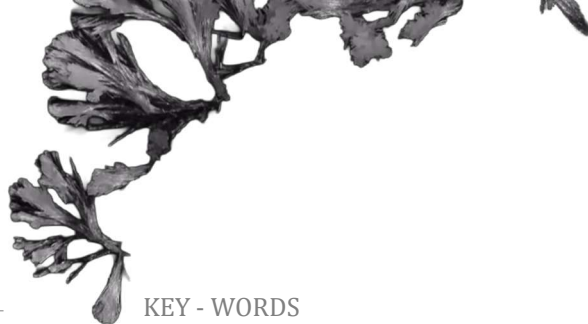
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ

ΤΡΙΤΟ ΤΟΠΙΟ – ΧΡΟΝΟΣ – ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΣ ΧΩΡΟΣ –
ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ – ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ – ΠΟΛΗ –
ΑΣΤΙΚΟΣ ΙΣΤΟΣ – ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ –
ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ – ΟΡΓΑΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ

KEY - WORDS

THIRD LANDSCAPE – TIME – INTERMEDIATE SPACE –
RESIDUAL SPACES – ECOLOGY – CITY – URBAN WEBSITE
– INTERACTIONS – ECOSYSTEM – ORGANIC WHOLE

ABSTRACT	8	2.1 Εννοιολογική Ενοποίηση	36
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	9	2.2 Διακλαδώσεις και Συσχετίσεις	39
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13	Η ΠΟΛΗ, ΤΑ ΚΕΝΑ ΤΗΣ ΚΑΙ Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΜΙΑΣ ΝΕΑΣ ΟΠΤΙΚΗΣ	54
ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ	13	3.1 Η Πόλη ως Οργανικό Σύνολο	56
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΩΣ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΑΞΟΝΑ	16	3.2 Αστικά Υπολείμματα και Ακαθόριστοι Χώροι: Βιομηχανικά κατάλοιπα	60
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ	17	ΑΠΟ ΤΟ RUDERAL ECOLOGY ΣΤΟ THIRD LANDSCAPE	67
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ	17	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	77
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ, ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΦΟΡΩΝ	18	Ανακεφαλαίωση Ερευνητικής Πορείας	77
ΔΟΜΗ ΕΡΕΥΝΑΣ	19	ΕΙΚΟΝΕΣ	87
ΤΡΙΤΟ ΤΟΠΙΟ	22	ΒΙΒΛΙΑ	89
1.1 Το Τρίτο Τοπίο (Tiers Paysage)	24	ΔΟΚΙΜΙΑ, ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΕΙΣ, ΣΥΛΛΟΓΕΣ	90
1.2 Η Τριλογία του Clément: Κήπος εν Κινήσει – Πλανητικός Κήπος – Τρίτο Τοπίο	29	ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ	91
ΣΥΜΠΟΣΙΑΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ	34	ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ (Web Sources)	92

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Ο χρόνος αποτελεί έναν από τους βασικότερους και πιο σύνθετους παράγοντες που απασχολούν την έρευνα. Ως ανθρώπινη επινόηση που ταυτόχρονα αποτυπώνει τη φυσική ροή των γεγονότων και το φιλοσοφικό πεδίο της συνεχούς μεταβολής, ο χρόνος υπερβαίνει την απλή μέτρηση της διάρκειας (Elias, 1992). Μετατρέπεται στο δυναμικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο εξελίσσονται όλα τα συστήματα -φυσικά, κοινωνικά, αρχιτεκτονικά. Στο πλαίσιο της πόλης, ο χρόνος δεν αποτελεί έναν εξωτερικό, παθητικό παράγοντα, αλλά τον ίδιο τον μηχανισμό που μετασχηματίζει τον χώρο, τις σχέσεις και τις ροές (Mumford, 1961). Η πόλη, ως οργανικό σύστημα, διαμορφώνεται μέσα από διαρκείς ιστορικές, κοινωνικές, τεχνολογικές και οικολογικές χρονικές στρώσεις. Συνεπώς, η κατανόηση της αστικής πολυπλοκότητας απαιτεί τη μελέτη του χρόνου ως ενεργού φορέα

αλλαγής, ο οποίος καθορίζει την εξέλιξη των αστικών υποσυστημάτων, τη μετάβαση από στατικές σε δυναμικές αντιλήψεις και, τελικά, την ανάδυση νέων μορφών και σχέσεων (Harvey, 1990).

Στις σύγχρονες συνθήκες εκτεταμένης και ραγδαίας αστικοποίησης, η ανάπτυξη των πόλεων αποκτά μια ολοένα και ταχύτερη δυναμική. Δημιουργείται έτσι μια έντονη ασυμμετρία ανάμεσα στη γρήγορη ροή των γεγονότων και στην ικανότητά μας να συλλάβουμε και να σχεδιάσουμε τις μακροχρόνιες επιπτώσεις των ανθρώπινων παρεμβάσεων, οδηγώντας συχνά σε σύνθετες περιβαλλοντικές και κοινωνικές κρίσεις (UN-Habitat, 2020). Η πραγματικότητα αυτή αναδεικνύει την ανάγκη μετατόπισης του αστικού σχεδιασμού από την αποσπασματική εστίαση σε επιμέρους στοιχεία -όπως οι απομονωμένες λειτουργίες και υποδομές -προς την κατανόηση της πόλης ως ενιαίου, ζωντανού οργανισμού. Η ερμηνεία των σύγχρονων αστικών φαινομένων προϋποθέτει τη μελέτη των δικτύων και των σχέσεων αλληλεξάρτησης που συνδέουν τα δομικά και κοινωνικά

συστατικά του αστικού ιστού (Batty, 2005· Jacobs, 1961). Υπό αυτό το πρίσμα, η πόλη υπόκειται σε συνεχείς, εγγενείς διαδικασίες μεταβολής, φθοράς και ανανέωσης (Lynch, 1981· Marshall, 2009).

Μέσα σε αυτή τη διαρκή και συχνά άνιση ροή δραστηριοτήτων, ορισμένα τμήματα του αστικού ιστού αδρανοποιούνται ή αποκόπτονται, καθιστώντας ορατή την εγκατάλειψη και τη διακοπή της αστικής συνέχειας. Οι υπολειμματικοί χώροι (Residual Spaces) αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της αστικής κενότητας (Trancik, 1986). Προκύπτουν ως παραπροϊόντα του κυρίαρχου μοντέλου σχεδιασμού και περιγράφονται στη βιβλιογραφία μέσα από έννοιες όπως τα Wastelands, το Terrain Vague (de Solà-Morales, 1995), η Αυθόρμητη Αστική Φύση και το Τρίτο Τοπίο. Παρά την επιφανειακή τους εικόνα ως «κενά» ή «ασήμαντα» σημεία, οι χώροι αυτοί αποτελούν πεδία όπου η απουσία ανθρώπινης παρέμβασης και η φυσική διαδοχή επιτρέπουν την ανάπτυξη νέων οικολογικών και χωρικών δυναμικών (Gandy, 2013). Ενώ η παραδοσιακή

αρχιτεκτονική παράγει εμπειρίες βασισμένες σε χώρους που εύκολα οικειοποιούμαστε και εντάσσουμε στη μνήμη μας (Norberg-Schulz, 1980), οι εγκαταλελειμμένες αυτές ζώνες αναπτύσσουν αυθόρμητα οικοσυστήματα. Τα οικοσυστήματα αυτά αποτελούν σημαντικούς φορείς ζωής και πολύτιμα εργαλεία για κάθε σύγχρονη σχεδιαστική παρέμβαση (Kowarik, 2011).

Η αναγνώριση της αξίας των υπολειμματικών χώρων συνδέεται άμεσα με το ανανεωμένο ενδιαφέρον για την αστική βιωσιμότητα και την ενσωμάτωση εννοιών από την επιστήμη της οικολογίας (McHarg, 1969). Αν και η οικολογική σκέψη άρχισε να κυοφορείται ήδη από τη δεκαετία του 1950, χρειάστηκαν δεκαετίες συζητήσεων για να εδραιωθεί. Σημείο καμπής αποτέλεσε η προσέγγιση της Jane Jacobs (1961), η οποία μέσα από την καθημερινή παρατήρηση ανέδειξε τις αποτυχίες των εμβληματικών πολεοδομικών σχεδίων, προτείνοντας τη μικρή κλίμακα, την ποικιλομορφία και την κοινωνική ζωή ως θεμέλια της αστικής ανθεκτικότητας. Σήμερα, η φύση δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως δευτερεύον ή

διακοσμητικό στοιχείο, αλλά ως ενεργός παράγοντας που συνδιαμορφώνει την πόλη. Η εισαγωγή των *πράσινων υποδομών*¹ - ως ένα στρατηγικά σχεδιασμένο δίκτυο που ενισχύει την οικολογική συνδεσιμότητα και τα δίκτυα πρασίνου - καθώς και οι βιομημητικές προσεγγίσεις, προσφέρουν αποτελεσματικές απαντήσεις στις σύγχρονες αστικές αντιφάσεις, βελτιώνοντας το μικροκλίμα και την ποιότητα ζωής (Beatley, 2011).

Αυτή η οικολογική στροφή μετατοπίζει το ενδιαφέρον από την απλή αισθητική φύτευση προς μια λειτουργική, συστημική κατανόηση της πόλης ως μεταβολικού συστήματος. Η θεωρία του Αστικού Μεταβολισμού (Urban Metabolism) και η έννοια της Αστικής Ανθεκτικότητας (Resilience) υπογραμμίζουν την ανάγκη για κυκλικότητα, προσαρμοστικότητα και συνεχή ροή ενέργειας και υλικών με τις ελάχιστες δυνατές περιβαλλοντικές επιπτώσεις (Newman, 1999). Σε αυτό το πλαίσιο, η ατμόσφαιρα της εγκατάλειψης στους

υπολειμματικούς χώρους λειτουργεί ως ένα ενδιάμεσο πεδίο ανάμεσα στη βιωμένη χωρική εμπειρία και την οικολογική ανάγνωση. Μέσα από τη σταδιακή τους επανένταξη, οι χώροι αυτοί προσδίδουν στον αστικό ιστό νέες «φυσικές» ποιότητες, επανασυνδέοντάς τον με την ιστορία και την ταυτότητά του, και αναδεικνύοντας τις δυναμικές διεργασίες του Τρίτου Τοπίου.

¹ *πράσινες υποδομές* αποτελούν ένα πολυεπίπεδο δίκτυο φυσικών και ημι-φυσικών χώρων, στρατηγικά σχεδιασμένο ώστε να ενισχύει τις οικολογικές

διεργασίες, να υποστηρίζει τη βιοποικιλότητα και να βελτιώνει την ποιότητα ζωής μέσα από την παροχή οικοσυστημικών υπηρεσιών.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΩΣ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΑΞΟΝΑ

Στον επαναπροσδιορισμό των υπολειμματικών χώρων, καθοριστική είναι η συμβολή του Gilles Clément, ο οποίος, μέσα από την έννοια του Τρίτου Τοπίου (Tiers Paysage), αναγνωρίζει αυτούς τους χώρους ως ενδιάμεσες ζώνες που, παρότι επιφανειακά μοιάζουν στάσιμες, φιλοξενούν έντονη και συνεχώς μεταβαλλόμενη δραστηριότητα. Η δυναμική αυτή δεν προκύπτει από προγραμματισμένες χρήσεις, αλλά από οργανισμούς που εγκαθίστανται και αναπτύσσονται χωρίς κάποια σαφή πρόθεση ή σχετική στρατηγική εφαρμογή. Αντίστοιχα ο Clément περιγράφει το Τρίτο Τοπίο στον αστικό χώρο. Σύμφωνα με αυτόν, το Τρίτο Τοπίο περιλαμβάνει όλες τις περιοχές που δεν έχουν ενταχθεί σε κάποιο σύστημα παραγωγής, σχεδιασμού ή ελέγχου: εγκαταλελειμμένα οικόπεδα, όρια υποδομών, πρηνή αυτοκινητοδρόμων, Αστικά Κενά, πρώην βιομηχανικές ζώνες, ακόμη και μικρές νησίδες

αυθόρμητης βλάστησης (Clément, 2011; 2004). Παρά την υποβάθμιση ή την ασημαντότητα που συχνά τους αποδίδεται, αποτελούν ζώνες υψηλής οικολογικής αξίας, καθώς φιλοξενούν αυθόρμητη βιοποικιλότητα και λειτουργούν ως καταφύγια για είδη που αποκλείονται από τον έντονα ανθρωπογενή αστικό ιστό. Η σύγχρονη θεωρία της πόλης έχει μετακινηθεί από μια στατική, μηχανιστική αντίληψη προς μια πιο σύνθετη και οικολογική κατανόηση, όπου η πόλη αντιμετωπίζεται ως ζωντανό, οργανικό σύνολο. Η οργανική αυτή θεώρηση διευρύνει τις αντιλήψεις που είχαν αναπτυχθεί αρχικά κατά τον μοντερνισμό, καθώς ενσωματώνει μια έντονα συστημική διάσταση στην αντίληψη της πόλης ιδωμένης ως ένας οργανισμός. Ανάλογα, η πόλη δεν σχεδιάζεται πλέον αποκλειστικά μέσα από κεντρικές, ιεραρχικές διαδικασίες ή ως προς αυστηρά λειτουργικά μοντέλα, αντίθετα αναπτύσσεται δυναμικά, αναδεικνύοντας έναν χαρακτήρα μεταβολής, ανοιχτότητας, ή και αβεβαιότητας, ενθαρρύνοντας κατευθύνσεις ή και λύσεις ακόμα και για προβλήματα που δεν είχαν εκ των προτέρων προβλεφθεί.

Συνεπώς, μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο του Τρίτου Τοπίου, γίνεται σαφές ότι οι ενδιάμεσες αυτές καταστάσεις μπορούν να αποτελέσουν κρίσιμες λύσεις για τις δυσλειτουργίες των σύγχρονων πόλεων. Το Τρίτο Τοπίο δεν είναι απλώς μια κατηγορία χώρων· είναι μια οικολογική και πολιτική στάση που αναγνωρίζει την αξία της αβεβαιότητας, της μεταβολής και της αυθόρμητης εξέλιξης. Σε μια πόλη που λειτουργεί ως οργανικό σύνολο, οι χώροι αυτοί αποτελούν το «άγριο» τμήμα του αστικού οικοσυστήματος, όπου η φύση ανακτά χώρο και δημιουργεί νέες μορφές ζωής και χωρικότητας.

Συνολικά, η σύνδεση της πόλης ως οργανικού συνόλου με την έννοια του Τρίτου Τοπίου αποκαλύπτει μια νέα κατανόηση του αστικού χώρου: μια πόλη που δεν είναι πλήρως ελεγχόμενη, αλλά εξελίσσεται μέσα από σχέσεις, αλληλεπιδράσεις και αυθόρμητες διεργασίες. Υπό αυτή τη θεώρηση, οι υπολειμματικοί χώροι δεν αποτελούν πλέον προβλήματα προς εξάλειψη, αλλά κρίσιμες οικολογικές και κοινωνικές συνιστώσες που συμβάλλουν στη βιωσιμότητα, την ανθεκτικότητα και τη συνεχή ανανέωση του αστικού περιβάλλοντος.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ

Το ερευνητικό ερώτημα διαμορφώνεται και εν τέλει διατυπώνεται μέσω βιωματικής παρατήρησης και αναγνώρισης υποβαθμισμένων χώρων μέσα στον αστικό ιστό:

- Πώς οι υπολειμματικοί χώροι του αστικού ιστού - όπως εγκαταλελειμμένα κτίρια και εναπομείναντα κενά οικοπέδα - μπορούν να επαναπροσδιοριστούν ως Τρίτα Τοπία, και ποια χωρικά οφέλη και προκλήσεις προκύπτουν από την ενσωμάτωσή τους στη σύγχρονη πόλη;

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ, ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΦΟΡΩΝ

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τους υπολειμματικούς αστικούς χώρους μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο της σύγχρονης οικολογικής σκέψης και της θεωρίας του αστικού τοπίου, διερευνώντας τον τρόπο με τον οποίο αυτοί οι χώροι μπορούν να αναγνωστούν, να ερμηνευτούν και να επανασημασιοδοτηθούν. Αξιοποιώντας τις αρχές του Gilles Clément σχετικά με το Τρίτο Τοπίο, καθώς και τη διεθνή βιβλιογραφία γύρω από τα αστικά ενδιάμεσα, η μελέτη αναδεικνύει ότι οι μη προγραμματισμένοι, συχνά αόρατοι χώροι της πόλης αποτελούν δυναμικά πεδία βιοποικιλότητας, οικολογικής μετάβασης και χωρικής δυναμικής. Η ανάλυση επιλεγμένων περιπτώσεων επιτρέπει την κατανόηση των αντιφάσεων και των δυνατοτήτων που αναδύονται όταν ο «κενός» χώρος αντιμετωπίζεται όχι ως αστικό υπόλειμμα αλλά ως φορέας οικολογικού νοήματος. Με αυτόν τον τρόπο, η έρευνα συμβάλλει στον διευρυμένο

διάλογο για τον ρόλο των Τρίτων Τοπίων στον σύγχρονο αστικό σχεδιασμό και θέτει κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με τη διαχείριση, την ορατότητα και τη μελλοντική ένταξη των υπολειμματικών χώρων στον αστικό ιστό.

Παράλληλα, η μελέτη ακολουθεί τις θεωρητικές εξελίξεις που διαμόρφωσαν τη σύγχρονη πόλη, από τη βιομηχανική της συγκρότηση έως τη μεταβιομηχανική της μετάβαση. Ερμηνεύοντας την πόλη ως οργανικό σύνολο - όπως υποστηρίζουν θεωρητικοί όπως ο Henri Lefebvre, Christopher Alexander και οι μελετητές της αστικής οικολογίας - η έρευνα στρέφεται στα υποβαθμισμένα τμήματά της, επιχειρώντας τον επαναπροσδιορισμό τους ως ενεργών υποσυστημάτων ενός ευρύτερου αστικού οικοσυστήματος. Η έννοια της βιωσιμότητας λειτουργεί ως συνεκτικός άξονας που συνδέει τις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις, αποτελώντας θεμελιώδη παράμετρο για κάθε σχεδιαστική απόφαση. Η επανόρθωση των περιβαλλοντικών και κοινωνικών συνεπειών της βιομηχανικής περιόδου αναδεικνύεται ως κεντρικό

ζήτημα του σύγχρονου αστικού σχεδιασμού. Ωστόσο, οι απαντήσεις βρίσκονται στο ίδιο το αστικό σύστημα, το οποίο - παρά την αρχική του αντιμετώπιση ως μηχανικό μοντέλο - λειτουργεί ως οργανικό σύνολο με κυκλικές, αλληλεπιδραστικές και εξελισσόμενες διαδικασίες.

ΔΟΜΗ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα οργανώνεται στα ακόλουθα μέρη:

Η **ΕΙΣΑΓΩΓΗ** θέτει το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας, παρουσιάζοντας την πόλη ως ένα συνεχές σύστημα σχέσεων, ροών και μεταβολών. Στόχος είναι να γίνει κατανοητό ότι το αντικείμενο δεν εξετάζεται αποσπασματικά, αλλά μέσα σε ένα ενιαίο πλαίσιο όπου ο χώρος, ο χρόνος και οι κοινωνικές πρακτικές συνδιαμορφώνουν το αστικό περιβάλλον.

Το **1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ** εμβαθύνει στο θεωρητικό έργο του Gilles Clément, αναλύει την τριλογία «Κήπος εν Κινήσει - Πλανητικός Κήπος - Τρίτο Τοπίο» και θεμελιώνει την έννοια του Τρίτου Τοπίου ως νέο πλαίσιο ανάγνωσης και σχεδιασμού των αστικών κενών.

Στο **2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ** αποσαφηνίζονται και συσχετίζονται όλα τα φαινόμενα και οι θεωρητικές προσεγγίσεις που συνδέονται με το Τρίτο Τοπίο. Πρόκειται για μια συνθετική παρουσίαση θεωριών, όπου η παράθεση και η εμβάθυνση επιτρέπουν την ανάδειξη των μεταξύ τους σχέσεων και της συμβολής τους στη διαμόρφωση της έννοιας.

Το **3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ** κεφάλαιο εστιάζει στην εξέλιξη της αστικής ανάπτυξης. Αναλύει πώς οι αλλαγές στις χρήσεις γης και οι διαδικασίες εγκατάλειψης οδηγούν στη δημιουργία υπολειμματικών χώρων. Παράλληλα, παρουσιάζει τη μετάβαση από μια μηχανιστική αντίληψη της πόλης σε μια συστημική, οικολογική θεώρηση, η οποία προσφέρει το θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση των Αστικών Κενών ως δυναμικών στοιχείων του αστικού

οικοσυστήματος - των ενδιάμεσων τοπίων που αργότερα ονομάστηκαν Τρίτα Τοπία.

Το **4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ** εξετάζει τα Αστικά Κενά μέσα από την εξέλιξη της οικολογικής σκέψης και δείχνει πώς το φαινόμενο απέκτησε διαφορετικές ονομασίες σε διαφορετικές περιόδους. Παρουσιάζονται τα σημαντικότερα θεωρητικά και πρακτικά ρεύματα που επηρέασαν τον αστικό σχεδιασμό και συνέβαλαν στη συγκρότηση του αστικού τοπίου ως αυτόνομου επιστημονικού πεδίου.

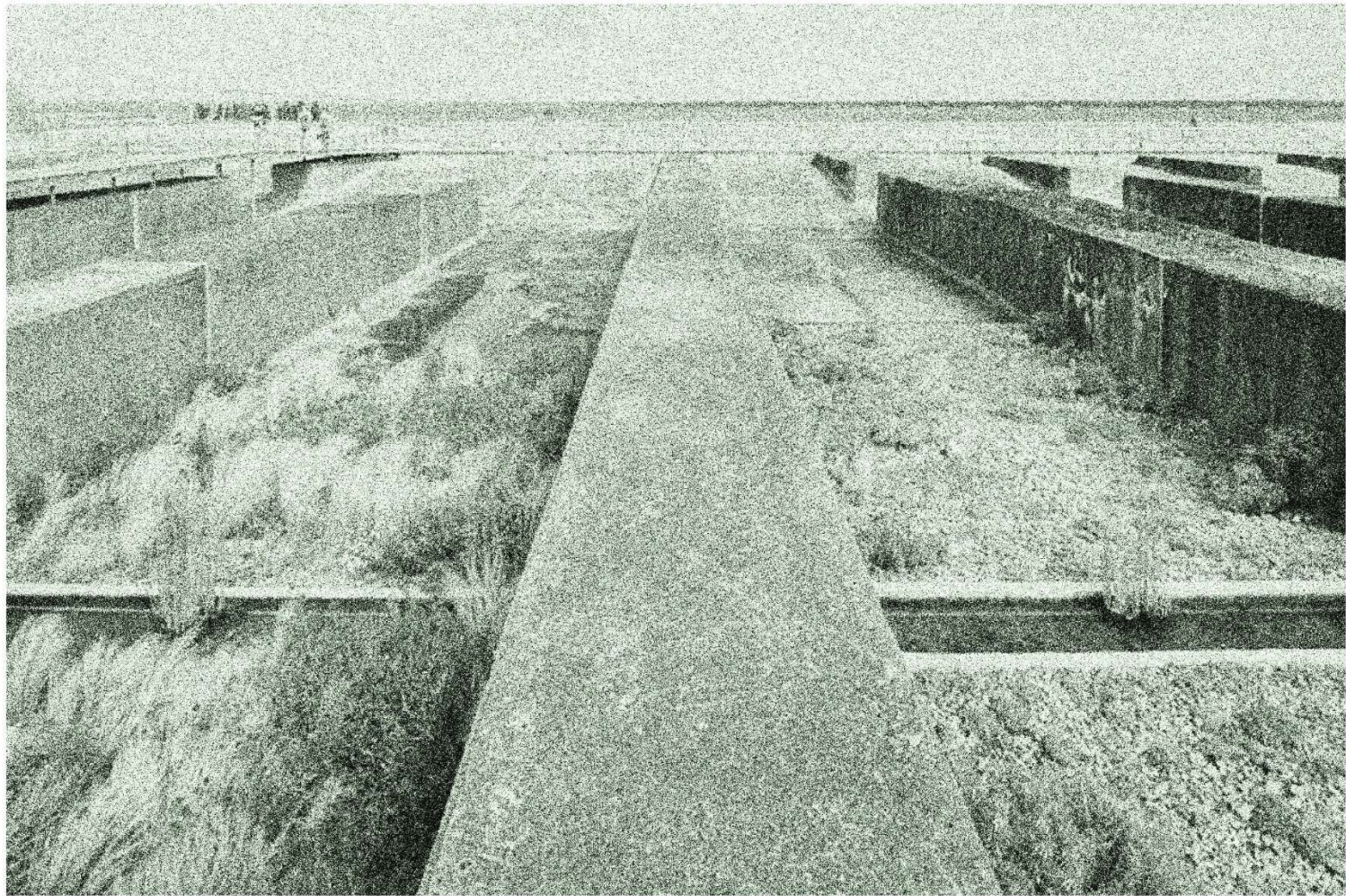
Το κεφάλαιο **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ** συνοψίζουν την έρευνα, αναδεικνύει τα βασικά ευρήματα και σκιαγραφεί τις νέες προοπτικές του Τρίτου Τοπίου. Σε αυτό το πλαίσιο, τα Τρίτα Τοπία του Clément αναγνωρίζονται ως ουσιώδη στοιχεία της αστικής πραγματικότητας, ικανά να επηρεάζουν και να συνδιαμορφώνουν τις οικολογικές, κοινωνικές και χωρικές διεργασίες της πόλης. Η κατανόηση και η ενσωμάτωσή τους στον αστικό σχεδιασμό δεν αποτελούν απλώς μια περιβαλλοντική επιλογή, αλλά βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία βιώσιμων, ανθεκτικών και πολυεπίπεδων αστικών συστημάτων.

K1

ΤΡΙΤΟ ΤΟΠΙΟ

Εισαγωγική παράγραφος

Το παρόν κεφάλαιο παρουσιάζει και εδραιώνει στο ριζοσπαστικό θεωρητικό έργο του τοπιοτέχνη και στοχαστή Gilles Clément, το οποίο επαναπροσδιορίζει ριζικά τη σχέση του ανθρώπου με τον χώρο, τον χρόνο και την αυθόρμητη φύση. Μέσα από την ανάπτυξη μιας αλληλένδετης εννοιολογικής τριλογίας - τον «Κήπο εν Κινήσει», τον «Πλανητικό Κήπο» και το «Τρίτο Τοπίο»- εξετάζεται η μετάβαση από τη διαχείριση της μικροκλίμακας ενός μεμονωμένου κήπου στην οικολογική αντίληψη ολόκληρου του πλανήτη ως ενός ενιαίου, ζωντανού οργανισμού. Κεντρικός άξονας της ανάλυσης είναι να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο η θεωρία του Clément αποδομεί τις παραδοσιακές, αυστηρά ανθρωποκεντρικές πρακτικές ελέγχου του χώρου, προτείνοντας μια νέα οπτική: την αναγνώριση των αστικών κενών, των αδόμητων περιοχών και των υπολειμματικών ζωνών όχι ως συμβόλων παρακμής και εγκατάλειψης, αλλά ως πολύτιμων δεξαμενών βιοποικιλότητας, οικολογικής ευφυΐας και πολιτικής διεκδίκησης.

1.1 Το Τρίτο Τοπίο (Tiers Paysage)

1.1 (α) Ορισμός και Χαρακτηριστικά

Το Τρίτο Τοπίο αναφέρεται σε έναν «ενδιάμεσο χώρο» ανάμεσα στο Πρώτο Τοπίο (το φυσικό, μη παρεμβατικό περιβάλλον) και το Δεύτερο Τοπίο (το ανθρωπογενές, σχεδιασμένο ή παραγωγικό τοπίο). Κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες περιγράφεται και κατανοείται ως εξής (Clément, 1991; 2004):

Αρχικά το **Πρώτο Τοπίο** (Premier Paysage) (εικ.01) περιγράφει τα τοπία που παραμένουν άγρια, αδιαμόρφωτα και μη διαχειριζόμενα από τον άνθρωπο. Πρόκειται για δάση, βουνά, ακτές, υγροτόπους και γενικά για περιοχές όπου η ανθρώπινη παρέμβαση είναι ελάχιστη ή ανύπαρκτη. Το Πρώτο Τοπίο αποτελεί το θεμέλιο της βιοποικιλότητας και της οικολογικής ισορροπίας, καθώς ενσαρκώνει την αυτονομία της φύσης και την ικανότητά της να εξελίσσεται χωρίς εξωτερικό έλεγχο. Είναι το τοπίο της «πρωτογενούς

φύσης», το οποίο λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για την κατανόηση της οικολογικής ανθεκτικότητας και της φυσικής εξέλιξης των οικοσυστημάτων.

Σε αντίθεση με αυτό, το **Δεύτερο Τοπίο** (Deuxième Paysage) (εικ.02) περιλαμβάνει όλα τα τοπία που έχουν διαμορφωθεί, οργανωθεί ή καλλιεργηθεί από τον άνθρωπο. Αγροτικές εκτάσεις, πάρκα, κήποι, αστικές φυτεύσεις και υποδομές πρασίνου αποτελούν εκφράσεις αυτού του ανθρωπογενούς τοπίου, όπου η ανθρώπινη πρόθεση καθορίζει τη μορφή και τη λειτουργία. Είναι το τοπίο του πολιτισμού, της γεωργίας και του σχεδιασμού. Ωστόσο, ο Clément επισημαίνει ότι η υπερβολική διαχείριση μπορεί να περιορίσει τη βιοποικιλότητα και να αποδυναμώσει τις φυσικές διεργασίες, δημιουργώντας περιβάλλοντα συχνά οικολογικά φτωχά και υπερβολικά ελεγχόμενα.

Ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα αναδύεται το **Τρίτο Τοπίο** (Tiers Paysage) (εικ.03), η πιο ριζοσπαστική και καινοτόμα έννοια του Clément. Το Τρίτο Τοπίο

περιλαμβάνει όλους τους υπολειμματικούς, εγκαταλελειμμένους, αδόμητους ή περιθωριοποιημένους χώρους που δεν ανήκουν ούτε στο Πρώτο ούτε στο Δεύτερο Τοπίο. Περιγράφετε το Τρίτο Τοπίο ως μια «ενδιάμεση κατάσταση», ιδιαίτερα εμφανή σε εγκαταλελειμμένους αστικούς χώρους. Πρόκειται για τοπία που δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ούτε ως φυσικά ούτε ως ανθρωπογενή, αλλά ως κάτι υβριδικό και μεταβατικό. Αστικά Κενά, άκρες δρόμων, σιδηροδρομικές ζώνες, βιομηχανικά κατάλοιπα, αδόμητα οικόπεδα, πρηνή και ρωγμές αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Είναι χώροι όπου η φύση αναπτύσσεται αυθόρμητα, χωρίς ανθρώπινη καθοδήγηση, και γι' αυτό αποτελούν καταφύγια βιοποικιλότητας. Για τον Clément, το Τρίτο Τοπίο είναι ταυτόχρονα οικολογική και πολιτική θέση: μια αναγνώριση της αξίας της αυθόρμητης φύσης και της ανάγκης να προστατευτούν οι χώροι που η πόλη συνήθως αγνοεί.

Αναπτύσσοντας περισσότερο πάνω στο Μανιφέστο του Τρίτου Τοπίου (Manifeste du Tiers Paysage), παρατηρείται μια σχεδιαστική προσέγγιση όπου η φύση και ο χρόνος συνεργάζονται με τον αρχιτέκτονα. Εμπνευσμένος από τον Κήπο εν Κινήσει, ο Clément επεκτείνει τις παρατηρήσεις του σε μη ενεργά πλέον ανθρωπογενή πεδία, όπου η προδιάθεση για δημιουργία κήπου υπάρχει ήδη και ο χρόνος λειτουργεί ως καταλύτης για την εμφάνιση και εξέλιξή του. Ακόμα είναι σημαντικό πώς το Τρίτο Τοπίο δεν έχει κλίμακα: μπορεί να είναι μια μικρή ρωγμή στο πεζοδρόμιο ή μια εκτεταμένη βιομηχανική έκταση. Αυτό που το χαρακτηρίζει όμως είναι η ικανότητά του να παράγει πλούσια βιοποικιλότητα, καθώς πολλά διαφορετικά είδη χλωρίδας και πανίδας οικειοποιούνται τμήματα του τοπίου και συμβάλλουν στη συνεχή του εξέλιξη.

εικ. 01 Το τροπικό δάσος της Γουιάνας,
ακολουθώντας τους ποταμούς Κουκούι και Ατάρο ©
Matthew Irving , Πηγή: National Geographic

εικ. 02 Οι κήποι του Château de Villandry στη
Βαλλανδία, παράδειγμα του ρενασσασιστικού
κήπου του 16ου α. ε.

εικ. 03 Η «Petite Ceinture» στο Παρίσι σήμερα:
πρώην σιδηροδρομική γραμμή που έχει μετατραπεί
σε πράσινο διάδρομο και χώρο αναψυχής,
διατηρώντας τα ίχνη της βιομηχανικής της ιστορίας.
, Πηγή: actu.fr

Οι χώροι του Τρίτου Τοπίου συνδέονται άμεσα με διαδικασίες αλλοίωσης και αποσύνθεσης, οι οποίες δεν πρέπει να θεωρούνται αρνητικές. Αντίθετα, αποτελούν κρίσιμες οικολογικές διεργασίες που ανακυκλώνουν ύλη και δημιουργούν νέες μορφές ζωής. Ο Clément ανατρέπει την κοινή αντίληψη περί «εύθραυστης φύσης», υποστηρίζοντας ότι η φύση είναι εξαιρετικά ανθεκτική και ικανή να μεταμορφώνεται γρήγορα, ενώ οι άνθρωποι είναι εκείνοι που αποδεικνύονται εύθραυστοι και αργοί στην προσαρμογή. Η φύση επανεφευρίσκει τον εαυτό της, δημιουργώντας νέα οικοσυστήματα όπου συνυπάρχουν ιθαγενή και ξενικά είδη, προσφέροντας ένα μάθημα για το πώς πρέπει να αντιμετωπίζουμε το τοπίο: όχι ως κάτι στατικό, αλλά ως ένα σύστημα συνεχούς μεταβολής.

εικ. 04 Τμήμα του φράχτη στα σύνορα ΗΠΑ-Μεξικού, δυτικά του Sonoyta, καλοκαίρι του 2024 © Murphy Woodhouse, Πηγή: KJZZ

1.1 (β) Το Τρίτο Τοπίο ως Οικολογική και Πολιτική Θέση

Ακολουθώντας την πολιτική διάσταση του Τρίτου Τοπίου παρατηρείται η περιγραφή των παραμελημένων, ακαλλιεργητων χώρων ως «δημοκρατικά αποθέματα ζωής». Είναι χώροι που δεν έχουν σχεδιαστεί ή ελεγχθεί από τον άνθρωπο και γι' αυτό αποτελούν φορείς οικολογικής αναγέννησης. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που υπογραμμίζει αυτή τη περιγραφή επισημαίνεται να είναι οι συνοριακές ζώνες - ιδίως οι οχυρωμένες ή οι «ουδέτερες» περιοχές- παρουσιάζουν συχνά υψηλή κοινωνική και βιολογική ποικιλομορφία. Αυτή η ποικιλότητα γεννιέται συχνά μέσα από απάνθρωπες συνθήκες, όπως συγκρούσεις, αποκλεισμούς και στρατιωτικοποίηση, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που έχει αναφέρει και ο ίδιος (Clément) είναι τα σύνορα Αμερικής-Μεξικού(εικ.04). Μία από τις προκλήσεις είναι να δημιουργηθούν χώροι όπου η ποικιλομορφία μπορεί να

εικ. 05 Λόφος
Tynixeddu, Πηγή:
Wikipedia

χωρίς τις βίαιες ή καταπιεστικές συνθήκες που συνήθως τη συνοδεύουν. Το Τρίτο Τοπίο προσφέρει ένα τέτοιο πλαίσιο: έναν χώρο όπου η βιοποικιλότητα μπορεί να ανθίσει χωρίς ανθρώπινη εκμετάλλευση. Επιπλέον, ιδιαίτερη και καθοριστικής σημασίας αποτέλεσε η ανάγνωσή του από Ιταλούς αξιωματούχους, όπου οδήγησε στη διακοπή κατασκευαστικών έργων που εξυπηρετούσαν ιδιωτικά συμφέροντα και στην πρόταση δημιουργίας πάρκου στον λόφο Tynixeddu(εικ.05). Η παρέμβαση αυτή αποτέλεσε μια σπάνια επαναφορά του

αναπτυχθεί

δημόσιου συμφέροντος στο προσκήνιο, σε μια εποχή όπου η ιδιωτικοποίηση κυριαρχεί. Έτσι, ο Clément βλέπει σε αυτή την κίνηση ένα πιθανό σημείο καμπής προς μια νέα πολιτική προσέγγιση, ευθυγραμμισμένη με την ιδέα του «Πλανητικού Κήπου» - ενός κόσμου χωρίς σύνορα, όπου η φροντίδα της γης αποτελεί συλλογική ευθύνη.

Παράλληλα σε παγκόσμια κλίμακα, ολόκληρος ο πλανήτης μπορεί να ιδωθεί ως ένα τεράστιο υπόλειμμα, όπου η ανθρώπινη δραστηριότητα κυριαρχεί και τα φυσικά καταφύγια μειώνονται δραματικά. Επιπλέον, ένα τρίτο παράδειγμα που αναδεικνύεται η επιρροή του Τρίτου Τοπίου φωτίζοντας μια διαφορετική οπτική, είναι η δημιουργία ενός

εικ. 06 Το πάρκο Molentargius , Πηγή :
opencoesione.gov.it

δημόσιου πάρκου στο Cagliari της Σαρδηνίας(εικ.06), οργανωμένο σε τρεις ζώνες: ένα αρχαιολογικό πάρκο, ένα οικολογικό πάρκο και μια ζώνη Τρίτου Τοπίου. Η τελευταία δεν απαιτεί καμία παρέμβαση - είναι ήδη εκεί, ως φυσικό υπόλειμμα. Το οικολογικό πάρκο απαιτεί ελάχιστη συντήρηση, σύμφωνα με τη λογική του Κήπος εν Κινήσει, ενώ το αρχαιολογικό πάρκο χρειάζεται πιο εντατική φροντίδα. Το παράδειγμα αυτό δείχνει πώς το Τρίτο Τοπίο μπορεί να ενσωματωθεί στον σχεδιασμό χωρίς να αλλοιωθεί η ουσία του, αποδεικνύοντας τη θεωρητική και πρακτική του δύναμη. Η αβεβαιότητα και η αστάθεια των χώρων αυτών δημιουργούν συνθήκες για νέες μορφές χωρικότητας και κοινωνικής δραστηριότητας. Το Τρίτο Τοπίο, ως χώρος εγκατάλειψης και αοριστίας, λειτουργεί ως γενετική δεξαμενή του πλανήτη, απαραίτητη για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και της οικολογικής ισορροπίας (Clément, 1991; 2004).

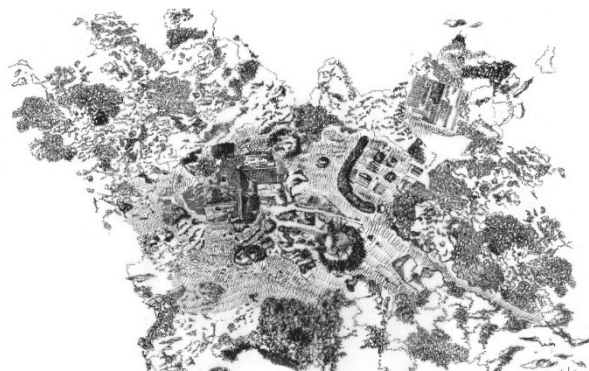
1.2 Η Τριλογία του Clément: Κήπος εν Κινήσει – Πλανητικός Κήπος – Τρίτο Τοπίο

Το έργο του Gilles Clément οδηγεί με συνέπεια στη διατύπωση του Τρίτου Τοπίου, και οι δύο προηγούμενες θεωρίες του -ο Κήπος εν Κινήσει και ο Πλανητικός Κήπος- αποτελούν τα θεμέλια αυτής της εξέλιξης. Ο Κήπος εν Κινήσει εισάγει μια νέα οικολογική λογική, όπου η αυθόρμητη βλάστηση και η φυσική κίνηση των φυτών δεν θεωρούνται αταξία, αλλά έκφραση οικολογικής νοημοσύνης. Ο κηπουρός δεν επιβάλλει μορφή, αλλά συνοδεύει τις διεργασίες του τόπου, επιτρέποντας στο τοπίο να εξελίσσεται ως ζωντανό, δυναμικό σύστημα. Αυτή η στάση μετατοπίζει την προσοχή από τον σχεδιασμένο, ελεγχόμενο χώρο προς τους υπολειμματικούς, μη προγραμματισμένους τόπους, όπου η φύση δρα αυτόνομα - ακριβώς τους χώρους που ο Clément θα ονομάσει αργότερα Τρίτο Τοπίο. Κατόπιν ο Πλανητικός Κήπος διευρύνει αυτή τη σκέψη σε

παγκόσμια κλίμακα, αντιμετωπίζοντας τη Γη ως ενιαίο, αλληλοεξαρτώμενο οικοσύστημα όπου τα «περιπλανώμενα» είδη αποτελούν φυσική έκφραση της βιολογικής κίνησης. Η υπέρβαση των διαχωρισμών μεταξύ «ντόπιων» και «ξενικών» ειδών ενισχύει την ιδέα ότι η οικολογική δυναμική δεν περιορίζεται από σύνορα - όπως ακριβώς και το Τρίτο Τοπίο δεν περιορίζεται από χωρικές κατηγορίες. Έτσι, οι υπολειμματικοί χώροι αποκτούν πλανητική σημασία ως κόμβοι αναγέννησης και μικρο-βιότοποι που συμμετέχουν στη συνολική βιοποικιλότητα του πλανήτη.

Κατά συνέπεια το θεωρητικό σύστημα του Clément συγκροτεί μια ενιαία οικολογική κοσμοθεωρία: από τον μικρόκοσμο του κήπου έως τον μακρόκοσμο του πλανήτη, η φύση αντιμετωπίζεται ως ένας συνεχώς μεταβαλλόμενος χώρος όπου η ζωή αναδύεται, μετακινείται και επανεφευρίσκεται. Η συμβολή του Clément έγκειται στο ότι μετατρέπει την αυθόρμητη φύση από ένδειξη εγκατάλειψης σε θεμέλιο της βιώσιμης μελλοντικής πόλης, προσφέροντας ένα νέο πλαίσιο για

τον σχεδιασμό, την πολιτική και την οικολογική σκέψη. Το Μανιφέστο του Τρίτου Τοπίου συνιστά μια ώριμη και πολιτικά φορτισμένη σύλληψη του Gilles Clément, μέσω της οποίας οι υπολειμματικοί, αδόμητοι και εγκαταλελειμμένοι χώροι μετατρέπονται σε κρίσιμες γενετικές δεξαμενές και σε πεδία οικολογικής αναγέννησης. Σε αντίθεση με τα αυστηρά διαχειριζόμενα τοπία του πολιτισμού και τα εναπομείναντα άγρια τοπία

εικ. 07 La Vallée χάρτης από Gilles Clément's © Domaine du Rayol, Hugo Lardeux, Πηγή: domainedurayol.org

της πρωτογενούς φύσης, το Τρίτο Τοπίο αναδεικνύει την αξία της αοριστίας, της αυθόρμητης βλάστησης και της φυσικής διαδοχής ως θεμελιώδη στοιχεία της βιοποικιλότητας του μέλλοντος (Clément, 1991; 1999; 2004).

Συνεπώς, το Τρίτο Τοπίο δεν αποτελεί απομονωμένη θεωρία, αλλά τη συνθετική κορύφωση της σκέψης του Clément. Από την παρατήρηση της αυθόρμητης φύσης στο *La Vallée*²(εικ.07) έως την πλανητική

εικ. 08 Parc de la Villette, ο συναυλιακός χώρος Cabaret Sauvage, στο πρώτο πλάνο, το 1997, με το Géode στο πίσω μέρος, Πηγή: Wikipedia

οικολογική συνείδηση της *La Villette*³(εικ.08), ο Clément αναδεικνύει ότι οι χώροι που παραμένουν έξω από τον ανθρώπινο έλεγχο - είτε αστικοί είτε πλανητικοί- λειτουργούν ως κρίσιμα πεδία βιοποικιλότητας, δημιουργικότητας και οικολογικής ανανέωσης. Επίσης, λειτουργεί ως πολιτική θέση απέναντι στην ιδιωτικοποίηση και την υπερδιαχείριση του χώρου, προτείνοντας μια νέα ηθική όπου η φροντίδα της γης

² *La Vallée* είναι ο ιδιωτικός κήπος-εργαστήριο του Gilles Clément στη Δυτική Γαλλία, όπου ανέπτυξε την έννοια του «Κήπου σε Κίνηση» (Jardin en Mouvement). Εκεί παρατήρησε συστηματικά την αυθόρμητη βλάστηση και τις δυναμικές οικολογικές διεργασίες, θέτοντας τα θεμέλια για τη θεωρία του Τρίτου Τοπίου.

³ *La Villette* στο Παρίσι αποτελεί το μεγαλύτερο αστικό πάρκο που σχεδίασε ο Clément σε συνεργασία με τον Bernard Tschumi. Στο έργο του εκεί διατυπώνει την ιδέα του «Πλανητικού Κήπου» (Jardin Planétaire), μια οικολογική θεωρία που αντιμετωπίζει τη Γη ως ενιαίο, αλληλοεξαρτώμενο οικοσύστημα και επεκτείνει τη λογική του Τρίτου Τοπίου σε πλανητική κλίμακα.

είναι συλλογική ευθύνη και η πόλη αναγνωρίζεται ως ζωντανό, μεταβαλλόμενο οικοσύστημα. Το Τρίτο Τοπίο εκφράζει έτσι την πιο ώριμη μορφή της οικολογικής του σκέψης: μια θεώρηση του τοπίου ως ανοιχτού, δυναμικού και διαρκώς μεταβαλλόμενου συστήματος, όπου η αυτονομία της φύσης γίνεται κεντρικό εργαλείο σχεδιασμού.

Συμπερασματική παράγραφος

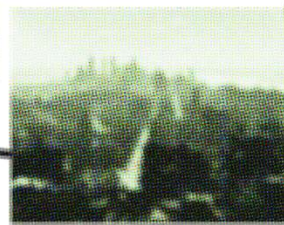
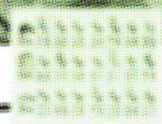
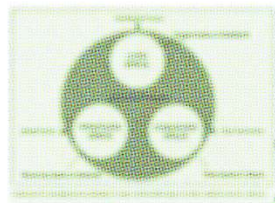
Συμπερασματικά, το θεωρητικό οικοδόμημα του Gilles Clément καταρρίπτει τον απόλυτο διαχωρισμό μεταξύ φυσικού και τεχνητού περιβάλλοντος, εισάγοντας μια διαφορετική ηθική του χώρου όπου ο άνθρωπος λειτουργεί ως συνοδοιπόρος της φυσικής εξέλιξης και όχι ως απόλυτος κυρίαρχος. Το Τρίτο Τοπίο, αποτελώντας την κορύφωση αυτής της σκέψης, υπογραμμίζει ότι οι υπολειμματικοί χώροι της πόλης δεν έχουν ανάγκη από σχεδιαστική «εξυγίανση» ή αυστηρό προγραμματισμό, αλλά από τον σεβασμό της εγγενούς τους αβεβαιότητας και αυτονομίας. Η ενσωμάτωση αυτού του υποδείγματος στον σύγχρονο αστικό σχεδιασμό υπερβαίνει τα όρια μιας απλής οικολογικής μεθόδου. Συνιστά μια αναγκαία στρατηγική για την παραγωγή πόλεων που μπορούν να ενσωματώνουν την πολυπλοκότητα, να προστατεύουν τη βιοποικιλότητα και να προσαρμόζονται με ανθεκτικότητα στις διαρκώς μεταβολές του αστικού ιστού.

K2

ΣΥΜΠΟΣΙΑΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ⁴ ΕΝΝΟΙΩΝ

Εισαγωγική παράγραφος

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 εξετάζει την έννοια του Τρίτου Τοπίου (Tiers Paysage) του Gilles Clément ως σύγχρονο θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση των υπολειμματικών αστικών χώρων. Το Τρίτο Τοπίο προσεγγίζεται ως ενδιάμεση ζώνη όπου η αυθόρμητη φύση συναντά την αστική ασυνέχεια, δημιουργώντας πεδία ανοιχτότητας, μεταβολής και οικολογικής δυναμικής. Μέσα από τη σύνδεσή του με την οικολογική σκέψη και την οργανική θεώρηση της πόλης, αναδεικνύεται ως εργαλείο επανανοηματοδότησης των αστικών κενών ως φορέων περιβαλλοντικής και κοινωνικής αξίας. Η πολυεπίπεδη αυτή προσέγγιση οδηγεί σε έναν σαφή ορισμό του Τρίτου Τοπίου, του «ενδιάμεσου χώρου», που λειτουργεί ως κοινός άξονας για την κατανόηση των σύγχρονων αστικών υπολειμμάτων.

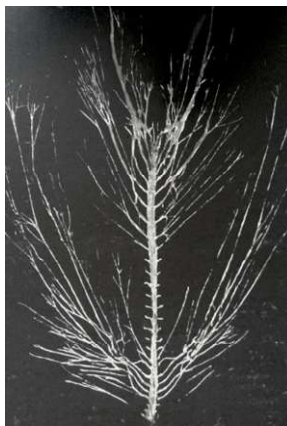
2.1 Εννοιολογική Ενοποίηση

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, το Τρίτο Τοπίο αποτελεί κοινό εννοιολογικό κορμό (εικ.09). Παρότι οι θεωρητικοί που εξετάζονται χρησιμοποιούν διαφορετικές ονομασίες - υπολειμματικοί χώροι, Terrain Vague, Urban Wilds, Spontaneous Nature - όλοι αναφέρονται σε μια κοινή ουσία: χώρους που ξεφεύγουν από τον έλεγχο, δεν εντάσσονται σε προγραμματισμένες λειτουργίες και διατηρούν μια ανοιχτότητα προς το απρόβλεπτο και το φυσικό (Solà-Morales, 1995; Corner, 1999). Το Τρίτο Τοπίο του Clément λειτουργεί έτσι ως εννοιολογικός άξονας που ενοποιεί τις επιμέρους θεωρίες, επιτρέποντας να διαβαστούν όχι ως απομονωμένες ασύνδετες ιδέες, αλλά ως διαφορετικές εκφάνσεις ενός κοινού φαινομένου (Clément, 2004).

Η σύνδεση αυτή δημιουργεί ένα σταθερό και συνεκτικό θεωρητικό υπόβαθρο, μέσα στο οποίο οι διαφορετικές προσεγγίσεις δεν λειτουργούν

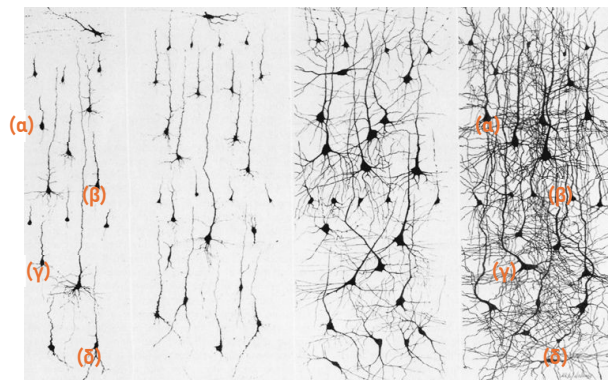
ανταγωνιστικά αλλά συμπληρωματικά. Παρότι όλες συναντιούνται στον ίδιο εννοιολογικό κορμό, καθεμία φωτίζει μια διαφορετική πτυχή της αστικής πραγματικότητας: άλλες αναδεικνύουν τη διαδικασία παραγωγής του χώρου (Lefebvre, 1991), άλλες την πολυπλοκότητα των συστημάτων (Corner, 2014), άλλες

την οικολογική δυναμική ή την κοινωνική απροσδιοριστία (Secchi, 2013; Sennett, 2018). Έτσι, η πολυφωνία δεν μετατρέπεται σε θεωρητική σύγχυση, αλλά σε εργαλείο ερμηνείας της πολυπλοκότητας του αστικού χώρου. Η πολλαπλότητα των οπτικών επιτρέπει μια βαθύτερη και πολυεπίπεδη κατανόηση, αποκαλύπτοντας ότι η πόλη δεν μπορεί να εξηγηθεί μέσα από ένα μόνο θεωρητικό σχήμα, αλλά απαιτεί τη συνύπαρξη και τη διασταύρωση πολλών. Με αυτόν τον τρόπο, η πολυθεματική προσέγγιση καθίσταται

εικ. 09 Nervous System, © Frank Heylen, 2015, Πηγή: saatchiart.com

όχι μόνο χρήσιμη, αλλά αναγκαία για την κατανόηση της σύγχρονης αστικής συνθήκης (Corner, 2014). Περαιτέρω, μέσα από τον εννοιολογικό κορμό αναδεικνύονται οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις της πόλης: (α) η αστική παραγωγή, (β) η πολυπλοκότητα⁵, (γ) η οικολογία, η κοινωνική απροσδιοριστία και (δ) η πολιτική διάσταση του χώρου (Lefebvre, 1991; Corner, 2014). Δεν λειτουργεί ως αντικατάσταση των θεωριών πόλης, αλλά ως το σημείο όπου όλες τους συναντούν τα όριά τους· εκεί όπου ο σχεδιασμός, η οργάνωση και ο έλεγχος αδυνατούν να επιβληθούν πλήρως. Το Τρίτο Τοπίο αναδεικνύει χώρους που λειτουργούν ως αυτο-διατηρητέα συστήματα, ικανά να

εικ. 10 Πολυπλοκότητα και Νοημοσύνη Δενδριτών, Πηγή: sapienlabs.org

εξελισσονται χωρίς εξωτερική καθοδήγηση, προάγοντας μια πιο υγιή και ανθεκτική πόλη χωρίς να διαταράσσουν κάποιο υπάρχον σύστημα(εικ.10). Καθώς αντιπροσωπεύει την πολυπλοκότητα των αστικών

διεργασιών σε πολλαπλές κλίμακες - από το μικρό-οικοσύστημα ενός πρανούς έως τις εκτεταμένες ζώνες εγκατάλειψης - αποκαλύπτει την ικανότητα της φύσης να ενσωματώνεται, να προσαρμόζεται και να αναγεννάται μέσα στο αστικό περιβάλλον. Ακόμα, ενισχύει την οικολογία τόσο σε τοπικό όσο και σε ευρύτερο επίπεδο, λειτουργώντας ως γενετική δεξαμενή βιοποικιλότητας και ως κρίσιμος μηχανισμός περιβαλλοντικής ισορροπίας. Επίσης η πολιτική του

⁵ πολυπλοκότητα ανήκει στη θεωρία πολυπλοκότητας και στα συστημικά μοντέλα του χώρου, δηλαδή στο θεωρητικό/μεθοδολογικό πεδίο της αστικής ανάλυσης.

πτυχή είναι εξίσου σημαντική: το Τρίτο Τοπίο αντιστέκεται στην εμπορευματοποίηση της γης, παραμένοντας εκτός των λογικών ιδιοκτησίας, αγοράς και εκμετάλλευσης. Αποτελεί μια από τις πιο οικονομικές και βιώσιμες λύσεις αστικής αναγέννησης, καθώς δεν απαιτεί βαριές επενδύσεις ή εκτεταμένες παρεμβάσεις· η αξία του προκύπτει από την ίδια τη φυσική του εξέλιξη. Τέλος, η κοινωνική απροσδιοριστία που το χαρακτηρίζει το καθιστά χώρο ελευθερίας, πειραματισμού και νέων μορφών αστικότητας, όπου οι χρήσεις δεν είναι προδιαγεγραμμένες αλλά αναδύονται οργανικά μέσα από τις ανάγκες, τις πρακτικές και τις επιθυμίες των κατοίκων. Έτσι, το Τρίτο Τοπίο λειτουργεί ως ο κατεξοχήν χώρος όπου η πόλη αποκαλύπτει την πραγματική της πολυπλοκότητα και τη δυνατότητά της να εξελίσσεται πέρα από τα όρια του σχεδιασμού (Corner, 1999; Secchi, 2013; Harvey, 2006; Solà-Morales, 1995).

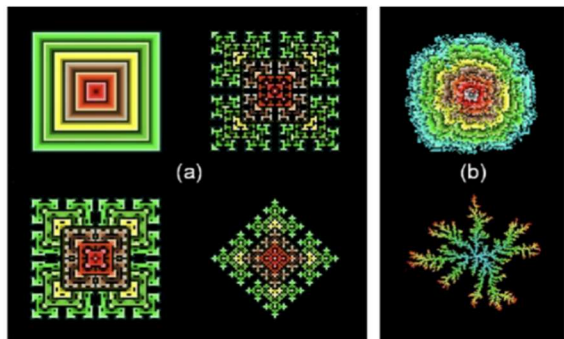
Συνεπώς, η έννοια του Τρίτου Τοπίου, προσφέρει ένα ενιαίο πλαίσιο ικανό να οργανώσει την πολυφωνία των

ορισμών και να ερμηνεύσει τα υπολειμματικά τοπία ως χώρους ανοιχτότητας, βιοποικιλότητας και αυθόρμητης οικολογικής αναγέννησης. Μέσα από αυτή τη σύνθεση, οι έννοιες των Terrain Vague, Urban Voids, Urban Wilds και Spontaneous Nature διαβάζονται ως διαφορετικές εκφάνσεις του ίδιου φαινομένου, επιτρέποντας μια συνεκτική κατανόηση της αστικής πολυπλοκότητας. Έτσι, το Τρίτο Τοπίο συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ερμηνευτικής βάσης που αποκαλύπτει την πόλη ως ζωντανό, αυτοοργανωμένο σύστημα όπου φύση, κοινωνία και χρόνος συνδιαμορφώνουν νέες μορφές χωρικότητας.

2.2 Διακλαδώσεις και Συσχετίσεις

2.2 (α) Το Τρίτο Τοπίο και οι Θεωρίες της Πόλης

Το Τρίτο Τοπίο συνδέεται στενά με βασικές θεωρητικές παραδόσεις που διαμόρφωσαν την κατανόηση του αστικού χώρου. Οι συμβολές των Henri Lefebvre (1991), Michael Batty (2005), Michel Foucault (1977), David Harvey (2006), Κωνσταντίνου Δοξιάδη (1970), Nicholas D. Kirkwood (2001) και Jane Jacobs (1961) αποτέλεσαν

εικ. 11 Michael Batty. (2007). *Model cities*, σελ. 139.

θεμέλιο για την ερμηνεία της παραγωγής του χώρου, της πολυπλοκότητας των αστικών συστημάτων, των μηχανισμών εξουσίας, της πολιτικής οικονομίας και της κοινωνικής ζωής της πόλης. Οι αναλύσεις και οι παρατηρήσεις αυτών των στοχαστών άλλαξαν οριστικά τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε τον αστικό σχεδιασμό, αποκαλύπτοντας ότι η πόλη αποτελεί ένα ζωντανό, εξελισσόμενο και συχνά απρόβλεπτο οργανισμός (εικ.11). Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, το Τρίτο Τοπίο λειτουργεί ως σημείο σύγκλισης των θεωριών αυτών, μεταφράζοντας τις παρατηρήσεις τους σε μια νέα κατηγορία που φωτίζει τους υπολειμματικούς χώρους της πόλης ως δυναμικά, αυτοοργανωμένα και παραγωγικά πεδία. Σε αυτό το υποκεφάλαιο εστιάζουμε ακριβώς σε αυτές τις συνδέσεις: στον τρόπο με τον οποίο οι θεωρητικές συμβολές των παραπάνω στοχαστών συνομιλούν με το μανιφέστο του Clément και συγκροτούν το θεωρητικό υπόβαθρο του Τρίτου Τοπίου.

Αρχικά, ο σχεδιασμός δεν μπορεί να ελέγξει πλήρως την πολυπλοκότητα της αστικοποίησης, καθώς η φύση αναδύεται εκεί όπου η ανθρώπινη πρόθεση εξασθενεί, μετατρέποντας τους εγκαταλελειμμένους χώρους σε πεδία οικολογικής και κοινωνικής αναγέννησης. Ο χώρος δεν αποτελεί στατικό υπόβαθρο αλλά μια διαρκή κοινωνική διαδικασία παραγωγής που γεννά νέες μορφές, ροές και ασυνέχειες, και μέσα σε αυτό το πλαίσιο το Τρίτο Τοπίο εμφανίζεται στα σημεία όπου η αστική παραγωγή «σπάει», αφήνοντας πίσω της υπολειμματικούς, παραμελημένους ή μεταβατικούς χώρους. Ωστόσο, η συνεχής μεταβολή του χώρου οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες, ανάμεσα στους οποίους περιλαμβάνονται οι

εικ. 12 Τοπικοί αστικοί κήποι Μιλάνο, Ιταλία , Πηγή: ohga.it

καθημερινές μορφές επανακατοίκησης, οι άτυπες χρήσεις και οι μικρές συλλογικές παρεμβάσεις. Αυτές οι πρακτικές δείχνουν ότι ο χώρος παράγεται μέσα από τη ζωή, την εργασία και τις κοινωνικές σχέσεις, όπως μαρτυρούν οι αγροτικές κοινότητες και οι ιστορικές πόλεις της Ιταλίας -οι λεγόμενες «ιταλικές πρακτικές⁶» - όπου ο χώρος συγκροτείται ως κοινωνικό προϊόν που

ενσωματώνει πολιτικές και κοινωνικές δυναμικές. Η σύνδεση με το Τρίτο Τοπίο προκύπτει από τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι πρωτοβουλίες ενεργοποιούν υπολειμματικούς χώρους, μετατρέποντάς τους σε ζωντανά πεδία συλλογικής δράσης(εικ.12), όπως το Τρίτο Τοπίο αναγνωρίζει την οικολογική και κοινωνική αξία των αδόμητων, μη προγραμματισμένων περιοχών, έτσι και οι ιταλικές πρακτικές επιτρέπουν την *αυθόρμητη*

⁶ *ιταλικές πρακτικές* περιγράφει άτυπες, καθημερινές μορφές χωρικής διαχείρισης σε ιταλικές κοινότητες, όπου ο χώρος παράγεται συλλογικά μέσα από μικρές, τοπικές παρεμβάσεις.

επαναποίκιση (*spontaneous recolonisation*)⁷ χώρων που έχουν χάσει τη λειτουργία τους, παράγοντας μια μορφή αναγέννησης που δεν επιβάλλεται από τα πάνω αλλά προκύπτει από τη συσσώρευση μικρών, ευέλικτων και αυτοφυών παρεμβάσεων. (Lefebvre, 1991; Lefebvre, 1974; Clément, 2004).

Συνεχίζοντας, και εστιάζοντας στην πολιτική και ελεγχόμενη διάσταση του φαινομένου της πόλης, οι θεωρίες εξουσίας δείχνουν ότι ο αστικός χώρος λειτουργεί ως πεδίο ελέγχου, κανονικοποίησης και εμπορευματοποίησης. Έτσι, γίνεται σαφές ότι οι χωρικές πρακτικές δεν είναι ουδέτερες, αλλά ενσωματώνουν μηχανισμούς επιβολής και ρύθμισης. Πιο αναλυτικά η πόλη γίνεται ένα σύστημα όπου η εξουσία εγγράφεται στις χωρικές διατάξεις μέσω πειθαρχικών μηχανισμών⁸

εικ. 13 Transparent City #27 © Michael Wolf, Πηγή: sothebys.com

⁷ *αυθόρμητη επαναποίκιση (spontaneous recolonisation)* αναφέρεται στη φυσική εγκατάσταση φυτών και ειδών σε εγκαταλελειμμένους χώρους χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση, βασικός μηχανισμός οικολογικής διαδοχής στο έργο του Clément.

⁸ *πειθαρχικός μηχανισμός* προέρχεται από τον Foucault και αναφέρεται στις τεχνικές και πρακτικές μέσω των οποίων η εξουσία οργανώνει, ρυθμίζει και επιτηρεί τα σώματα και τις συμπεριφορές μέσα στον χώρο.

⁹ *κεφάλαιο* για να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής διαμορφώνουν τον αστικό χώρο, καθορίζοντας την πρόσβαση, τη χρήση και την αξία του.

(Foucault, 1977; Harvey, 2006). Το Τρίτο Τοπίο, όμως, αντιστέκεται σε αυτές τις λογικές, καθώς δεν ελέγχεται, δεν εμπορευματοποιείται και συχνά δεν εντάσσεται σε σαφή καθεστώτα ιδιοκτησίας. Είναι ένας χώρος που ξεφεύγει από τον σχεδιασμό και την οικονομική αξιοποίηση, λειτουργώντας ως νησίδα ελευθερίας μέσα στο νεοφιλελεύθερο αστικό τοπίο. Η ύπαρξή του αποτελεί μορφή χωρικής αντίστασης απέναντι στις δυνάμεις που επιδιώκουν την πλήρη οργάνωση και εκμετάλλευση της πόλης.

Επιπλέον, στη σύγχρονη αστική θεωρία, ο χώρος δεν νοείται πλέον μόνο ως κοινωνικό προϊόν αλλά και ως δίκτυο: ένα σύστημα ροών, συνδέσεων και αλληλεξαρτήσεων (Doxiadis, 1970; Batty, 2005). Η πόλη περιγράφεται ως ένα πολύπλοκο, μη γραμμικό και αυτοοργανωμένο σύστημα, όπου οι χωρικές μορφές προκύπτουν από αλληλεπιδράσεις και όχι από κεντρικό σχεδιασμό (Batty, 2005). Η πόλη ως δίκτυο υποδομών, ροών και ιεραρχημένων συστημάτων αναδεικνύει τη σημασία της ποικιλίας, της πολυλειτουργικότητας και

των απρόβλεπτων κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (Jacobs, 1961). Το Τρίτο Τοπίο εμφανίζεται ακριβώς στα κενά αυτών των δικτύων: στις άκρες σιδηροδρομικών γραμμών, στα πρηνή αυτοκινητοδρόμων, στους διαδρόμους υποδομών και στις ζώνες όπου τα συστήματα δεν μπορούν να επιβάλουν πλήρη τάξη. Αυτοί οι χώροι ανάμεσα στα συστήματα αποκαλύπτουν την αστική ασυνέχεια και λειτουργούν ως πεδία όπου η φύση παρεμβαίνει εκεί όπου η μηχανική λογική δεν φτάνει. Ενσαρκώνει τη λογική της ανάδυσης: δεν σχεδιάζεται, αλλά εμφανίζεται αυθόρμητα ως αποτέλεσμα οικολογικών και κοινωνικών διεργασιών που ξεφεύγουν από τον έλεγχο του συστήματος (Kirkwood, 2001). Η αυθόρμητη βλάστηση, η αυτοοργάνωση των οικοσυστημάτων και η δυναμική εξέλιξη των υπολειμματικών χώρων αποκαλύπτουν την πολυπλοκότητα της πόλης και την ικανότητά της να παράγει νέες μορφές ζωής πέρα από τις προθέσεις του σχεδιασμού. Ως κοινωνικό περιθώριο, προσφέρει ελευθερία δράσης και πειραματισμού, λειτουργώντας ως

πεδίο όπου η πόλη επανεφευρίσκει τον εαυτό της (Clément, 2004).

Καταληκτικά, το Τρίτο Τοπίο λειτουργεί ως εννοιολογικός κόμβος όπου συναντώνται οι βασικές θεωρίες της πόλης: εκφράζει τις ρωγμές της αστικής παραγωγής, ενσαρκώνει την πολυπλοκότητα και τη λογική της ανάδυσης, επιτρέπει την κοινωνική απροσδιοριστία και τη δημιουργικότητα των καθημερινών πρακτικών, ενώ παράλληλα αποκαλύπτει τα κενά και τις ασυνέχειες των συστημικών δομών, λειτουργώντας ως χώρος αντίστασης απέναντι στις δυνάμεις εξουσίας και εμπορευματοποίησης (Lefebvre, 1991; Harvey, 2006). Πρόκειται για έναν χώρο όπου όλες αυτές οι θεωρητικές προσεγγίσεις συνυπάρχουν, υπογραμμίζοντας ότι η

πόλη δεν είναι ποτέ πλήρως ελεγχόμενη, αλλά ένα ζωντανό, δυναμικό και ανοιχτό σύστημα (Batty, 2005; Jacobs, 1961; Doxiadis, 1970). Αν και για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν υπήρχε ένας ενιαίος όρος που να περιγράφει αυτούς τους χώρους, το φαινόμενο του

εικ. 14 Nuclear Test Sites © Emmet Gowin, Πηγή: chicagohumanities.org

Τρίτου Τοπίου υπήρχε πάντοτε - κάτι που επιβεβαιώνεται μέσα από την εξέλιξη της οικολογικής σκέψης και την αναγνώριση της αξίας των αυθόρμητων, μη προγραμματισμένων οικοσυστημάτων (Jorgensen & Tylecote, 2007). Για την πληρέστερη κατανόηση αυτής της λογικής, καθίσταται αναγκαία η σύνδεση με τη θεμελίωση της σύγχρονης οικολογικής θεωρίας, η οποία προσφέρει το εννοιολογικό υπόβαθρο για την ερμηνεία του Τρίτου Τοπίου ως κρίσιμου οικολογικού και κοινωνικού πόρου (Clément, 2004).

2.2 (β) Από τη Ruderal Ecology στη Spontaneous Nature: Η Οικολογική Θεμελίωση του Τρίτου Τοπίου

Συνεχίζοντας με την λογική συνέχεια των βασικών θεωριών της οικολογικής εξέλιξης και συσχετίζοντάς την με την ανάπτυξη του Τρίτου Τοπίου, το οποίο επηρέασε σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον αστικό σχεδιασμό. Το υποκεφάλαιο αυτό αναδεικνύει τη στενή συσχέτιση ανάμεσα στις οικολογικές θεωρήσεις και την έννοια του Τρίτου Τοπίου, φωτίζοντας τον τρόπο με τον οποίο οι αρχές της φυσικής επιλογής, της προσαρμοστικότητας και της αυτοοργάνωσης μεταφέρονται στο αστικό περιβάλλον (Odum, 1971; Pickett & Cadenasso, 2008). Μέσα από αυτή τη σύνδεση, το Τρίτο Τοπίο προβάλλει ως ένα θεωρητικό εργαλείο που επιτρέπει την κατανόηση των αστικών υπολειμμάτων όχι ως αδρανών κενών, αλλά ως δυναμικών οικολογικών και κοινωνικών πεδίων (Clément, 2004).

Οι εξελίξεις της οικολογικής θεωρίας συνέβαλαν καθοριστικά στην κατανόηση της πόλης κατά την περίοδο του υστερο-μοντερνισμού, ενώ οι θεωρητικές αυτές μετατοπίσεις δοκιμάστηκαν και μέσα από την τέχνη, όπως καταγράφεται στο Experimental Geography, όπου αναδεικνύεται ότι τα τοπία διαμορφώνονται από ανθρώπινες εμπειρίες, κοινωνικές διαδικασίες και πολιτικές του χώρου (Paglen & Thompson, 2008). Το έργο του Center for Land Use Interpretation (CLUI) (εικ.14) αποκαλύπτει την «κρυμμένη γεωγραφία» βιομηχανικών, στρατιωτικών και υποδομικών τοπίων, φωτίζοντας τις αθέατες δομές εξουσίας που τα συγκροτούν (CLUI, 2006). Αυτές οι καλλιτεχνικές και θεωρητικές διερευνήσεις ανοίγουν τον δρόμο για μια νέα κατανόηση των παραμελημένων χώρων, η οποία συνδέεται άμεσα με τις σύγχρονες οικολογικές θεωρήσεις. Αρχίζοντας με τις Ruderal Ecologies επαναπροσδιορίζουν την αξία του «ενδιάμεσου», προτείνοντας μια οικολογική πολιτική που αναγνωρίζει τους μεταβατικούς χώρους ως τόπους αντίστασης απέναντι στην εμπορευματοποιημένη πόλη-προϊόν

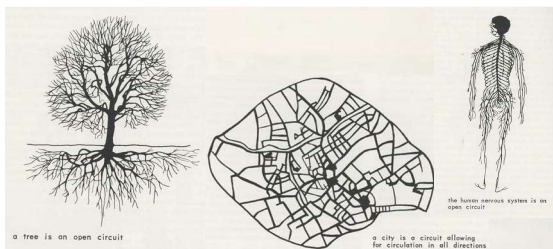
(Jorgensen & Tylecote, 2007). Όπως το Τρίτο Τοπίο, έτσι και οι Ruderal Χώροι αποτελούν τόπους όπου μπορούν να ριζώσουν νέες μορφές ζωής, δικαιωμάτων και κοινωνικής δικαιοσύνης. Η λογική αυτή αποκτά υλική υπόσταση στα Wastelands, τις εγκαταλελειμμένες ή μεταβιομηχανικές εκτάσεις όπου η φύση ανακτά τον χώρο χωρίς ανθρώπινη διαχείριση· περεταίρω τα Wastelands αποτελούν την πιο άμεση και υλική έκφραση του Τρίτου Τοπίου, καθώς φιλοξενούν αυθόρμητες οικολογικές διεργασίες, *Ruderal Species*¹⁰ και νέα μικρο-οικοσυστήματα - στοιχεία που ο Clément αναγνωρίζει ως τον πυρήνα της βιοποικιλότητας του μέλλοντος (Clément, 2004). Οι έννοιες αυτές συνομιλούν άμεσα με το Terrain Vague του Solà-Morales, που περιγράφει τους ασαφείς, ακαθόριστους και συχνά εγκαταλελειμμένους χώρους της πόλης ως περιοχές δυναμικού μετασχηματισμού (Solà-Morales, 1995). Παράλληλα, οι έννοιες των Urban Wilds και της Spontaneous Nature αναδεικνύουν την ικανότητα της

φύσης να επανεμφανίζεται και να εγκαθίσταται σε παραμελημένους αστικούς χώρους, δημιουργώντας νέες μορφές οικολογικής και χωρικής ποικιλομορφίας· σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, τα urban wilds αποτελούν μια ακόμη εκδοχή της αυθόρμητης φύσης μέσα στην πόλη, νησίδες άγριας ζωής που εξελίσσονται αυτόνομα, προσφέροντας κρίσιμα οικολογικά αποθέματα και ενισχύοντας τη γενετική ποικιλότητα (Thompson, 2008; Kowarik, 2011).

Με βάση τα παραπάνω, η σύγχρονη οικολογική θεωρία αντιμετωπίζει την πόλη ως ένα σύνθετο οικοσύστημα όπου φυσικές και ανθρωπογενείς διεργασίες συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν. Σε αυτό το πλαίσιο, το Τρίτο Τοπίο λειτουργεί ως κρίσιμος πυρήνας βιοποικιλότητας, φιλοξενώντας Ruderal Species, Spontaneous Nature και Urban Wilds που αναπτύσσονται σε συνθήκες εγκατάλειψης ή χαμηλής διαχείρισης. Οι χώροι αυτοί αποτελούν καταφύγια για

¹⁰ *Ruderal Species* φυτικά είδη που εγκαθίστανται αυθόρμητα σε διαταραγμένους ή εγκαταλελειμμένους αστικούς χώρους.

είδη που δεν μπορούν να επιβιώσουν στα υπερρυθμισμένα και εντατικά διαμορφωμένα τοπία της πόλης, επιτρέποντας στη φύση να ανακτήσει έδαφος, να αναπτύξει νέες δυναμικές και να διαμορφώσει ανανεωμένες οικολογικές ισορροπίες.

εικ. 15 Δοξιάδης, Κωνσταντίνος Α. (1968). Οικιστική. Εισαγωγή στην Επιστήμη των Ανθρώπινων Οικισμών. Hutchinson του Λονδίνου, σελ.114.

2.2 (γ) Η Πόλη ως Οικοσύστημα

Η κατανόηση της πόλης ως οικολογικού συστήματος απαιτεί την εξέταση των θεμελιωδών διαφορών ανάμεσα στις φυσικές και τις ανθρωπογενείς διεργασίες. Μία από τις βασικότερες διαφορές ανάμεσα στα φυσικά συστήματα και στο σύστημα της πόλης αφορά τη χρονικότητα: η ανθρώπινη ζωή και η αστική ανάπτυξη ακολουθούν γραμμική πορεία, ενώ η φύση λειτουργεί κυκλικά(εικ.15). Η αστική ανάπτυξη, παραβλέποντας

συχνά βασικούς φυσικούς κύκλους -όπως τον θρεπτικό και τον υδρολογικό- παράγει χώρους μακροπρόθεσμης μη βιωσιμότητας, όπως οι χώροι υγειονομικής ταφής, που αποτελούν χαρακτηριστικά «αστικά ερημοτοπία». Σε αυτό το πλαίσιο, ο Ian McHarg τόνισε τη σημασία της σχέσης ανάμεσα στο αστικό περιβάλλον και τις φυσικές διεργασίες, υποστηρίζοντας ότι οι πόλεις πρέπει να θεωρούνται μέρος της φύσης και όχι διαχωρισμένες από αυτήν (McHarg, 1969). Η πόλη ως οικοσύστημα δεν περιορίζεται στα δομικά στοιχεία ή στα δίκτυα που αναλύουν ο Batty και η Jacobs, αλλά περιλαμβάνει τα πρωταρχικά φυσικά στοιχεία -αέρα, νερό, έδαφος, φυτά, ζώα και ανθρώπινες δραστηριότητες- τα οποία συνδιαμορφώνουν τις οικολογικές διεργασίες (Batty, 2005; Jacobs, 1961). Οι ανθρώπινες παρεμβάσεις δημιουργούν νέες οικολογικές συνθήκες πάνω στις οποίες η φύση μετασχηματίζεται και η άγρια ζωή προσαρμόζεται, ενώ η αστικοποίηση αναδεικνύει φαινόμενα μεγάλης κλίμακας που γίνονται ορατά μόνο μέσα στον χρόνο, καθιστώντας αναγκαίο έναν σχεδιασμό που λαμβάνει υπόψη όλες τις ροές και αλληλεπιδράσεις του αστικού οικοσυστήματος (Pickett & Cadenasso, 2008). Τα Αστικά Κενά επηρεάζουν καθοριστικά το μικροκλίμα, ρυθμίζοντας τη

θερμοκρασία και μετριάζοντας το φαινόμενο της θερμικής νησίδας, ενώ οι πράσινοι χώροι υποστηρίζουν τη βιοποικιλότητα, προσφέροντας ενδιαίτηματα σε διάφορα είδη και ενισχύοντας την οικολογική ισορροπία. Η βλάστηση λειτουργεί ως φυσικό ηχοπέτασμα, μειώνει την ηχορύπανση, ρυθμίζει την υγρασία και βελτιώνει την ποιότητα του αέρα, αποτελώντας κρίσιμο εργαλείο για τη βιωσιμότητα των αστικών περιοχών. Η έννοια της «νέας φύσης» συνδέεται στενά με τις θεωρήσεις του Gilles Clément, καθώς η αυθόρμητη φύση μέσα στον αστικό ιστό ενισχύει τη βιοποικιλότητα, προσφέρει δυνατότητες αναψυχής και εκπαίδευσης και επαναφέρει την επαφή με το φυσικό περιβάλλον (Clément, 2004). Οι κοινωνικές αξίες καθορίζουν την αποδοχή ή την απόρριψη αυτών των περιοχών άγριας φύσης, αποκαλύπτοντας ότι η οικολογία της πόλης είναι ταυτόχρονα περιβαλλοντική και κοινωνική (Kowarik, 2011).

Εστιάζοντας περισσότερο στις κοινωνικές και πολιτικές της διαστάσεις, ο David Harvey προσφέρει μια

διαφορετική ανάγνωση της πόλης. Στο Rebel Cities, η πόλη παρουσιάζεται ως χώρος ταξικής πάλης και συλλογικού δυναμισμού, θεμελιωμένος στην έννοια του «δικαιώματος στην πόλη» του Lefebvre (Harvey, 2012; Lefebvre, 1968). Η εμπορευματοποίηση και ο καπιταλισμός της ύστερης νεωτερικότητας αναλύονται μέσα από τα κοινωνικά κινήματα που προέκυψαν ως αντίδραση σε αυτά τα φαινόμενα, διεκδικώντας ισότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Ο Harvey αναφέρεται σε κινήματα όπως το *Occupy Wall Street*¹¹ (εικ.16), τους *Los Indignados*¹², τις εξεγέρσεις της

εικ. 16 Οι διαδηλωτές κρατούσαν ένα πανό που έγραφε «Κατασχέσεις σε τράπεζες, όχι σε ανθρώπους». Πηγή: Wikipedia

¹¹ *Occupy Wall Street* διεθνώς αναγνωρισμένο κοινωνικό κίνημα που ξεκίνησε το 2011 στη Νέα Υόρκη, εστιάζοντας στις οικονομικές ανισότητες και στην κριτική της χρηματοπιστωτικής εξουσίας.

¹² *Los Indignados* μαζικό ισπανικό κίνημα διαμαρτυρίας του 2011, που ανέδειξε ζητήματα κοινωνικής αδικίας, ανεργίας και δημοκρατικής εκπροσώπησης.

Αραβικής Άνοιξης¹³ και τα κινήματα κατά των εξώσεων και του ξευγενισμού (*gentrification*)¹⁴ (εικ.17),

εικ. 17 Anti Eviction Mapping Project, Πηγή: arte-util.org

δείχνοντας ότι το «δικαίωμα στην πόλη» δεν αποτελεί αφηρημένη αρχή αλλά πρακτική μορφή αστικής αντίστασης (Harvey, 2012). Αυτές οι συλλογικές δράσεις αποδεικνύουν τη δύναμη των κατοίκων να ανακτούν τον αστικό χώρο, να αμφισβητούν τις ανισότητες και να προωθούν πόλεις που υπηρετούν τις ανάγκες των ανθρώπων και όχι τα συμφέροντα του κέρδους. Ως εκ τούτου, το Τρίτο Τοπίο

ενισχύει τη θέση που διατυπώνει ο Harvey, καθώς οι ενδιαμέσοι χώροι, μέσω του Μανιφέστου, παύουν να αποτελούν προϊόντα ή παραπροϊόντα της πόλης και αναγνωρίζονται ως αναπόσπαστα στοιχεία της

(Clément, 2004). Έμμεσα, αυτοί οι χώροι αντιστέκονται στην εμπορευματοποίηση του αστικού χώρου, προσφέροντας μια εναλλακτική προσέγγιση απέναντι στις σύγχρονες περιβαλλοντικές και κοινωνικές πιέσεις που διαμορφώνουν τον αστικό ιστό.

Απόρροια των παραπάνω είναι πως η σύγχρονη κατανόηση της πόλης να αναδεικνύει ότι το αστικό περιβάλλον αποτελεί ένα σύνθετο οικοσύστημα όπου φυσικές, κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες αλληλεπιδρούν συνεχώς. Η διάκριση ανάμεσα στη γραμμική χρονικότητα της αστικής ανάπτυξης και τους κυκλικούς ρυθμούς της φύσης αποκαλύπτει τις οικολογικές ασυνέχειες που παράγει η πόλη, ενώ η οικολογική σκέψη -από τον McHarg έως τις θεωρίες της αυθόρμητης φύσης- δείχνει ότι η φύση διαθέτει ισχυρούς μηχανισμούς προσαρμογής και αναγέννησης ακόμη και σε περιβάλλοντα έντονης ανθρώπινης παρέμβασης. Επιπλέον, οι κοινωνικοπολιτικές προσεγγίσεις του Harvey υπογραμμίζουν ότι ο αστικός χώρος είναι πεδίο διεκδικήσεων, ανισοτήτων και

¹³ Αραβική Άνοιξη σειρά λαϊκών εξεγέρσεων και κινήματων σε χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής (2010-2012), με αιτήματα πολιτικής αλλαγής, δημοκρατίας και κοινωνικής δικαιοσύνης.

¹⁴ *Gentrification* διαδικασία αστικού μετασχηματισμού κατά την οποία περιοχές χαμηλού εισοδήματος αναβαθμίζονται οικονομικά, οδηγώντας συχνά σε εκτοπισμό των υφιστάμενων κατοίκων και σε αλλαγή της κοινωνικής σύνθεσης.

συλλογικής δράσης, όπου το «δικαίωμα στην πόλη» αποκτά υλική μορφή μέσα από κινήματα αντίστασης. Σε αυτό το πλαίσιο, το Τρίτο Τοπίο λειτουργεί ως σημείο σύγκλισης οικολογικών και κοινωνικών θεωρήσεων: οι ενδιάμεσοι, παραμελημένοι χώροι αναγνωρίζονται ως κρίσιμα οικολογικά αποθέματα αλλά και ως χώροι αντίστασης απέναντι στην εμπορευματοποίηση της πόλης, αποδεικνύοντας ότι ο αστικός ιστός διαθέτει εγγενή δυναμική μετασχηματισμού.

Συμπερασματική παράγραφος

Το Τρίτο Τοπίο αναδεικνύεται ως θεωρητικό πλαίσιο που γεφυρώνει την αστική θεωρία, την οικολογία και την πολιτική του χώρου. Αντιλαμβάνεται την πόλη ως ένα δυναμικό πεδίο μεταβολής. Στο πλαίσιο αυτό, οι υπολειμματικοί παύουν να θεωρούνται «παραπροϊόντα» και αναγνωρίζονται ως κρίσιμες ζώνες οικολογικής αναγέννησης, κοινωνικής δημιουργικότητας και χωρικής αντίστασης. Η έννοια αυτή εισάγει ένα υπόδειγμα αστικότητας, όπου το μη σχεδιασμένο, το αβέβαιο και η αυθόρμητη φύση αποτελούν δομικά στοιχεία μιας ανθεκτικής και συμπεριληπτικής πόλης. Το Τρίτο Τοπίο κατ' ακολουθίαν λειτουργεί ως ερμηνευτικό εργαλείο που αποκαλύπτει τη σημασία των «κενών» στον αστικό ιστό. Η κατανόησή τους ως ζωτικών χώρων διαπραγμάτευσης μεταξύ φύσης και κοινωνίας θέτει τις βάσεις για μια βαθύτερη ανάλυση του αστικού σχεδιασμού και των ιστορικών του μετασχηματισμών.

Κατεύθυνση	Κοινωνική παραγωγή χώρου	Συστημική/πολύπλοκη ανάλυση	Εξουσία και έλεγχος	Ιεραρχική/οικιστική δομή	Οικολογική/τοπιακή προσέγγιση
Θεωρητικοί	Lefebvre, Harvey	Batty, Jacobs	Foucault	Δοξιάδης	Kirkwood

Έννοια	Βασικό χαρακτηριστικό	Σχέση με το Τρίτο Τοπίο
Ruderal Ecology	Αυθόρμητη βλάστηση σε διαταραγμένα εδάφη (μπάζα, δρόμοι, οικόπεδα). Η φύση αντιδρά στην ανθρώπινη διαταραχή.	Άμεση. Το Τρίτο Τοπίο είναι κατεχοχήν ο χώρος όπου κυριαρχεί η ruderal βλάστηση. Αποτελεί τη βιολογική βάση της έννοιας.
Wastelands	Εγκαταλελειμμένα, υποβαθμισμένα εδάφη με αρνητική κοινωνική και οικονομική αξία.	Αντίστροφη. Το Τρίτο Τοπίο επαναπροσδιορίζει θετικά αυτό που η κοινωνία απορρίπτει ως "wasteland", αναγνωρίζοντας την οικολογική του αξία.
Terrain Vague	Απροσδιόριστοι, κενοί αστικοί χώροι σε κατάσταση αναμονής ή εγκατάλειψης, με δυνατότητες.	Σχεδόν ταυτόσημη. Και οι δύο έννοιες περιγράφουν τους ίδιους χώρους. Το Τρίτο Τοπίο δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην οικολογική διάσταση.
Urban Wilds	Θύλακες «άγριας» φύσης μέσα στην πόλη, χωρίς ανθρώπινη διαχείριση.	Συμπληρωματική. Το Τρίτο Τοπίο είναι μια ευρύτερη έννοια που περιλαμβάνει και τα Urban Wilds, αλλά δεν περιορίζεται σε αυτά (περιλαμβάνει και αγροτικές/περιαστικές περιοχές).
Spontaneous Nature	Φύση που αναπτύσσεται αυθόρμητα, χωρίς ανθρώπινο σχεδιασμό. Έμφαση στη διαδικασία.	Πυρηνική. Η αυθόρμητη φύση είναι η κεντρική λειτουργία του Τρίτου Τοπίου. Χωρίς αυτήν, το Τρίτο Τοπίο δεν υπάρχει.

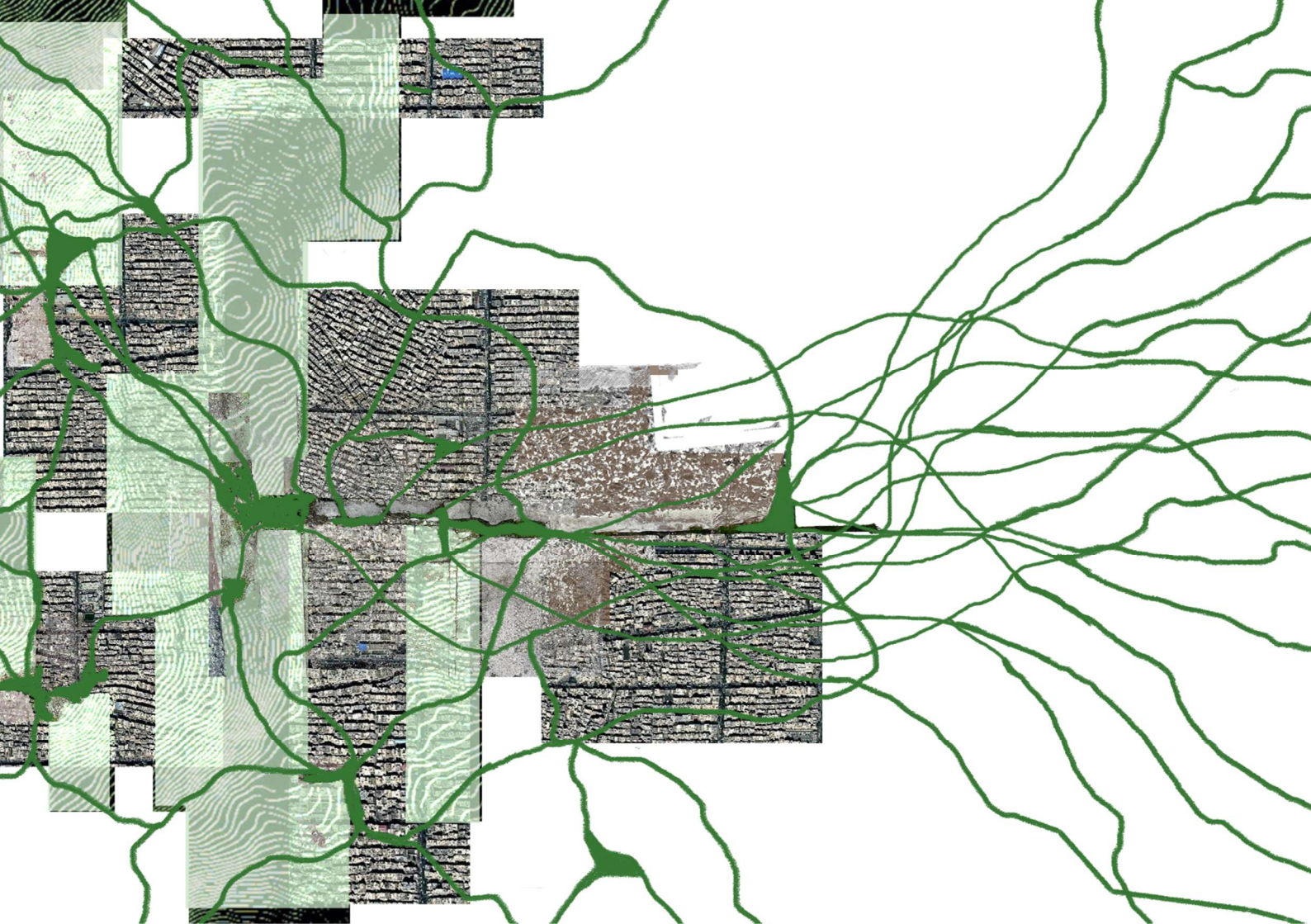
Θεωρητικός	Βασική έννοια	Σχέση με το Τρίτο Τοπίο
Henri Lefebvre	Δικαίωμα στην πόλη / Παραγωγή του χώρου	Άμεση & εννοιολογικά συγγενής: το Τρίτο Τοπίο λειτουργεί ως «διαφορετικός χώρος» που αντιστέκεται στον καπιταλιστικό έλεγχο, όπως οι espace différentiel.
Michael Batty	Πολύπλοκα συστήματα / Αστική ανάπτυξη	Παράλληλη/συμπληρωματική: το Τρίτο Τοπίο ως αυτο-οργανωμένο pattern ταιριάζει με τα μοντέλα πολυπλοκότητας και emergent urban form.
Michel Foucault	Βιοεξουσία / Πειθαρχικοί χώροι	Σχεδόν ταυτόσημη εννοιολογική αντιστοίχιση: το Τρίτο Τοπίο μπορεί να θεωρηθεί ετεροτοπία, χώρος εκτός κανονικότητας και εξουσίας.
David Harvey	Συσσώρευση κεφαλαίου / Δικαιοσύνη	Κριτικά ευθυγραμμισμένη: το Τρίτο Τοπίο ως ρωγμή στη νεοφιλελεύθερη αστική ανάπτυξη συνδέεται με την κριτική του Harvey στον καπιταλιστικό χώρο.
Κων. Δοξιάδης	Επιστήμη του ανθρώπινου οικισμού (Ekistics)	Αντίστροφη/αντιθετική: η οργανική αταξία του Τρίτου Τοπίου αντιστρατεύεται την ορθολογική, ιεραρχημένη δομή της Οικιστικής.
Nicholas D. Kirkwood	Υπολειμματικά τοπία (residual landscapes) / Terrain Vague	Άμεση οικολογική συνάφεια: το Τρίτο Τοπίο ως χώρος φυσικής αναγέννησης ευθυγραμμίζεται με την οικολογική του προσέγγιση στη διαχείριση τοπίου.
Jane Jacobs	Αυτορρύθμιση γειτονιάς / Οργανική πόλη	Παράλληλη & ενισχυτική: το Τρίτο Τοπίο ενσαρκώνει την αξία της αυθόρμητης, μη προγραμματισμένης αστικής ζωής που η Jacobs θεωρεί θεμέλιο των ζωντανών πόλεων.

K3

Η ΠΟΛΗ, ΤΑ ΚΕΝΑ ΤΗΣ ΚΑΙ Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΜΙΑΣ ΝΕΑΣ ΟΠΤΙΚΗΣ

Εισαγωγική παράγραφος

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 εξετάζει την πόλη ως ένα οργανικό και δυναμικό σύστημα, όπου κοινωνικές, χωρικές και χρονικές διεργασίες συνυφαίνονται συνεχώς. Η μετάβαση από τη μηχανιστική προς τη συστημική και οικολογική θεώρηση επιτρέπει την επανερμηνεία των υπολειμματικών χώρων ως ενεργών υποσυστημάτων. Τα Αστικά Κενά αναδεικνύονται ως ζώνες αυθόρμητης οικολογικής εξέλιξης και ως θεμέλιο για την κατανόηση του Τρίτου Τοπίου του Clément. Η παραγωγή του αστικού χώρου συνδέεται άμεσα με τον χρόνο, την κοινωνική πρακτική και τις δυναμικές εξουσίας, αποκαλύπτοντας ότι ο αστικός ιστός δεν είναι στατικός αλλά ένα μεταβαλλόμενο πεδίο όπου φυσικές και κοινωνικές διεργασίες συνδιαμορφώνουν τη σύγχρονη αστική πραγματικότητα.

3.1 Η Πόλη ως Οργανικό Σύνολο

Η πόλη αποτελεί ένα λειτουργικό και διαρκώς εξελισσόμενο σύστημα. Αν και ο αρχικός σχεδιασμός της υπήρξε έντονα ανθρωποκεντρικός, ο απλός σχεδιασμός με γεωμετρικές χαράξεις, διαστάσεις και μαθηματικούς κανόνες δεν επαρκούσε για να περιγράψει την πολυπλοκότητά της. Όπως κάθε επιστημονικό πεδίο, έτσι και ο αστικός σχεδιασμός ανέπτυξε σταδιακά θεωρητικό υπόβαθρο, βασισμένο στις παρατηρήσεις σημαντικών θεωρητικών, δημοσιογράφων και αρχιτεκτόνων πάνω στις ήδη υπάρχουσες μεγαλουπόλεις. Από τα μέσα του 18ου αιώνα έως σήμερα, η έννοια της πόλης έχει μετασχηματιστεί ριζικά: η σύγχρονη θεωρία έχει μετακινηθεί από μια μηχανιστική και ορθολογιστική

αντίληψη του αστικού χώρου προς μια οικολογική και συστημική κατανόηση της πόλης (Lynch, 1960). Σε αυτή τη μετατόπιση συνέβαλε καθοριστικά η ριζοσπαστική κριτική της Jane Jacobs, η οποία αμφισβήτησε τα

κυρίαρχα πολεοδομικά πρότυπα και ενθάρρυνε μια νέα θεώρηση της πόλης ως ζωντανού, οργανικού συνόλου, επηρεάζοντας βαθιά τον αστικό σχεδιασμό των επόμενων δεκαετιών (Jacobs, 1961). Πιο συγκεκριμένα, η Jacobs εστιάζει στον ορθολογικό πολεοδομικό σχεδιασμό των μεγάλων αναπλάσεων που κυριάρχησαν στις ΗΠΑ στα μέσα του 20ού αιώνα (εικ.18). Υποστηρίζει ότι η πόλη δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μηχανή, αλλά ως ζωντανός και εξελισσόμενος οργανισμός. Με αυτή τη μετατόπιση, απομακρύνεται από την αυστηρότητα

και τη γραμμικότητα της «πόλης-μηχανής» και αναδεικνύει τη σημασία της καθημερινής ανθρώπινης

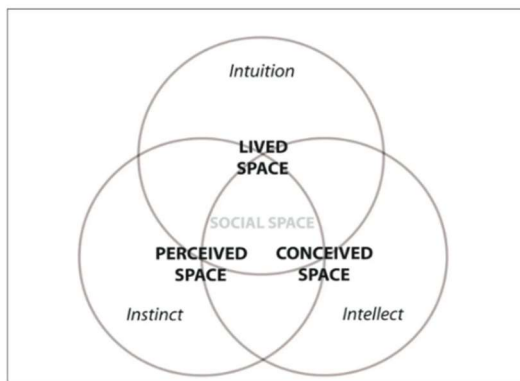
εικ. 18 Εξώφυλλο φυλλαδίου του 1959 που απεικονίζει την προτεινόμενη οδό Lower Manhattan Expressway, κοιτάζοντας ανατολικά από πάνω από την West Side Highway © mcpny.org

δραστηριότητας, της μικρής κλίμακας, της ποικιλίας χρήσεων και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Το «μάτι του δρόμου» λειτουργεί ως εργαλείο παρατήρησης που αποκαλύπτει ότι η πόλη είναι σχέσεις, αλληλεπιδράσεις και αλληλεξάρτηση συστημάτων - ένα ανθρώπινο δημιούργημα που εξελίσσεται εν μέρει αυτοοργανωμένα. Έτσι, η Jacobs αναδεικνύει την αστική ποικιλομορφία ως κρίσιμο παράγοντα για τη ζωντάνια των δημόσιων χώρων, την κοινωνική συνοχή και την ασφάλεια. Παράλληλα, η αυστηρή ζωνοποίηση αρχίζει να αμφισβητείται, καθώς αποδεικνύεται ότι η μονολειτουργικότητα οδηγεί σε αστική απονέκρωση. Η κλίμακα επαναπροσδιορίζεται με επίκεντρο τον άνθρωπο και όχι το αυτοκίνητο, ενώ ο αστικός ιστός αναλύεται και επανασχεδιάζεται συστηματικά γειτονιά προς γειτονιά - μια προσέγγιση που επηρέασε βαθιά τη σύγχρονη πολεοδομική θεωρία και

πρακτική. Κατά συνέπεια, μέσα από αυτή την πολυφωνία θεωριών και προσεγγίσεων, τα αστικά κενά επανεμφανίζονται δυναμικά στη σκηνή του σχεδιασμού. Αποτελούν πλέον κεντρικό ζήτημα, καθώς δεν προέκυψαν από πρόθεση αλλά ως παραπροϊόντα της αστικής ανάπτυξης, χωρίς αρχικό σχεδιασμό ή λειτουργικό ρόλο. Η αποτελεσματική αντιμετώπιση

αυτών των ακαθόριστων χώρων προϋποθέτει μια σύγχρονη κατανόηση της πόλης ως σύνθετου, μεταβαλλόμενου και πολυεπίπεδου συστήματος (Jacobs, 1961; Gehl, 2010).

Μέσα από τα προηγούμενα καθίσταται σαφές ότι η πόλη δεν νοείται πλέον ως σύνολο αυτόνομων δομικών στοιχείων, αλλά ως ένα πολύπλοκο σύστημα

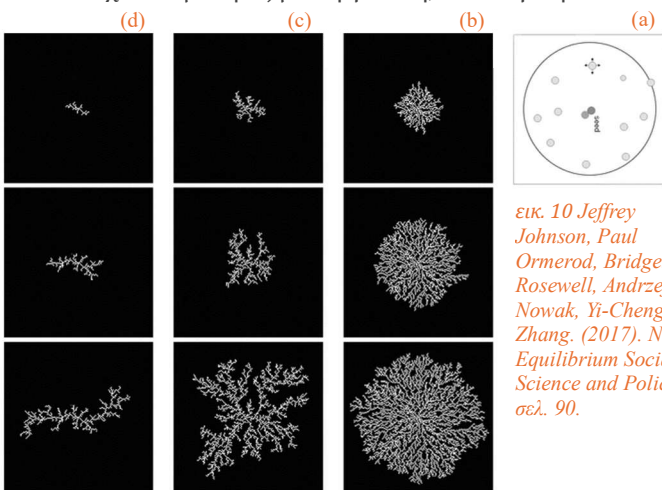
εικ. 19 The production of Space © Ashrat M.Salama & Florian Wiedmann, Πηγή: re-thinkingthefuture.com

αλληλοεξαρτώμενων ροών, σχέσεων και μεταβολών, ανάλογο με τα φυσικά οικοσυστήματα. Ως σύστημα περιλαμβάνει μικρότερα υποσυστήματα -κοινωνικά, οικολογικά και χωρικά- που λειτουργούν οργανικά μέσα από δυναμικές σχέσεις, κυκλικές διαδικασίες και μεταβαλλόμενες συνθήκες στον χρόνο (Batty, 2005). Σε αυτό το πλαίσιο, ο Lefebvre υποστηρίζει ότι ο χώρος δεν αποτελεί ουδέτερο «δοχείο», αλλά προϊόν κοινωνικών σχέσεων, συγκρούσεων και ιστορικών διεργασιών (εικ.19) (Lefebvre, 1991). Η πόλη συγκροτείται ως δυναμικό πεδίο όπου οι κοινωνικές πρακτικές παράγουν, αναπαράγουν και μετασχηματίζουν τον χώρο. Ακόμη και τα αστικά κενά, ενσωματωμένα στο δυναμικό πλέγμα αλληλεξαρτήσεων της σύγχρονης πόλης, μετασχηματίζονται διαρκώς. Δεν αποτελούν στατικές παραλείψεις του σχεδιασμού, αλλά δυναμικούς χώρους που επηρεάζονται από τις ίδιες τις αστικές διεργασίες. Η αστική πολυμορφία, όπως την περιγράφει η Jacobs

(1961), αποτελεί θεμελιώδη αρχή για τη ζωντάνια και τη βιωσιμότητα της πόλης: η συνύπαρξη διαφορετικών χρήσεων γης σε μικρή ακτίνα δημιουργεί συνεχή ροή ανθρώπων, ενισχύει την ασφάλεια μέσω των «ματιών στον δρόμο» και καλλιεργεί κοινωνική αλληλεπίδραση. Η πολυμορφία αυτή προϋποθέτει μικρά οικοδομικά τετράγωνα, κτίρια διαφορετικών ηλικιών και αξιών και επαρκή πυκνότητα, στοιχεία που διαμορφώνουν ένα πλούσιο *μωσαϊκό δραστηριοτήτων*¹⁵. Σε αυτό το μωσαϊκό, όλα τα στοιχεία της πόλης -ακόμη και όσα προκύπτουν απρογραμματίιστα- αποτελούν αναπόσπαστα τμήματα του αστικού συνόλου. Η πόλη λειτουργεί μέσα από σχέσεις δράσης και αντίδρασης, όπου κάθε μεταβολή επηρεάζει και επηρεάζεται από το σύνολο. Μια συγγενή προσέγγιση προσφέρει ο Michael Batty, ο οποίος αντιλαμβάνεται την πόλη ως δίκτυο ροών ανθρώπων, πληροφοριών, κεφαλαίου και υλικών (Batty, 2005). Η μορφή και η λειτουργία της πόλης προκύπτουν

¹⁵ *μωσαϊκό δραστηριοτήτων* περιγράφει την πυκνή και ποικιλόμορφη συνύπαρξη χρήσεων, λειτουργιών και κοινωνικών πρακτικών στον αστικό χώρο, η οποία ενισχύει τη ζωντάνια και τη βιωσιμότητα της πόλης (Jacobs, 1961).

από τη δυναμική αυτών των δικτύων και τις αλληλεπιδράσεις των επιμέρους στοιχείων της, καθιστώντας την ένα αυτοοργανωμένο, πολύπλοκο σύστημα. Συνακόλουθα, η σύγχρονη κατανόηση της πόλης προκύπτει από μια μακρά θεωρητική εξέλιξη που μετακινείται από τον μηχανιστικό, ορθολογικό σχεδιασμό προς μια οργανική, οικολογική και κοινωνικά

εικ. 10 Jeffrey Johnson, Paul Ormerod, Bridget Rosewell, Andrzej Nowak, Yi-Cheng Zhang. (2017). *Non-Equilibrium Social Science and Policy*, σελ. 90.

παραγόμενη θεώρηση του αστικού χώρου. Από την κριτική της Jane Jacobs, η οποία ανέδειξε τη σημασία της καθημερινής ζωής, της ποικιλίας χρήσεων και της ανθρώπινης κλίμακας (Jacobs, 1961), έως τον Lefebvre, που όρισε τον χώρο ως προϊόν κοινωνικών σχέσεων, συγκρούσεων και ιστορικών διεργασιών (Lefebvre, 1991), η πόλη παύει να αντιμετωπίζεται ως στατικό σύνολο δομών και αναγνωρίζεται ως δυναμικό πεδίο αλληλεπιδράσεων. Η συμβολή του Michael Batty και των θεωριών των πολύπλοκων συστημάτων ενισχύει αυτή τη μετατόπιση, παρουσιάζοντας την πόλη ως δίκτυο ροών και αυτοοργανωμένων διαδικασιών που αναδύονται από τοπικές αποφάσεις και αλληλεξαρτήσεις (Batty, 2005). Η πόλη προκύπτει έτσι ως ένα σύνθετο, ζωντανό οικοσύστημα, όπου κοινωνικές, χωρικές και πολιτισμικές διεργασίες συνδιαμορφώνουν διαρκώς την αστική μορφή και εμπειρία. Υπό αυτή τη θεώρηση, οι ακαθόριστοι και υπολειμματικοί χώροι δεν αποτελούν εξαιρέσεις ή «κενά», αλλά μικρότερα υποσυστήματα του ίδιου οργανικού συνόλου. Ως τέτοιοι, πρέπει να

αντιμετωπίζονται ως αναπόσπαστα στοιχεία της πόλης - μια θεώρηση που συνδέεται άμεσα με τη λογική του Τρίτου Τοπίου.

3.2 Αστικά Υπολείμματα και Ακαθόριστοι Χώροι: Βιομηχανικά κατάλοιπα

Μέσα από τον σύγχρονο σχεδιασμό επιχειρείται η συμφιλίωση της ανθρώπινης και της φυσικής ιστορίας, όχι η αντιπαράθεσή τους. Αντί για μια αυστηρή οριοθέτηση ανάμεσα στα δύο τοπία, προτείνεται η διαμόρφωση ενός νέου, υβριδικού περιβάλλοντος όπου οι διαδικασίες της φύσης και οι ανθρώπινες παρεμβάσεις συνυπάρχουν και αλληλοσυμπληρώνονται - μια προσέγγιση που συνδέεται με τις οικολογικές θεωρήσεις του Clément και τη λογική της αυθόρμητης φύσης (εικ.20) (Clément, 2004). Η αποδοχή της φθοράς αποτελεί κρίσιμο στοιχείο αυτής της μετάβασης, καθώς η ιδεολογία των «καθαρών μορφών» και της

τελειότητας, κληρονομιά του μοντερνισμού, χρειάζεται να αμφισβητηθεί (Frampton, 1992). Η μηχανή, ως μοντέρνο πρότυπο, έρχεται σε σύγκρουση με τον χρόνο, επιχειρώντας να παράγει την ψευδαίσθηση της διαχρονικότητας και της αιώνιας ζωής - μια φαντασίωση που ο Paul Virilio συνδέει με την επιτάχυνση και την τεχνολογική υπερβολή της ύστερης νεωτερικότητας (Virilio, 1986). Για να αποκατασταθεί η ανθρώπινη εμπειρία, η πόλη οφείλει να απομακρυνθεί από αυτή τη μηχανιστική λογική, ώστε να εξαλειφθεί το ναρκισιστικό, μηδενιστικό βλέμμα που επιβάλλει ομοιομορφία και έλεγχο. Μόνο τότε τα αισθητηριακά συστήματα που συγκροτούν τις μνήμες μπορούν να επανενεργοποιηθούν χωρίς ταξικές ανισότητες, επιτρέποντας μια πιο δημοκρατική, βιωματική και πολυεπίπεδη σχέση με τον αστικό χώρο (Lefebvre, 1991). Οι υπολειμματικοί χώροι δεν αποτελούν τυχαίες «αποτυχίες» του σχεδιασμού. Αντιθέτως, συνιστούν αναπόφευκτο αποτέλεσμα της αστικής εξέλιξης: κάθε μεταβολή στις χρήσεις γης, κάθε μετατόπιση των οικονομικών δραστηριοτήτων και κάθε αλλαγή στις κοινωνικές ανάγκες αφήνει πίσω της

περιοχές που παύουν να εξυπηρετούν τον αρχικό τους σκοπό (Solà-Morales, 1995). Η ανάγκη κατανόησης και επανανοηματοδότησης αυτών των χώρων οδήγησε στην ανάδυση της αρχιτεκτονικής τοπίου ως κρίσιμου πεδίου θεωρητικής και πρακτικής διερεύνησης. Η πειραματική της βάση διαμορφώθηκε ήδη από τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, μέσα από τον προβληματισμό γύρω από τη διαχείριση των υπολειμματικών χώρων, την αστική βλάστηση και τις διαδικασίες οικολογικής αναγέννησης - μια περίοδο κατά την οποία η οικολογική σκέψη άρχισε να επηρεάζει τον αστικό σχεδιασμό (McHarg, 1969). Συνέπεια του σχετικού προβληματισμού, η αρχιτεκτονική τοπίου ασχολείται συστηματικά με τον μετασχηματισμό βιομηχανικών καταλοίπων, εφαρμόζοντας τεχνικές αποκατάστασης και οικολογικής επανενεργοποίησης που σταδιακά ενσωματώθηκαν στον αστικό ιστό και διαμόρφωσαν νέες προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση των αστικών κενών (Corner, 1999).

Η Βρετανία, ως μία από τις πιο εκβιομηχανοποιημένες περιοχές της Ευρώπης, αποτέλεσε χαρακτηριστικό πεδίο εφαρμογής αυτών των προσεγγίσεων. Μετά την αποβιομηχάνιση, εκτεταμένα βιομηχανικά τοπία εγκαταλείφθηκαν, δημιουργώντας περιβαλλοντικά και κοινωνικά προβλήματα. Τα τοπία αυτά αναγνωρίστηκαν τόσο ως ζητήματα βιομηχανικής κληρονομιάς όσο και ως «κακά φυσικά περιβάλλοντα» που συνέβαλαν στη μείωση του πληθυσμού, σύμφωνα με δημοτικές εκθέσεις της εποχής (Department of the Environment, 1977). Η αρχιτεκτονική τοπίου κλήθηκε να παίξει κεντρικό ρόλο στην αστική αναζωογόνηση, μετατρέποντας τις βιομηχανικές ζώνες

εικ. 21 Μέρος κοιλάδας Rhondda , Πηγή: afonyddcymru.org

σε βιώσιμους χώρους μέσω νέων τεχνολογιών αποκατάστασης και καινοτόμων σχεδιαστικών πρακτικών (Latz, 2001). Εξέχουσες προσωπικότητες του κλάδου υποστήριξαν τις μετασχηματιστικές δυνατότητες της αρχιτεκτονικής τοπίου, παρά τις οικονομικές δυσκολίες της εποχής. Η αποκατάσταση εγκαταλελειμμένων εκτάσεων θεωρήθηκε απάντηση στην επέκταση του κράτους πρόνοιας και στην ανάδειξη της αστικής φτώχειας (Hall, 1998). Η κοιλάδα Rhondda (ευκ.21) αποτελεί χαρακτηριστική μελέτη περίπτωσης: μια περιοχή που εξαρτιόταν σχεδόν αποκλειστικά από την εξόρυξη άνθρακα και, μετά την κατάρρευση της βιομηχανίας, βρέθηκε αντιμέτωπη με εκτεταμένη εγκατάλειψη, περιβαλλοντική υποβάθμιση και κοινωνικοοικονομική κρίση (Williams, 1995). Η κλίμακα της παρακμής και η ανάγκη για νέες μορφές αναγέννησης την κατέστησαν ιδανικό παράδειγμα για τη μελέτη των δυνατοτήτων μετασχηματισμού μεταβιομηχανικών τοπίων. Οι μεταπολεμικές προσπάθειες στη Βρετανία στόχευσαν στη μετατροπή εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών τοπίων σε χώρους

αναψυχής, συνδυάζοντας αποκατάσταση, οικολογική αναγέννηση και διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Από το φιλόδοξο σχέδιο του Lea Valley έως τις αναπλάσεις στο Stoke-on-Trent και τη «δασική πόλη» του Thomas Telford, οι παρεμβάσεις αξιοποίησαν κρατική χρηματοδότηση, μαζικές φυτεύσεις και νέες υποδομές για να επαναφέρουν τη φύση σε περιοχές βαριάς αποβιομηχάνισης (Shoard, 2002). Ωστόσο, η εγκατάλειψη αυξανόταν ταχύτερα από τις δυνατότητες αποκατάστασης, ενώ η πολιτική στροφή της δεκαετίας του 1980 προς εμπορικές αναπτύξεις υπονόμωσε την αρχική αισιοδοξία (Harvey, 2006). Το αποτέλεσμα ήταν ένα τοπίο όπου η αναψυχή, η οικολογική αποκατάσταση και η αστική ανανέωση παραμένουν κρίσιμες αλλά συχνά ατελώς υλοποιημένες προκλήσεις. Τα βιομηχανικά υπολείμματα που διαμόρφωσαν την αρχιτεκτονική του αστικού τοπίου δεν αποτελούν αποκλειστικό ευρωπαϊκό φαινόμενο. Ο Bélanger, στο Landscape as Infrastructure (2016), αναδεικνύει πώς η εκβιομηχάνιση στη Βόρεια Αμερική άφησε πίσω της ένα εκτεταμένο δίκτυο φθαρμένων, εγκαταλελειμμένων ή μολυσμένων

εικ. 22 Tommy Thompson Park , Πηγή:
tommythompsonpark.ca

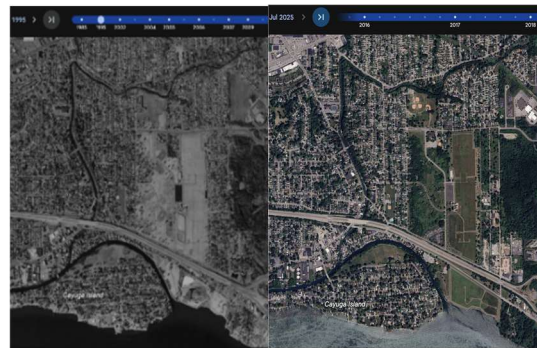

εικ. 23 Rust Belt , Πηγή: The Observer

υποδομών, το οποίο σήμερα λειτουργεί ως κρίσιμο οικολογικό και οικονομικό φορτίο. Μέσα από παραδείγματα όπως το Love Canal (εικ.22) και το Leslie Street Spit, πλέον γνωστό ως Tommy Thompson Park (εικ.23), δείχνει την αντίφαση ανάμεσα στη βιομηχανική υποβάθμιση και την τυχαία οικολογική αναγέννηση, ενώ συνδέει την αποβιομηχάνιση της Rust Belt (εικ.24) με την ανάγκη για νέες αστικές

στρατηγικές, όπως η συρρίκνωση πόλεων και η επαναχρησιμοποίηση γης (Bélanger, 2016). Υποστηρίζει ότι οι υποδομές πρέπει να αντιμετωπίζονται ως δυναμικά βιοφυσικά συστήματα που διαμορφώνουν οικονομίες, τοπία και κοινωνίες. Ταυτόχρονα, αναδεικνύει τις σύγχρονες μετατοπίσεις προς πιο βιώσιμες πρακτικές: την άνοδο των βιοβασισμένων βιομηχανιών¹⁶, την αναδιάρθρωση της γεωργίας στις Μεγάλες Λίμνες, την εξέλιξη της

εικ. 24 Αριστερα
δορυφορική φωτογραφία
του Love Canal, NY το
1995, αντίστοιχα δεξιά
το 2025 Χάρτης: Google
Earth, Δεδομένα:
Google Airbus, 2025
και Google U.S.
Geological Survey,
1995

¹⁶ βιοβασισμένες βιομηχανίες παραγωγικοί κλάδοι που αξιοποιούν ανανεώσιμους βιολογικούς πόρους (βιομάζα, οργανικά υπολείμματα, φυτικά υλικά) για την

παραγωγή ενέργειας, υλικών και προϊόντων, ως εναλλακτική στις ορυκτές πρώτες ύλες.

διαχείρισης αποβλήτων και την ενσωμάτωση της αστικής οικολογίας στον σχεδιασμό (CLUI, 2006). Προτείνει μια διπλή μεθοδολογία που συνδυάζει μακροπρόθεσμο όραμα με άμεσες, υλικοτεχνικά προσανατολισμένες παρεμβάσεις, δίνοντας έμφαση στην επιτελεσματικότητα των υποδομών και στη διαχείριση των υλικών ροών ως κρίσιμων μηχανισμών αστικής λειτουργίας (Bélanger, 2016). Έτσι, το τοπίο επαναπροσδιορίζεται ως ενεργό υπόβαθρο των αστικών συστημάτων, όπου η οικολογική υγεία και η οικονομική λειτουργία είναι αλληλένδετες - μια θεώρηση που ευθυγραμμίζεται με τις σύγχρονες προσεγγίσεις της αστικής οικολογίας και της υποδομικής σκέψης.

Η συνολική εικόνα που αναδύεται στο σημείο αυτό είναι ότι τα αστικά υπολείμματα και οι ακαθόριστοι χώροι δεν αποτελούν περιθωριακές εξαιρέσεις, αλλά θεμελιώδη στοιχεία της σύγχρονης πόλης. Η μετάβαση από το ορθολογιστικό δόγμα των καθαρών μορφών

προς μια οικολογική, υβριδική κατανόηση του τοπίου αποκαλύπτει ότι η φθορά, η εγκατάλειψη και η αβεβαιότητα δεν είναι σημάδια αποτυχίας, αλλά εκφράσεις της ίδιας της αστικής εξέλιξης (Frampton, 1992; Clément, 2004). Η αρχιτεκτονική τοπίου αναδύεται ως κρίσιμο πεδίο που επιχειρεί να μετασχηματίσει αυτά τα κατάλοιπα σε νέους χώρους ζωής, αξιοποιώντας οικολογικές διαδικασίες, κοινωνική συμμετοχή και τεχνικές αποκατάστασης (Corner, 1999). Από τα μεταβιομηχανικά τοπία της Βρετανίας έως τα βορειοαμερικανικά παραδείγματα του Bélanger και τις θεωρητικές επεξεργασίες του *Landscape Urbanism*¹⁷, γίνεται σαφές ότι τα υπολείμματα της βιομηχανικής εποχής μπορούν να λειτουργήσουν ως πολύτιμα οικολογικά αποθέματα και ως πεδία αστικής αναγέννησης (Bélanger, 2016; Waldheim, 2006). Στον 21ο αιώνα, η πόλη δεν νοείται πλέον ως μηχανή αλλά ως μεταβολικό σύστημα, όπου οι υποδομές, τα οικοσυστήματα και οι κοινωνικές πρακτικές

¹⁷ *Landscape Urbanism* θεωρητικό και σχεδιαστικό ρεύμα που αντιμετωπίζει το τοπίο ως πρωταρχική οργανωτική δομή της πόλης, δίνοντας έμφαση στις

οικολογικές διεργασίες, στις ροές και στη μακροχρόνια μεταβολή του αστικού χώρου (Waldheim, 2006).

συνυπάρχουν και αλληλοδιαμορφώνονται (Batty, 2005). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι ακαθόριστοι χώροι αποκτούν νέα σημασία: από περιθωριακά κενά μετατρέπονται σε δυναμικούς τόπους δυνατότητας, ικανούς να φιλοξενήσουν νέες μορφές ζωής, μνήμης και συλλογικής δημιουργίας

Συμπερασματική παράγραφος

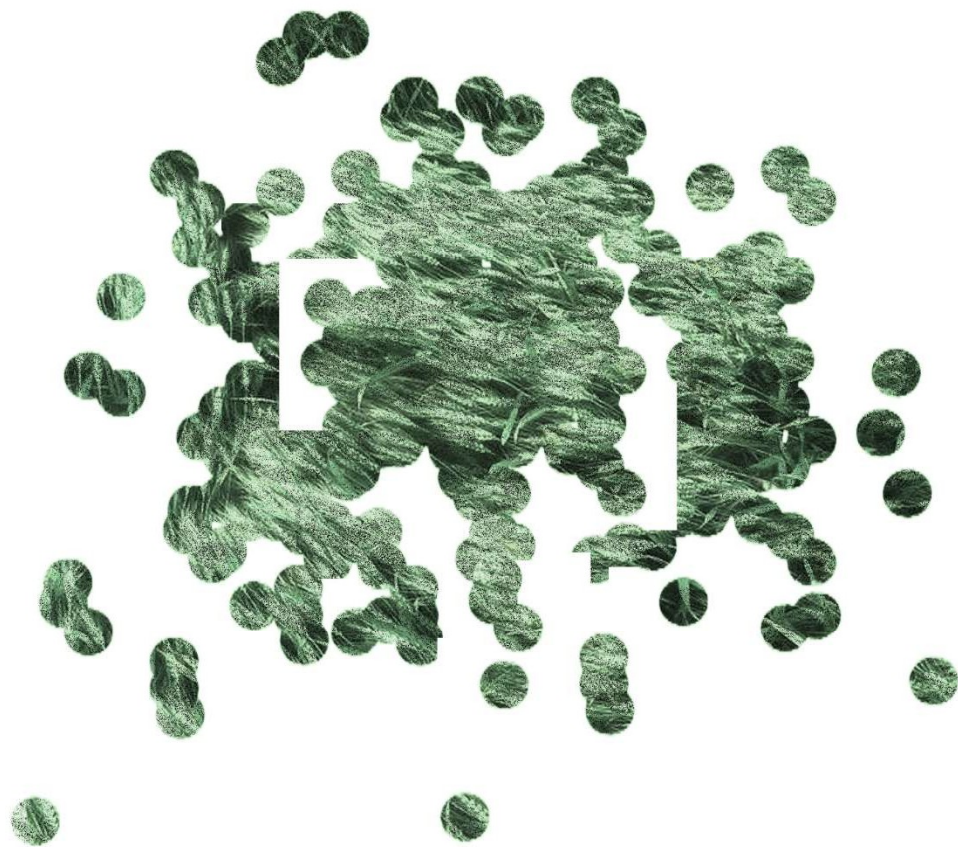
Η πόλη, ως οργανικό σύστημα, παράγει αναπόφευκτα υπολειμματικούς χώρους μέσα από τις συνεχείς μεταβολές της. Αυτοί οι χώροι, προϊόντα εγκατάλειψης αλλά και φορείς αυθόρμητης ζωής, αποτελούν κρίσιμα στοιχεία της αστικής δυναμικής, καθώς ενσωματώνουν τις ασυνέχειες και τις μετατοπίσεις που χαρακτηρίζουν την αστική εξέλιξη (Solà-Morales, 1995). Η μετάβαση από τη μηχανιστική στη συστημική και οικολογική θεώρηση επιτρέπει την αναγνώρισή τους ως ενεργών τμημάτων του αστικού οικοσυστήματος, όπου οι κοινωνικές, χωρικές και βιοφυσικές διεργασίες αλληλοδιαμορφώνονται (Batty, 2005). Το επόμενο κεφάλαιο εμβαθύνει σε αυτή τη διάσταση, καθώς αναδεικνύει την αξία των ακαθόριστων, μη προγραμματισμένων περιοχών ως οικολογικών αποθεμάτων και ως τόπων αστικής αναγέννησης (Clément, 2004).

K4

ΑΠΟ ΤΟ RUDERAL ECOLOGY ΣΤΟ THIRD LANDSCAPE

Εισαγωγική πλαίσιο

Το ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 εξετάζει την ιστορική διαμόρφωση της οικολογικής σκέψης στον αστικό σχεδιασμό, από τη δεκαετία του 1950 έως το 2010, και τον τρόπο με τον οποίο αυτή μετασχημάτισε την αντίληψη των υπολειμματικών χώρων. Η σταδιακή αναγνώριση της αυθόρμητης φύσης, της βιοποικιλότητας και των φυσικών διεργασιών που αναπτύσσονται σε εγκαταλελειμμένα τμήματα της πόλης ανέτρεψε τις παραδοσιακές προσεγγίσεις που τα αντιμετώπιζαν ως δυσλειτουργίες προς εξάλειψη (McHarg, 1969· Corner, 1999). Η μετάβαση από μια κανονιστική, ανθρωποκεντρική θεώρηση των Αστικών Κενών σε μια σύγχρονη προσέγγιση που τα αναγνωρίζει ως δυναμικά πεδία οικολογικής και χωρικής αξίας συγκροτεί το θεωρητικό υπόβαθρο για την έννοια του Τρίτου Τοπίου, η οποία θα αναπτυχθεί στο επόμενο μέρος.

Αρχίζοντας από την Ruderal Ecology όπου μελετά την αυθόρμητη βλάστηση που εγκαθίσταται σε διαταραγμένους ή εγκαταλελειμμένους αστικούς χώρους, δείχνοντας πώς η φύση ανακτά περιοχές που η πόλη παραμελεί. Τα Ruderal Species, ανθεκτικά πρωτοπόρα είδη, αποτελούν βασικούς παράγοντες πρώιμης οικολογικής διαδοχής και συμβάλλουν στη σταθεροποίηση του εδάφους και στη δημιουργία νέων μικροοικουσυστημάτων (Sukopp, 1973). Η έννοια εξελίσσεται από βοτανικό όρο σε εργαλείο κατανόησης της αστικής ζωής, καθώς οι Ruderal Κοινότητες λειτουργούν ως δείκτες περιβαλλοντικής πίεσης και πηγές βιοποικιλότητας (Kowarik, 2011· Gandy, 2013). Η Bettina Stoetzer (2022) δείχνει ότι σε πόλεις όπως το Βερολίνο, οι Ruderal Χώροι αποτελούν μικρο-οικουσυστήματα ανθεκτικότητας, όπου η ζωή επανεμφανίζεται ακόμη και σε τοπία ιστορικής φθοράς. Μέσα από μετα-ανθρωποκεντρικές θεωρήσεις¹⁸ (Haraway, 2016· Latour, 2004), οι χώροι αυτοί αναγνωρίζονται ως πεδία συνδιαμόρφωσης ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων παραγόντων, αποκαλύπτοντας την

πόλη ως δίκτυο πολλαπλών πρακτόρων. Ο Peter Del Tredici (2010) υποστηρίζει ότι η διαχείριση της αυθόρμητης βλάστησης αποτελεί βιώσιμη στρατηγική για τις σύγχρονες πόλεις, καθώς αξιοποιεί τις πραγματικές οικολογικές δυναμικές του αστικού τοπίου. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Tempelhofer Feld στο Βερολίνο(εικ.25), όπου ο εγκαταλελειμμένος αερολιμένας μετατράπηκε σε ανοιχτό αστικό τοπίο που διατηρεί και ενισχύει την

εικ. 25 Tempelhofer Feld in Berlin, © Lichtschwärmer; Christo Libuda / Πηγή: visitberlin.de

¹⁸ μετα-ανθρωποκεντρικές θεωρήσεις αναφέρεται σε προσεγγίσεις που αμφισβητούν την πρωτοκαθεδρία του ανθρώπου και εξετάζουν τον χώρο ως

αποτέλεσμα αλληλεπιδράσεων μεταξύ ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων παραγόντων.

αυθόρμητη βλάστηση και τα ruderal οικοσυστήματα. Η διατήρηση των αυτοφυών ειδών και των εκτεταμένων “άγριων” ζωνών αναδεικνύει τον ρόλο της εγκατάλειψης ως φορέα οικολογικής αναγέννησης και κοινωνικής επανάχρησης. Συνολικά, η Ruderal Ecology αναδεικνύει τους εγκαταλελειμμένους χώρους ως δυναμικά πεδία οικολογικής αναγέννησης και προσαρμοστικότητας, αμφισβητώντας τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί τάξης και καθαρότητας προτείνοντας μια νέα κατανόηση της αστικής φύσης.

Συνεχίζοντας με την έλλειψη οργάνωσης και μακροπρόθεσμου σχεδιασμού εμφανίζονται τα πρώτα Wastelands: εγκαταλελειμμένων, αδρανών αστικών εκτάσεων που θεωρήθηκαν άχρηστες και χωρίς αξία, επαναλαμβάνοντας τον κύκλο εγκατάλειψης και κατεδάφισης (Solà-Morales, 1995). Παρότι συχνά αντιμετωπίζονται ως «κενά», η σύγχρονη έρευνα δείχνει ότι αποτελούν δυναμικά τοπία όπου αναπτύσσονται αυθόρμητες οικολογικές διεργασίες και νέες κοινωνικές χρήσεις (Gandy, 2013· Kowarik, 2011). Τα Wastelands λειτουργούν ως πυρήνες βιοποικιλότητας: η απουσία διαχείρισης επιτρέπει την ανάπτυξη Spontaneous Urban Vegetation και Ruderal Οικοσυστημάτων, που

εικ. 26 Landschaftspark Duisburg-Nord , Πηγή: NRWITS

σταθεροποιούν το έδαφος και δημιουργούν μικροκλίματα (Del Tredici, 2010). Ταυτόχρονα, φέρουν ίχνη βιομηχανικής και αστικής μνήμης, τα οποία μπορούν να επανερμηνευτούν δημιουργικά - όπως στο Landschaftspark Duisburg-Nord (εικ.26) του Peter Latz (2001), όπου το εγκαταλελειμμένο χαλυβουργείο μετατράπηκε σε υβριδικό τοπίο που συνδυάζει βιομηχανικά κατάλοιπα με αυθόρμητη βλάστηση. Ο σχεδιασμός δεν επιδιώκει την εξάλειψη των ruderal οικοσυστημάτων· αντίθετα, τα ενσωματώνει ως ενεργά στοιχεία του πάρκου, επιτρέποντας στη φύση να συνεχίσει τις διαδικασίες διαδοχής πάνω στις παλιές

υποδομές και αναδεικνύοντας την παραγωγικότητα της εγκατάλειψης. Στον σύγχρονο σχεδιασμό, τα Wastelands αναγνωρίζονται ως χώροι ευκαιρίας: μπορούν να υποστηρίξουν πάρκα, οικολογικούς διαδρόμους, αστικές καλλιέργειες ή πειραματικά τοπία, όχι μέσω επιβολής νέας τάξης αλλά μέσω συνεργασίας με τις υπάρχουσες φυσικές και κοινωνικές διεργασίες (Kowarik, 2011· Latz, 2001). Παράλληλα, φιλοξενούν άτυπες χρήσεις και μορφές αστικότητας που αμφισβητούν τις κυρίαρχες αφηγήσεις της πόλης (Solà-Morales, 1995). Συνεπώς, δεν αποτελούν περιθωριακές ανωμαλίες αλλά κρίσιμα στοιχεία της σύγχρονης πόλης: χώροι οικολογικής αναγέννησης, μνήμης και κοινωνικής δημιουργικότητας, όπου η εγκατάλειψη μετατρέπεται σε δυνατότητα για νέες μορφές ζωής και σχεδιασμού.

Επιπρόσθετα, στο συνεχές του χτισμένου περιβάλλοντος, τα αστικά κενά απέκτησαν σημασία ως «διακοπές» μέσα στη συμπαγή πόλη, λειτουργώντας ως στιγμές παύσης και εν δυνάμει

μετασχηματισμού. Η έννοια του Terrain Vague ερμηνεύει αυτά τα κενά όχι ως αποτυχίες, αλλά ως τόπους αοριστίας και δυνατότητας (Solà-Morales, 1995). Πρόκειται για χώρους χωρίς προγραμματισμένη λειτουργία, όπου η πόλη αποσύρει την επιτήρηση και επιτρέπει την ανάδυση μνήμης, αυθόρμητης φύσης και κοινωνικής φαντασίας. Ο Solà-Morales, επηρεασμένος από τον Benjamin, αντιμετωπίζει τα αστικά ερείπια ως φορείς μνήμης και πολλαπλών χρονικοτήτων, όχι ως

κατάλοιπα προς εξάλειψη (Benjamin, 1999). Ένα αντίστοιχο παράδειγμα αποτελεί το Parc des Buttes-Chaumont στο Παρίσι (εικ.27), όπου το πρώην λατομείο και χώρος απόθεσης αποβλήτων μετατράπηκε σε πάρκο που διατηρεί τα ίχνη της προηγούμενης χρήσης του. Οι ακανόνιστες γεωμορφίες, οι απότομες τομές και οι «αδέσποτες» ζώνες βλάστησης

λειτουργούν ως Terrain Vague μέσα στο ίδιο το πάρκο, αποκαλύπτοντας πώς τα αστικά κενά και τα ερείπια μπορούν να μετασχηματιστούν σε χώρους μνήμης,

εικ.27 Parc des Buttes-Chaumont, Paris, France -
Αεροφωτογραφία © Yann Arthus-Bertrand , Πηγή:
omrania.com

αοριστίας και νέων δυνατοτήτων. Στη σύγχρονη θεωρία, τα Terrain Vague θεωρούνται κρίσιμα για την οικολογική αναγέννηση, την καλλιτεχνική και κοινωνική πειραματικότητα και την επανεξέταση της σχέσης μεταξύ σχεδιασμένης και αυθόρμητης αστικότητας (Gandy, 2013). Συνολικά, το Terrain Vague αποκαλύπτει τα Αστικά Κενά ως χώρους αβεβαιότητας, μνήμης και εν δυνάμει δημιουργίας, προσφέροντας ένα πλαίσιο κατανόησης της πόλης ως ανοιχτού και μεταβαλλόμενου συστήματος.

Σε συνέχεια των παραπάνω στα αστικά κενά των τελευταίων δεκαετιών, επανεμφανίζεται η αυθόρμητη βλάστηση δυναμικά, αποκαλύπτοντας την ικανότητα των οικοσυστημάτων να ανακάμπτουν ακόμη και σε ιδιαίτερα υποβαθμισμένα περιβάλλοντα (Kowarik, 2011). Το φαινόμενο αυτό οδήγησε στη διαμόρφωση της έννοιας των Urban Wilds: περιοχών όπου η φύση αναπτύσσεται χωρίς ανθρώπινη διαχείριση, σε εγκαταλελειμμένους ή υπολειμματικούς χώρους, δημιουργώντας υβριδικά τοπία ανάμεσα στο τεχνητό και το άγριο (Jorgensen & Tylecote, 2007). Τα Urban Wilds διαθέτουν σημαντική οικολογική αξία, λειτουργώντας ως μικρο-οικοσυστήματα που ενισχύουν τη βιοποικιλότητα,

ρυθμίζουν το μικροκλίμα και βελτιώνουν την ποιότητα του αέρα (Del Tredici, 2010). Η αυθόρμητη βλάστηση - συχνά Ruderal Species- προσαρμόζεται σε ακραίες αστικές συνθήκες, μετατρέποντας την εγκατάλειψη σε καταλύτη οικολογικής αναγέννησης. Επιπλέον, τα urban wilds έχουν έντονη κοινωνική και πολιτισμική διάσταση: αποτελούν χώρους άτυπων χρήσεων, εξερεύνησης, καλλιτεχνικών παρεμβάσεων και νέων μορφών σχέσης με το τοπίο (Jorgensen & Keenan, 2012). Στο πλαίσιο της Experimental Geography, λειτουργούν ως πεδία όπου το αόρατο και το περιθωριακό γίνονται ορατά, αποκαλύπτοντας τις αθέατες διεργασίες της πόλης (Paglen, 2009). Η χωρική τους θέση -συχνά σε μεταβατικές ζώνες ή υποδομές- τα καθιστά κρίσιμα για τον αστικό σχεδιασμό, καθώς μπορούν να λειτουργήσουν ως οικολογικοί διάδρομοι ή πεδία πειραματικών παρεμβάσεων (Kowarik, 2011). Έτσι, τα Urban Wilds αναδεικνύονται ως βασικοί πόροι για τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα των πόλεων, δείχνοντας ότι η αυθόρμητη φύση δεν αποτελεί ένδειξη εγκατάλειψης, αλλά θεμέλιο για νέες μορφές οικολογικής και κοινωνικής ζωής.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι στα αστικά περιβάλλοντα, οι διαταραχές, τα φτωχά εδάφη και η αυξημένη θερμική καταπόνηση δημιουργούν συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη πρώιμων διαδοχικών σταδίων βλάστησης. Σε εγκαταλελειμμένους ή υπολειμματικούς χώρους, η αυθόρμητη βλάστηση λειτουργεί ως μηχανισμός φυσικής αναγέννησης, προσφέροντας βασικές οικολογικές υπηρεσίες όπως ρύθμιση θερμοκρασίας, έλεγχο διάβρωσης και βελτίωση της περιβαλλοντικής ποιότητας (Kowarik, 2011· Del Tredici, 2010). Η παρουσία Ruderal και *πρωτοπόρων ειδών (pioneer species)*¹⁹ αποκαλύπτει την ικανότητα των οικοσυστημάτων να προσαρμόζονται ακόμη και σε περιβάλλοντα έντονης ανθρώπινης πίεσης. Η έννοια της Spontaneous Nature περιγράφει μορφές φύσης που αναπτύσσονται αυτογενώς, χωρίς σχεδιασμό ή διαχείριση, σε ρωγμές, άκρες δρόμων, βιομηχανικά κατάλοιπα και αστικά κενά (Jorgensen & Tylecote, 2007). Η αυθόρμητη φύση δεν αποτελεί αισθητική «ακαταστασία», αλλά έκφραση οικολογικής ανθεκτικότητας και δυναμικής διαδοχής, θεμελιώδη για

την κατανόηση των urban wilds και των σύγχρονων αστικών οικοσυστημάτων. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Leslie Street Spit στο Τορόντο, μια χερσόνησος που δημιουργήθηκε τυχαία από μπάζα και κατασκευαστικά υπολείμματα και εξελίχθηκε, χωρίς σχεδιασμό, σε ένα από τα σημαντικότερα αστικά οικοσυστήματα της Βόρειας Αμερικής. Η αυθόρμητη βλάστηση και τα Ruderal Species εγκαταστάθηκαν στα ασταθή υλικά, δημιουργώντας σταδιακά πολύπλοκα οικολογικά «μωσαϊκά», υγροτόπους και ενδιαιτήματα για εκατοντάδες είδη πουλιών. Το τοπίο αυτό αποδεικνύει ότι η εγκατάλειψη και η απουσία διαχείρισης μπορούν να ενεργοποιήσουν ισχυρές διαδικασίες οικολογικής διαδοχής, μετατρέποντας ένα τεχνητό υπόλειμμα σε δυναμικό αστικό Wildscape. Σύμφωνα με τον Del Tredici (2010), η υποστήριξη της Αυθόρμητης Βλάστησης αποτελεί βιώσιμη στρατηγική για τις πόλεις, καθώς αξιοποιεί τις πραγματικές οικολογικές δυναμικές αντί να επιδιώκει την αναβίωση ιστορικών οικοσυστημάτων. Έτσι, η Spontaneous Nature συνδέεται με έννοιες όπως η Ruderal Ecology, τα Urban

¹⁹ πρωτοπόρων ειδών (pioneer species) αναφέρεται σε φυτικά είδη που εγκαθίστανται πρώτα σε διαταραγμένα ή γυμνά εδάφη, ενεργοποιώντας τα

αρχικά στάδια οικολογικής διαδοχής και επιτρέποντας την επακόλουθη ανάπτυξη πιο σύνθετων οικοσυστημάτων.

Wilds, τα Wastelands και τα Terrain Vague, αποκαλύπτοντας ότι η φύση δεν εξαφανίζεται από την πόλη αλλά επανεμφανίζεται εκεί όπου ο έλεγχος χαλαρώνει (Kowarik, 2011· Gandy, 2013· Solà-Morales, 1995). Ολοκληρωτικά, η Spontaneous Nature (Αυθόρμητης Βλάστησης) μετατρέπει την εγκατάλειψη σε δυνατότητα: αποτελεί οικολογικό πόρο, δείκτη ανθεκτικότητας και θεωρητικό φακό που επιτρέπει να δούμε την πόλη ως ζωντανό, δυναμικό και συνεχώς μεταβαλλόμενο οικοσύστημα.

Συνολικά η μελέτη των Ruderal Ecologies (1950s–1960s) ανέδειξε ότι τα φυτικά είδη που εγκαθίστανται σε διαταραγμένα ή εγκαταλελειμμένα εδάφη δεν είναι απλώς ανθεκτικά κατάλοιπα, αλλά φορείς οικολογικής δυναμικής· έτσι τα «κενά» άρχισαν να θεωρούνται ενεργά οικοσυστήματα. Στη συνέχεια, η έννοια των Wastelands (1960s–1970s) πρόσθεσε κοινωνικο-πολιτική διάσταση, επισημαίνοντας ότι τα υπολειμματικά τοπία είναι προϊόντα αστικών πολιτικών και οικονομικών διαδικασιών και συγχρόνως χώροι με δυνατότητες επαναχρησιμοποίησης. Η περιγραφή του Terrain Vague (Solà-Morales, 1995) έδωσε χωρική και αισθητική πυκνότητα στην αβεβαιότητα αυτών των

ενδιάμεσων ζωνών, ενώ οι όροι Urban Wilds και Spontaneous Nature (2000s και μετά) τόνισαν την οικολογική λειτουργία της αυτοοργανωμένης βλάστησης - συνδεσιμότητα, μικροκλίμα και γενετική δεξαμενή - καθιστώντας σαφές ότι η φύση στην πόλη λειτουργεί ως υποδομή ανθεκτικότητας. Η συσσωρευτική αυτή εξέλιξη κορυφώνεται στην έννοια του Τρίτου Τοπίου, που συνθέτει τις παραπάνω οπτικές: αναγνωρίζει τα Ruderal Species, την πολιτική προέλευση των Wastelands, την χωρική ποιότητα του Terrain Vague και την οικολογική αξία των Urban Wilds ως ένα ενιαίο πλαίσιο. Ένα πρώιμο ιστορικό παράδειγμα που προαναγγέλλει αυτές τις σύγχρονες οικολογικές προσεγγίσεις είναι το έργο του Patrick Geddes, ο οποίος ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα αντιμετώπιζε την πόλη ως ζωντανό οργανισμό και το τοπίο ως δυναμικό σύστημα. Στο πλαίσιο αυτό, το Emerald Necklace στη Βοστώνη (εικ.28) -μια αλληλουχία πράσινων διαδρομών και υγροτοπικών πάρκων- λειτουργεί ως πρώιμη μορφή οικολογικού διαδρόμου που συνδέει κατακερματισμένους αστικούς χώρους και επιτρέπει τη ροή νερού, ειδών και ανθρώπων. Παρότι δεν πρόκειται για εγκαταλελειμμένο τοπίο, το έργο του Geddes προτείνει μια λογική που προαναγγέλλει τις αξίες που αργότερα θα αναδειχθούν

μέσα από τη Ruderal Ecology, τα Wastelands, το Terrain Vague, τα Urban Wilds και τη Spontaneous Nature. Μέσα από την αναγνώριση της πόλης ως οικολογικού συνεχούς, την ενσωμάτωση ενδιάμεσων και μεταβατικών χώρων, τη λογική της συνδεσιμότητας και την αποδοχή της αυτοοργάνωσης της φύσης, το έργο του Geddes διαμορφώνει μια πρώιμη μορφή του Τρίτου Τοπίου, όπου ακόμη και οι μη προγραμματισμένοι χώροι λειτουργούν ως κρίσιμες ζώνες αναγέννησης και οικολογικής ροής. Το Τρίτο Τοπίο μετατρέπει την εγκατάλειψη σε γενετική δεξαμενή και την αβεβαιότητα σε σχεδιαστικό πόρο, προσφέροντας την καταληκτική οικολογική λογική για μια πόλη πιο ανθεκτική, ποικιλόμορφη και συμπεριληπτική.

εικ.28 Το Σμαραγδένιο Κολιέ είναι η ιστορική αλυσίδα πάρκων και υδάτινων οδών της Βοστώνης, έκτασης 1.100 στρεμμάτων, που εκτείνεται σε όλη την πόλη, Πηγή: FKT

Συμπερασματική παράγραφος

Η οικολογική σκέψη μετασχημάτισε ριζικά την πρόσληψη των υπολειμματικών χώρων της πόλης. Η μετατόπιση αυτή, που αναδεικνύει την αξία της αυθόρμητης φύσης, της Ruderal Ecology και των αστικών κενών ως ζωντανών οικοσυστημάτων, προετοιμάζει το έδαφος για την έννοια του Τρίτου Τοπίου. Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο προσφέρει έναν ολοκληρωμένο τρόπο κατανόησης και αξιοποίησης των υπολειμματικών χώρων στη σύγχρονη πόλη, ανοίγοντας τον δρόμο για πιο ευέλικτες, οικολογικά ευαίσθητες και συμμετοχικές μορφές αστικού σχεδιασμού. Μέσα από αυτή τη οπτική, οι αστικές κενότητες παύουν να θεωρούνται προβλήματα προς επίλυση και αναγνωρίζονται ως κρίσιμοι τόποι όπου η πόλη μπορεί να επανεφεύρει τον εαυτό της.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ανακεφαλαίωση Ερευνητικής Πορείας

I. **Ενιαίο Πλαίσιο: Ένα Ερμηνευτικό Εργαλείο της Πόλης**

Η ερευνητική πορεία ανέδειξε ότι το υπό εξέταση πεδίο μπορεί να αναπτυχθεί σε πολλαπλές κατευθύνσεις, αποκαλύπτοντας τη σημασία του Τρίτου Τοπίου ως ερμηνευτικού εργαλείου για την κατανόηση της πόλης. Η ανάγνωση του αστικού τοπίου μέσα από το πρίσμα Τρίτου Τοπίου ανέδειξε νέους τρόπους προσέγγισης και υλοποίησης του σχεδιασμού, διευρύνοντας τα όρια της παραδοσιακής πρακτικής και υπογραμμίζοντας την

ανάγκη για πιο σύνθετες, ευέλικτες και οικολογικά ευαίσθητες μεθοδολογίες. Αφενός θεωρίες πόλης αποτέλεσαν τον πρώτο άξονα διερεύνησης. Μέσα από τις προσεγγίσεις του Lefebvre, του Harvey, της Jacobs και του Batty, αναδείχθηκε ότι η πόλη δεν είναι ένα στατικό σύνολο αλλά μια δυναμική διαδικασία παραγωγής χώρου, σχέσεων και ροών. Η πολυπλοκότητα, η κοινωνική απροσδιοριστία και η πολιτική διάσταση του αστικού περιβάλλοντος αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία που καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο η πόλη εξελίσσεται και μετασχηματίζεται. Αφετέρου, οι οικολογικές θεωρίες προσέφεραν ένα δεύτερο, εξίσου κρίσιμο επίπεδο ανάλυσης. Η σύγχρονη οικολογική σκέψη αντιμετωπίζει την πόλη ως ένα σύνθετο οικοσύστημα όπου φυσικές και ανθρωπογενείς διεργασίες συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν. Έννοιες όπως τα Ruderal Ecologies, τα Urban Wilds και η Spontaneous Nature ανέδειξαν την ικανότητα της φύσης να επανεμφανίζεται, να αυτοοργανώνεται και να δημιουργεί νέες μορφές ζωής ακόμη και σε

περιβάλλοντα εγκατάλειψης ή έντονης ανθρώπινης πίεσης. Σε αυτό το σημείο, το Τρίτο Τοπίο του Gilles Clément λειτούργησε ως ο εννοιολογικός κόμβος που συνέδεσε τις παραπάνω θεωρήσεις. Το Τρίτο Τοπίο δεν αποτελεί απλώς μια οικολογική κατηγορία, αλλά ένα θεωρητικό πλαίσιο που αποκαλύπτει την αξία των αδόμητων, ενδιάμεσων και μη προγραμματισμένων χώρων όπου μέσα από αυτή την έννοια, η πόλη γίνεται αντιληπτή ως ένα πεδίο όπου η φύση και ο άνθρωπος συνυπάρχουν σε μια συνεχή διαδικασία διαπραγμάτευσης, δημιουργώντας χώρους ελευθερίας, ποικιλομορφίας και αυθόρμητης αναγέννησης (Clément, 2004; Kowarik & Körner, 2005; Jorgensen & Keenan, 2012; Gandy, 2013).

Τελικά, η συνομιλία και συσχέτιση όλων αυτών των θεωριών - αστικών, οικολογικών και χωρικών - αποτέλεσε το κεντρικό εύρημα της έρευνας. Η παράθεση και η σύγκλισή τους αποκαλύπτουν ότι η κατανόηση της πόλης απαιτεί μια πολυεπίπεδη, διαθεματική και ανοιχτή

προσέγγιση. Η πόλη δεν μπορεί να ερμηνευτεί μέσα από ένα μόνο θεωρητικό πρίσμα· η ουσία της βρίσκεται στη συνύπαρξη διαφορετικών οπτικών, στη διαρκή τους αλληλεπίδραση και στη δυνατότητά τους να φωτίζουν διαφορετικές πτυχές του ίδιου φαινομένου. Σε αυτό το πλαίσιο, τα Τρίτα Τοπία αναδεικνύονται ως πολύτιμοι πόροι για την κατανόηση και τον επαναπροσδιορισμό των υπολειμματικών χώρων.

Συνεχίζοντας με τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας - τα οποία δεν περιορίζονται στη σύνοψη των θεωρητικών αναφορών, αλλά επιδιώκουν να αναδείξουν τις βαθύτερες αρχές που διατρέχουν την αστική σκέψη, την οικολογία και τον σχεδιασμό - καθίσταται δυνατό να διατυπωθούν ορισμένες κεντρικές παρατηρήσεις για τη σύγχρονη αστική πραγματικότητα. Η συγκριτική ανάλυση των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, όταν τεθούν σε γόνιμο διάλογο μεταξύ τους, αποκαλύπτει κοινές σταθερές, επαναλαμβανόμενα μοτίβα και θεμελιώδεις αξίες που διαμορφώνουν τον

τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την πόλη. Τα συμπεράσματα που ακολουθούν επιχειρούν να συνοψίσουν αυτές τις διαπιστώσεις, προσφέροντας ένα συνεκτικό πλαίσιο κατανόησης της πολυπλοκότητας του αστικού τοπίου.

Αρχικά, ο χρόνος αναδεικνύεται ως καθοριστική αξία στην ανάπτυξη ιδεών, στην ωρίμανση θεωρητικών πεδίων και στη διαμόρφωση του σχεδιασμού. Καμία θεωρία, πρακτική ή έννοια δεν εμφανίζεται στιγμιαία· όλες εξελίσσονται μέσα από μακρές περιόδους παρατήρησης, δοκιμών και αναστοχασμού. Η αστική σκέψη είναι προϊόν συσσωρευμένης εμπειρίας και όχι στιγμιαίας έμπνευσης. Πολλές από τις βασικές ιδέες της σύγχρονης θεωρίας της πόλης δεν είναι νέες· επανεμφανίζονται και επαναδιατυπώνονται σε διαφορετικά ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια, όπως αναδεικνύουν ο Henri Lefebvre και ο David Harvey μέσα από τις αναλύσεις τους για τη διαχρονικότητα των αστικών εννοιών (Lefebvre, 1991· Harvey, 2008). Ακόμη,

η πόλη δεν αποτελεί ενιαία ή στατική έννοια. Η κατανόησή της απαιτεί σαφήνεια όχι μόνο γεωγραφικά αλλά κυρίως χρονολογικά. Η πόλη του 19ου αιώνα, η πόλη του μεταπολεμικού μοντερνισμού και η πόλη της ψηφιακής εποχής αποτελούν εντελώς διαφορετικά πεδία μελέτης. Κάθε +θεωρητική προσέγγιση πρέπει να τοποθετείται στο ιστορικό και κοινωνικό της πλαίσιο, όπως υπογραμμίζουν η Jacobs και ο Batty, οι οποίοι δείχνουν ότι οι αστικές μορφές και οι κοινωνικές δομές μεταβάλλονται ριζικά ανάλογα με την εποχή (Jacobs, 1961· Batty, 2005). Στον αστικό και αρχιτεκτονικό χώρο, τίποτα δεν υφίσταται αυτόνομα: κάθε σχεδιαστική απόφαση, κάθε χωρική μορφή και κάθε οικολογική διεργασία βρίσκεται σε σχέση με κάτι άλλο - με το περιβάλλον, τα συστήματα, την κοινωνία και τον άνθρωπο. Επιπλέον, ο χρόνος δεν λειτουργεί μόνο ως πλαίσιο κατανόησης αλλά και ως παραγωγικός μηχανισμός του ίδιου του χώρου. Κάθε τοπίο -φυσικό, αστικό ή υβριδικό- είναι αποτέλεσμα διαδοχικών στρώσεων, μετασχηματισμών και αλληλεπιδράσεων που

εκτυλίσσονται σε βάθος χρόνου. Η μορφή του δεν προκύπτει στιγμιαία· συγκροτείται μέσα από διαδικασίες συσσώρευσης, φθοράς, προσαρμογής και επανανοηματοδότησης. Όπως αναδεικνύουν η Jacobs, ο Batty, ο Lefebvre και ο Harvey, ο χρόνος αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στη γένεση, την εξέλιξη και την εμπειρία οποιουδήποτε χώρου, καθιστώντας τον αναπόσπαστο στοιχείο της ίδιας της έννοιας του τοπίου (Lefebvre, 1991· Harvey, 2008).

Επιπρόσθετα, η αποστασιοποίηση του ανθρώπου από τη φύση οδηγεί σε ανισορροπίες, κρίσεις και περιβαλλοντικές αντιδράσεις, καθώς η πόλη εξαρτάται από πολύπλοκες και συχνά *μη-γραμμικές οικολογικές διεργασίες*²⁰. Η επανασύνδεση με τα οικολογικά συστήματα δεν αποτελεί ρομαντική επιθυμία αλλά αναγκαιότητα για τη βιωσιμότητα των πόλεων. Η φύση δεν είναι εξωτερικός παράγοντας· είναι

συνδιαμορφωτής του αστικού χώρου, συμμετέχοντας ενεργά στη διαμόρφωση των χωρικών και κοινωνικών δυναμικών (Gandy, 2013). Η πόλη ως ανοιχτό, μεταβολικό σύστημα παράγει συνεχώς ενδιάμεσες ζώνες όπου η φύση και η αστική ζωή συνυπάρχουν, δημιουργώντας νέες μορφές χωρικότητας και νέες δυνατότητες για τον σχεδιασμό. Η πολυπλοκότητα, η κοινωνική απροσδιοριστία και η οικολογική μεταβλητότητα δεν μπορούν -και δεν χρειάζεται- να ελέγχονται πλήρως. Η αβεβαιότητα, η αυθορμησία και η μη-γραμμικότητα αποτελούν οργανικά στοιχεία της λειτουργίας της πόλης και όχι προβλήματα προς εξάλειψη, όπως αναδεικνύει η θεωρία των πολύπλοκων αστικών συστημάτων (Batty, 2005). Η αποδοχή αυτής της αβεβαιότητας αποτελεί προϋπόθεση για έναν πιο ώριμο και βιώσιμο σχεδιασμό. Ταυτόχρονα, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι ακόμη και η εγκατάλειψη -αν και συχνά βιώνεται ως ανεπιθύμητη κατάσταση-

²⁰ *μη-γραμμικές οικολογικές διεργασίες* είναι φυσικές διαδικασίες που δεν εξελίσσονται με σταθερό ή προβλέψιμο τρόπο, αλλά αλλάζουν ξαφνικά όταν επηρεαστούν από μικρές μεταβολές.

ενεργοποιεί διαδικασίες αυθόρμητης οικολογικής αναγέννησης. Σε μικροκλίμακα, αναπτύσσονται αυτοφυή οικοσυστήματα που αξιοποιούν τα κενά, τις ρωγμές και τις αδρανείς επιφάνειες της πόλης, φαινόμενο που έχει περιγράψει ως Spontaneous Urban Nature (Kowarik & Körner, 2005). Με τις κατάλληλες συνθήκες, αυτά τα αρχικά θραύσματα ζωής μπορούν να εξελιχθούν σε πιο σύνθετες οικολογικές δομές, αποκαλύπτοντας τη δυναμική ικανότητα του τοπίου να αναγεννάται πέρα από τον ανθρώπινο έλεγχο. Η εγκατάλειψη, επομένως, δεν αποτελεί μόνο ένδειξη αστικής αποτυχίας αλλά και υπενθύμιση της εγγενούς παραγωγικότητας της φύσης μέσα στο αστικό περιβάλλον, όπως αναδεικνύουν και οι μελέτες για τα Urban Wildscapes (Jorgensen & Keenan, 2012).

Συνάγεται λοιπόν, το συμπέρασμα πως τα Τρίτα Τοπία αποτελούν χώρους όπου η φύση αναδύεται αυθόρμητα, όπου η κοινωνική ζωή αποκτά νέες μορφές και όπου η πόλη αποκαλύπτει τις ασυνέχειες και τις μεταβατικές

της φάσεις. Η αξία τους δεν βρίσκεται στην προγραμματισμένη λειτουργία, αλλά στην ικανότητά τους να φιλοξενούν ποικιλομορφία, να ενισχύουν την οικολογική ανθεκτικότητα και να προσφέρουν χώρους ελευθερίας και πειραματισμού. Επιπλέον, τα Τρίτα Τοπία προσφέρουν τη δυνατότητα στους υπολειμματικούς και παραμελημένους χώρους να επαναπροσδιοριστούν και να ανακτήσουν την πραγματική τους αξία. Μέσα από τις αυθόρμητες οικολογικές διεργασίες, τις κοινωνικές επαναχρήσεις και τις νέες μορφές χωρικής οικειοποίησης, οι χώροι αυτοί μπορούν να μετατραπούν σε πεδία περιβαλλοντικής αναζωογόνησης, κοινωνικής ένταξης και πειραματισμού στον σχεδιασμό. Έτσι, το Τρίτο Τοπίο δεν αποτελεί μόνο ένδειξη αστικής ασυνέχειας, αλλά και έναν πολύτιμο μηχανισμό ανανέωσης που μπορεί να συμβάλει σε ποικίλους τομείς - από την οικολογική ανθεκτικότητα έως την κοινωνική συνοχή και την αστική καινοτομία.

II. Συνδέσεις και Συσχετίσεις

Η παρούσα έρευνα επιχείρησε να αναδείξει τον συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα σε μια σειρά σημαντικών θεωριών, έναν κρίκο που τελικά αποδεικνύεται ότι είναι η ίδια η «συννομιλία» που αναπτύσσεται μεταξύ τους. Η παράθεση των θεωριών δίπλα-δίπλα καθιστά ορατές σχέσεις που συχνά παραμένουν αφανείς: αναδύονται νέα ερωτήματα, νέες εκδοχές παλαιών προβληματισμών και νέες δυνατότητες σύνθεσης. Η διαδικασία αυτή λειτουργεί ως μηχανισμός θεωρητικής αλληλοτροφοδότησης, επιτρέποντας την εξέλιξη των παλαιότερων προσεγγίσεων αλλά και την ανάδυση νέων οπτικών - κάτι που αποτελεί τον πυρήνα κάθε ερευνητικής προσπάθειας. Παρότι η έρευνα διεξάγεται στο πλαίσιο μιας προπτυχιακής εργασίας και μέσα από την οπτική της αρχιτεκτονικής, η έρευνα επιχειρεί να προσφέρει τη δική της συμβολή μέσα από τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά της. Τα δεδομένα είναι διαθέσιμα, όμως η ανάλυση και η ερμηνεία τους

διαφέρουν ανάλογα με το βλέμμα κάθε ερευνητή. Στην προκειμένη περίπτωση, η εργασία επιδιώκει να καταστήσει προσιτά πεδία που συχνά επισκιάζονται στον 21ο αιώνα - όπως η ατμοσφαιρική εγκατάλειψη, τα αστικά υπολείμματα και το Τρίτο Τοπίο - και συγχρόνως να προσφέρει μια νέα οπτική σε ζητήματα που συχνά αντιμετωπίζονται μονοδιάστατα, όπως η αρχιτεκτονική, η πόλη και η οικολογική σκέψη. Η συμβολή της έρευνας εντοπίζεται επίσης στη βαθύτερη κατανόηση αυτού που ονομάζουμε «πόλη». Η πόλη δεν αποτελεί μόνο ένα σύνολο κτιρίων και υποδομών, αλλά ένα σύνθετο πεδίο κοινωνικών, οικολογικών και χωρικών διεργασιών. Η εργασία αναδεικνύει την ανάγκη για συνεχή ανανέωση και εξέλιξη του πεδίου της αρχιτεκτονικής αστικού τοπίου, υπογραμμίζοντας ότι η ενσωμάτωση οικολογικών προσεγγίσεων δεν αποτελεί απλώς συμπλήρωμα, αλλά θεμελιώδη προϋπόθεση για τη σύγχρονη κατανόηση και διαχείριση του αστικού χώρου. Η απουσία προγραμματισμένων χρήσεων στους υπολειμματικούς χώρους επιτρέπει την ανάπτυξη

ανεπίσημων δραστηριοτήτων και νέων μορφών αστικότητας. Η έρευνα δείχνει ότι αυτοί οι χώροι δεν είναι απλώς «κενά» αλλά δυναμικά πεδία κοινωνικής και οικολογικής δημιουργικότητας. Η έννοια του Τρίτου Τοπίου προσφέρει το θεωρητικό υπόβαθρο για την επανανοηματοδότησή τους ως ζωντανών στοιχείων του αστικού οικοσυστήματος, ικανών να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα, την ποικιλομορφία και τη βιωσιμότητα της πόλης.

Συνολικά, η συμβολή της έρευνας έγκειται στη διατύπωση ενός ενιαίου πλαισίου κατανόησης που συνδέει θεωρητικές προσεγγίσεις οι οποίες συχνά ξεετάζονται αποσπασματικά. Η εργασία αναδεικνύει ότι η κατανόηση της πόλης απαιτεί μια ανοιχτή, πολυεπίπεδη και διεπιστημονική ματιά. Παράλληλα, ανοίγει τον δρόμο για περαιτέρω διερεύνηση ζητημάτων που παραμένουν ανοιχτά, όπως η δυναμική των ενδιάμεσων χώρων, η αυτονομία της φύσης μέσα στην

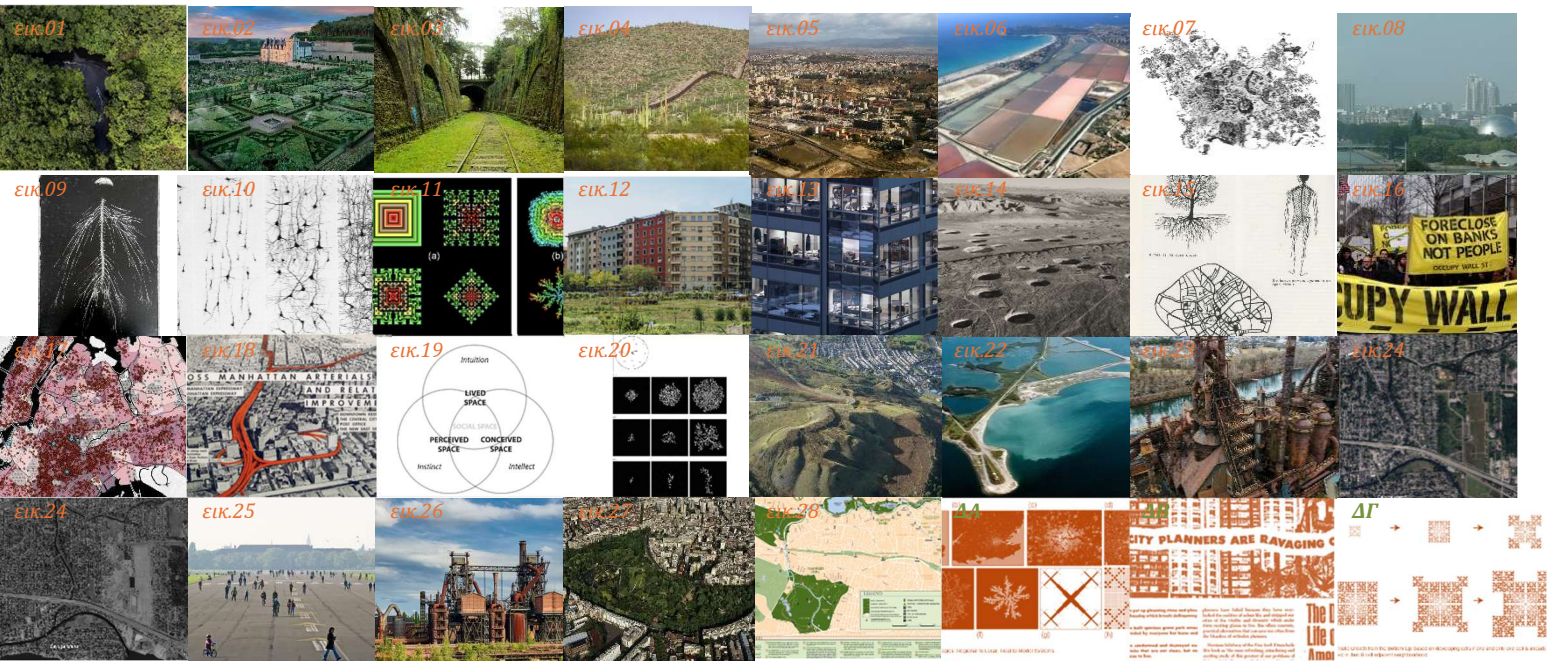
πόλη και η ανάγκη για νέες οικολογικές στρατηγικές στον αστικό σχεδιασμό.

III. Τοπίο στην Πράξη: Νέες Προοπτικές

Στο επίπεδο του σχεδιασμού, η εγγενής αβεβαιότητα και αστάθεια των Τρίτων Τοπίων έρχεται σε αντίθεση με τις παραδοσιακές πρακτικές που επιδιώκουν έλεγχο, προβλεψιμότητα και σταθερότητα (Corner, 1999). Η αντιμετώπιση αυτών των εμποδίων απαιτεί μια νέα σχεδιαστική κουλτούρα που αναγνωρίζει την αξία της αβεβαιότητας, της μεταβατικότητας και της αυθόρμητης φύσης ως θεμελιώδη στοιχεία μιας πιο ευέλικτης και ανθεκτικής αστικής ανάπτυξης. Η ενσωμάτωση των Τρίτων Τοπίων στον αστικό σχεδιασμό οδηγεί σε ένα νέο μοντέλο πόλης που βασίζεται στη συστημική κατανόηση του αστικού χώρου, στην αναγνώριση της αυθόρμητης φύσης ως σχεδιαστικού πόρου και στην αποδοχή της αβεβαιότητας ως δημιουργικής δύναμης (Ahern, 2011).

Η λογική αυτή προωθεί μορφές συμμετοχικής διαχείρισης και κοινωνικής ενεργοποίησης, συνδέοντας οικολογικούς και κοινωνικούς στόχους σε ένα ενιαίο πλαίσιο. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι δεν επιδιώκει την «τακτοποίηση» ή τον εξορθολογισμό των υπολειμματικών χώρων, το νέο μοντέλο τους εντάσσει ως ζωντανά, μεταβαλλόμενα στοιχεία του αστικού οικοσυστήματος, ικανά να εξελίσσονται μέσα από φυσικές διαδοχές, κοινωνικές χρήσεις και χωρικές μεταμορφώσεις. Η πόλη αντιμετωπίζεται ως οργανισμός που εξελίσσεται μέσα από σχέσεις, ροές και αυθόρμητες διεργασίες, και τα Τρίτα Τοπία αναδεικνύονται ως βασικοί φορείς αυτής της εξέλιξης (Doxiadis, 1970; Clément, 2004).

Καταληκτικά, το Τρίτο Τοπίο μπορεί να αποτελέσει θεμελιώδες εργαλείο για τον σύγχρονο αστικό σχεδιασμό, προσφέροντας οικολογικές, κοινωνικές και χωρικές δυνατότητες που υπερβαίνουν τις παραδοσιακές προσεγγίσεις. Παρά τις θεσμικές και κοινωνικές προκλήσεις, η ενσωμάτωση των Τρίτων Τοπίων μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία πιο ανθεκτικών, συμπεριληπτικών και οικολογικά ισορροπημένων πόλεων. Η κατανόηση των υπολειμματικών χώρων ως δυναμικών και πολύτιμων στοιχείων του αστικού οικοσυστήματος ανοίγει τον δρόμο για νέες μορφές σχεδιασμού που αναγνωρίζουν την αξία της αυθορμησίας, της μεταβατικότητας και της αστικής πολυπλοκότητας - αρχές που βρίσκονται στον πυρήνα της σκέψης του Clément.

ΕΙΚΟΝΕΣ

εικ. 01 Το τροπικό δάσος της Γουιάνας, ακολουθώντας τους ποταμούς Κουκούι και Ατάρο © Matthew Irving , Πηγή: [National Geographic](#)

εικ. 02 Οι κήποι του Château de Villandry στη Βαλλανδία, παράδειγμα του ρενασασιστικού κήπου του 16ου α. ε. , Πηγή: [lesplusbeauxjardinsdefrance.com](#)

εικ. 03 Η «Petite Ceinture» στο Παρίσι σήμερα: πρώην σιδηροδρομική γραμμή που έχει μετατραπεί σε πράσινο διάδρομο και χώρο αναψυχής, διατηρώντας τα ίχνη της βιομηχανικής της ιστορίας, Πηγή: [actu.fr](#)

εικ. 04 Τμήμα του φράχτη στα σύνορα ΗΠΑ-Μεξικού, δυτικά του Sonoyta, καλοκαίρι του 2024 © Murphy Woodhouse , Πηγή: [KJZZ](#)

εικ. 05 Λόφος Tuvixeddu, Πηγή: [Wikipedia](#)

εικ. 06 Το πάρκο Molentargius, Πηγή [opencorpsione.gov.it](#)

εικ. 07 La Vallée χάρτης από Gilles Clément's © Domaine du Rayol, Hugo Lardeux , Πηγή: [domainedurayol.org](#)

εικ. 08 Parc de la Villette, ο συναυλιακός χώρος Cabaret Sauvage, στο πρώτο πλάνο, το 1997, με το Géode στο πίσω μέρος, Πηγή: [Wikipedia](#)

εικ. 09 Nervous System, © Frank Heylen, 2015 , Πηγή: [saatchiart.com](#)

εικ. 10 Πολυπλοκότητα και Νοημοσύνη Δενδριτών , Πηγή: [sapienlabs.org](#)

εικ. 11 Michael Batty. (2007). Model cities, σελ. 139.

εικ. 12 Τοπικοί αστικοί κήποι Μιλάνο, Ιταλία , Πηγή: [ohga.it](#)

εικ. 13 Transparent City #27 © Michael Wolf , Πηγή: [sothebys.com](#)

εικ. 14 Nuclear Test Sites © Emmet Gowin , Πηγή: [chicagohumanities.org](#)

εικ. 15 Δοξιάδης, Κωνσταντίνος Α. (1968). Οικιστική. Εισαγωγή στην Επιστήμη των Ανθρώπινων Οικισμών. Hutchinson του Λονδίνου. ,σελ114

εικ. 16 Οι διαδηλωτές κρατούσαν ένα πανό που έγραφε «Κατασχέσεις σε τράπεζες, όχι σε ανθρώπους», Πηγή: [Wikipedia](#)

εικ. 17 Anti Eviction Mapping Project , Πηγή: [arte-util.org](#)

εικ. 18 Εξώφυλλο φυλλαδίου του 1959 που απεικονίζει την προτεινόμενη οδό Lower Manhattan Expressway, κοιτάζοντας ανατολικά από πάνω από την West Side Highway © [mcny.org](#)

εικ. 19 The production of Space © Ashrat M.Salama & Florian Wiedmann , Πηγή: [re-thinkingthefuture.com](#)

εικ. 20 Jeffrey Johnson, Paul Ormerod, Bridget Rosewell, Andrzej Nowak, Yi-Cheng Zhang. (2017). Non-Equilibrium Social Science and Policy, σελ. 90.

εικ. 21 Μέρος κοιλάδας Rhondda , Πηγή: [afonyddcymru.org](#)

εικ. 22 Tommy Thompson Park , Πηγή: tommythompsonpark.ca

εικ. 23 Rust Belt , Πηγή: [The Observer](http://TheObserver)

εικ. 24 Πρώτη δορυφορική φωτογραφία του Love Canal, NY το 1995, αντίστοιχα δεύτερη το 2025 Χάρτης: Google Earth, Δεδομένα: Google Airbus, 2025 και Google U.S. Geological Survey, 1995

εικ. 25 Tempelhofer Feld in Berlin, © Lichtschwärmer, Christo Libuda , Πηγή: visitberlin.de

εικ. 26 Landschaftspark Duisburg-Nord , Πηγή: NRWITS

εικ. 27 Parc des Buttes-Chaumont, Paris, France - Αεροφωτογραφία © Yann Arthus-Bertrand , Πηγή: omrania.com

εικ. 28 Το Σμαραγδένιο Κολιέ είναι η ιστορική αλυσίδα πάρκων και υδάτινων οδών της Βοστώνης, έκτασης 1.100 στρεμμάτων, που εκτείνεται σε όλη την πόλη , Πηγή: FKT

ΔΑ Michael Batty. (2007). *Model cities*, σελ. 137.

ΔΒ Προς τιμήν της 50ής επετείου του βιβλίου «Ο θάνατος και η ζωή των μεγάλων αμερικανικών πόλεων». Διαφήμιση του βιβλίου από τον εκδοτικό οίκο Random House το 1961 © pdxcityscape

ΔΓ Michael Batty. (2009). *Complexity And Emergence In City Systems: Implications For Urban Planning*, σελ. 21

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Pallasmaa, J. (2005) Τα Μάτια του Δέρματος. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Batty, M. (2013) The New Science of Cities. Cambridge, MA: MIT Press.

Clément, G. (2004) Manifeste du Tiers-Paysage. Paris: Sujet/Objet.

Clément, G. (2011) Gardens of Resistance. Paris: Sens & Tonka.

Corner, J. (ed.) (1999) Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture. Princeton: Princeton Architectural Press.

Deleuze, G. & Guattari, F. (1987) A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Doxiadis, C.A. (1963) Architecture in Transition. London: Hutchinson.

Harvey, D. (2012) Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. London: Verso.

Hough, M. (1984) City Form and Natural Process. London: Croom Helm.

Jacobs, J. (1961) The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House.

Kirkwood, N.D. (ed.) (2001) Manufactured Sites: Rethinking the Post-Industrial Landscape. London: Spon Press.

Kowarik, I. & Körner, S. (eds.) (2005) Wild Urban Woodlands. Berlin: Springer.

Kühn, N. (2006) Ruderal Ecologies. Berlin: Jovis.

Lefebvre, H. (1991) The Production of Space. Oxford: Blackwell.

Lynch, K. (1990) Wasting Away. Cambridge, MA: MIT Press. (Διορθώθηκε ο εκδότης)

Matless, D. (2014) Landscapes of Hope and Crisis: Britain's 1970s. London: Bloomsbury.

Paglen, T. & Thompson, N. (eds.) (2008) Experimental Geography: Radical Approaches to Landscape, Cartography, and Urbanism. New York: Melville House.

Sasaki, M. (2010) Culture-Led Regeneration and Urban Space. London: Routledge.

Sennett, R. (2018) Building and Dwelling: Ethics for the City. London: Allen Lane.

Solnit, R. (2014) Ruin Lust. London: Tate Publishing.

Spirn, A.W. (1984) The Granite Garden: Urban Nature and Human Design. New York: Basic Books.

Thompson, I. (2012) Landscape Urbanism: A Genealogy. London: Routledge.

Waldheim, C. (2016) Landscape as Urbanism: A General Theory. Princeton: Princeton University Press.

ΔΟΚΙΜΙΑ, ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ, ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Bratton, D. & Clément, G. (n.d.) 'Interview with Gilles Clément'.

Doxiadis, C. (1963–1975) The Delos Symposia. Athens: Ekistics Institute.

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ζαβολέας, Γ. (2023) Η μηχανή και το δίκτυο ως δομικά πρότυπα στην αρχιτεκτονική, 2η έκδοση. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Alberti, M. (2008) 'Cities as Hybrid Ecosystems', in Urban Ecology. New York: Springer.

Badiou, A. (2009) «From Cartesian to Topological Geometry», στο The Concept of Model. London: Verso.

Brenner, N. (2016) 'Logistics Landscapes', Harvard Design Magazine, No. 43 (Shelf Life). Cambridge, MA: Harvard GSD.

de Solà-Morales, I. (1995) 'Terrain Vague', στο Davidson, C. (ed.) Anyplace. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 118–123. (Το εμβληματικό δοκίμιο για τα αστικά κενά)

Gandy, M. (2012) 'Urban Ecology and the Politics of Urban Metabolism', στο Nature and the City / The Nature of Cities. London: Routledge.

Gandy, M. (2013) 'Marginalia: Aesthetics, Ecology and Urban Wastelands', Landscape Research, 38(2), pp. 1–17.

Grime, J.P. (1977) 'Evidence for the existence of three primary strategies in plants', The American Naturalist, 111(982), pp. 1169–1194.

Kowarik, I. (2018) 'Urban wilderness: Supply, demand and access', Urban Forestry & Urban Greening, 29, pp. 336–347.

ScienceDirect Article (2022) 'Article on urban development'. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275122003286> (Accessed: 01/10/25).

Frontiers in Sustainable Cities (2025) Article on Third Landscape Ecologies'. Available at: <https://www.frontiersin.org/journals/sustainable-cities/articles/10.3389/frsc.2025.1603141/abstract> (Accessed: 01/10/25).

ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ (Web Sources)

WEBSITES

Abaton (n.d.) The Garden of the Third Landscape by Gilles Clément. Available at: <https://abaton.es/en/the-garden-of-the-third-landscape-by-gilles-clement/>

ArchDaily (2024) A Different Type of Ruralty'. Available at: <https://www.archdaily.com/1032522/a-different-type-of-ruralty-designs-for-post-industrial-heritage-transformation>

National Geographic (n.d.) How architecture affects fear and perception'. Available at: <https://www.nationalgeographic.com/science/article/how-architecture-affects-fear-and-perception>

National Geographic Education (n.d.) Urbanization Collection. Available at:

<https://education.nationalgeographic.org/resource/urbanization-collection/>

Third Nature Architects (n.d.) People. Available at:

<https://www.thirdnaturearchitects.com/people>

Urban Imagination (n.d.) Third Landscape. Available at:

<https://urbanimagination.cargo.site/Third-landscape>

Urban Wilderness (n.d.) Urban Wilderness Project. Available at:

<https://www.urbanwilderness.co.uk/>

VIDEOS

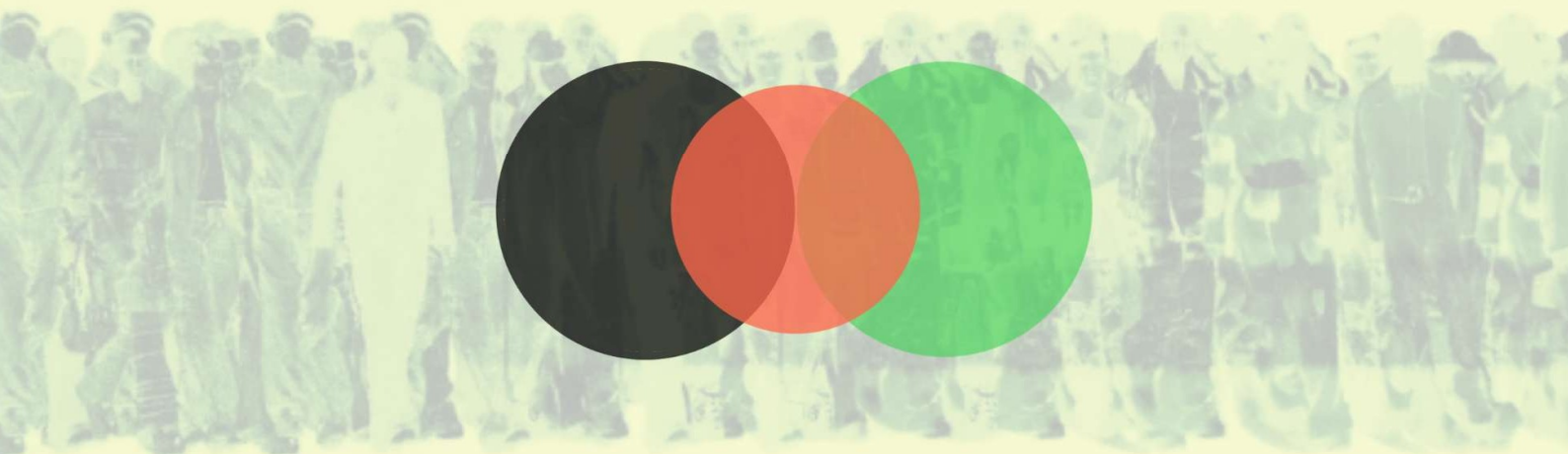
YouTube (n.d.) Gilles Clément Interview. Available at:
<https://www.youtube.com/watch?v=4ukll2qZOy8>

YouTube (n.d.) Terrain Vague Lecture. Available at:
<https://youtu.be/ZlxS2ySd1co>

YouTube (n.d.) The Third Landscape – Gilles Clément.
Available at: <https://youtu.be/BHvLQ0mxBKA>

YouTube (n.d.) The Third Landscape Documentary.
Available at:
<https://www.youtube.com/watch?v=6r7memtAMZo>

YouTube (n.d.) Urban Ecology Lecture. Available at:
https://youtu.be/xYfS9_A7Jsw

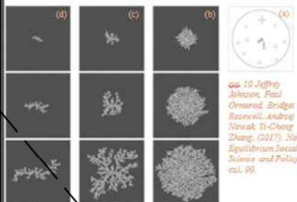

LAYERING

Σελίδες σημαδεμένες με το σύμβολο τοποθετείται
από πάνω τους με την σειρά που δίνονται
ρυζόχαρτα

ΚΕΡΝΑΛΑΟΣ 3 - 10 ΔΟΚΙΜΑ, 10 ΔΟΚΙΜΑ ΤΟΥ ΚΑΛΙ Η ΤΕΡΜΑΤΩΣ ΜΕΛΕΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣ

αναδύονται από τοπικές αποφάσεις και αλληλεξαρτήσεις (Barrow, 2005). Η πόλη προκύπτει έτσι ως ένα σύνθετο, ζωντανό οικοσύστημα, όπου κοινωνικές, χωρικές και πολιτισμικές διαγραφές συνδιαμορφώνουν διαρκώς την αστική μορφή και εμπειρία. Υπό αυτή τη θεώρηση, οι ακαθόριστες και

υπολειμματικοί χώροι δεν αποτελούν εξαιρέσεις ή «κανόν», αλλά μικρότερα υποσυστήματα του ίδιου οργανικού συνόλου. Εξ τούτου, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αναπόσπαστα στοιχεία της πόλης - μια θεώρηση που συνδέεται άμεσα με τη λογική του Τρίτου Τοπίου.

3.2 Αστικά Υπολείμματα και Ακαθόριστοι Χώροι: Βιομηχανικά Κατάλοιπα

Μέσα από τον σύγχρονο σχεδιασμό επιχειρείται η συμφύλιση της ανθρώπινης και της φυσικής ιστορίας, όχι η αντιπαράθεσή τους. Αντί για μια αυστηρή οριοθέτηση ανάμεσα στα δύο τοπία, προτείνεται η διαμεσολάβηση ενός νέου, υβριδικού περιβάλλοντος όπου οι διαδικασίες της φύσης και οι ανθρώπινες παρεμβάσεις συνυπάρχουν και αλληλοσυμπληρώνονται - μια προσέγγιση που συνδέεται με τις οικολογικές θεωρήσεις

ΚΕΡΝΑΛΑΟΣ 3 - 10 ΔΟΚΙΜΑ, 10 ΔΟΚΙΜΑ ΤΟΥ ΚΑΛΙ Η ΤΕΡΜΑΤΩΣ ΜΕΛΕΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣ

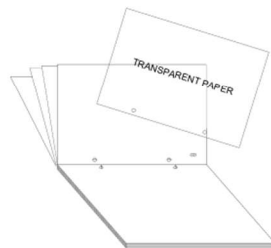
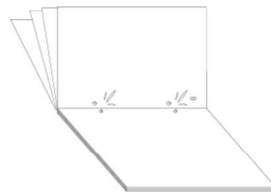
του Clément και τη λογική της αυθόρμητης φύσης (Leach, 2004). Η αποδοχή της φθοράς αποτελεί κρίσιμο στοιχείο αυτής της μετάβασης καθώς η ιδεολογία των «καθάρων μορφών» και της τελειότητας, κληρονομιά του μοντερνισμού, χρειάζεται να αναστραφεί (Foucault, 1992). Η μηχανή, ως μοντέρνο πρότυπο, έρχεται σε σύγκρουση με τον χρόνο, επιχειρώντας να παράγει την ψευδαίσθηση της διαρκυνότητας και της αιώνιας ζωής - μια φαντασίωση που ο Paul Virilio συνδέει με την επιτάχυνση και την τεχνολογική υπερβολή της ύστερης νεωτερικότητας (Virilio, 1986). Για να αποκατασταθεί η ανθρώπινη εμπειρία, η πόλη οφείλει να απομυκρονιστεί από αυτή τη μηχανιστική λογική, ώστε να εξολοφρευθεί το ναρκαυστικό, μηδενιστικό βλέμμα που επιβάλλει ομοιομορφία και έλεγχο. Μόνο τότε τα αισθητηριακά συστήματα που συγκροτούν τις μνήμες μπορούν να επανενεργοποιηθούν χωρίς ταξικές ανισότητες, επιτρέποντας μια πιο δημοκρατική, βιωματική και πολυεπίπεδη σχέση με τον

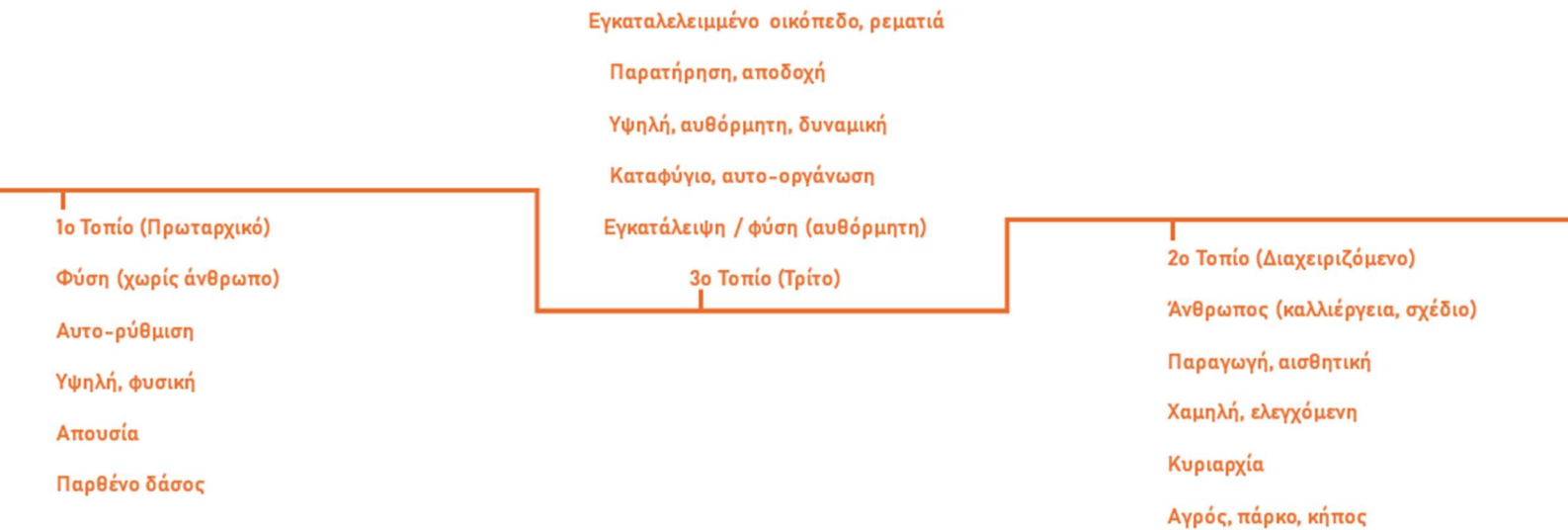
αστικό χώρο (Lefebvre, 1991). Οι υπολειμματικοί χώροι δεν αποτελούν τυχαίες «αποτυχίες» του σχεδιασμού. Αντιθέτως, συνιστούν αναπόφευκτο αποτέλεσμα της αστικής εξέλιξης: κάθε μεταβολή στις χρήσεις της, κάθε μετατόπιση των οικονομικών δραστηριοτήτων και κάθε αλλαγή στις κοινωνικές ανάγκες αφήνουν πίσω της περιοχές που παύουν να εδραζοται τον αρχικό τους σκοπό (Sola-Morales, 1995). Η ανάγκη κατανόησης και ερμηνείας της ιστορίας αυτών των χώρων οδήγησε στην ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής τοπίου ως κρισιμίου πεδίου θεωρητικής και πρακτικής διερεύνησης. Η θεωρητική της βάση διαμορφώθηκε ήδη από τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, μέσα από τον προβληματισμό γύρω από τη διαχείριση των υπολειμματικών χώρων, την αστική βλάστηση και τις διαδικασίες οικολογικής αναγέννησης - μια περίοδο κατά την οποία η οικολογική σκέψη άρχισε να επηρεάζει τον αστικό σχεδιασμό (McHarg, 1969). Συνέπεια του σχετικού προβληματισμού, η

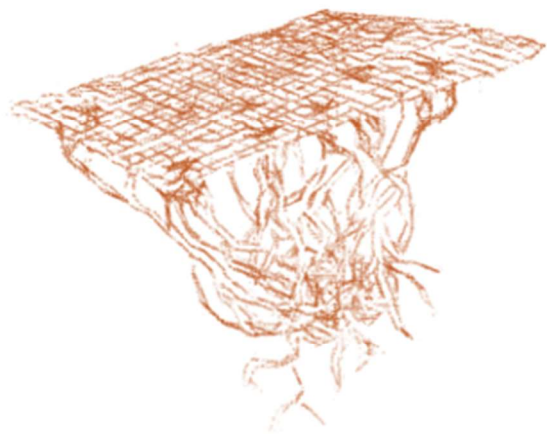
LAYERING

TRANSPARENT PAPERS

BOOKLET (x PAGE)

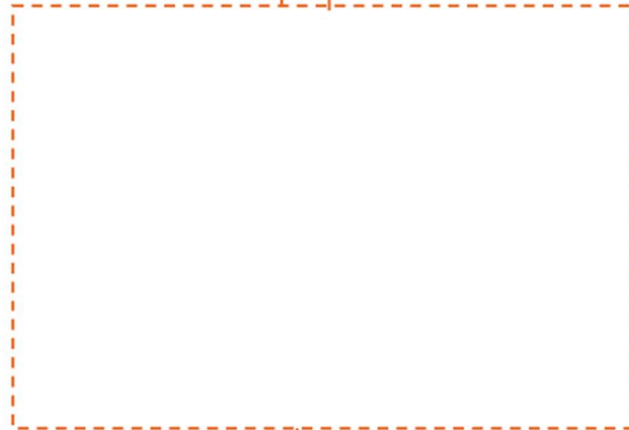

The wormhole connections in the time-space continuum. (Drawing from Klein 1982, 12)

Μεταφορική απεικόνιση ενός αυτό-οργανωμένου δικτύου που παραλληλίζει τον εννοιολογικό κορμό της πόλης και τις πολλαπλές θεωρητικές του διακλαδώσεις.

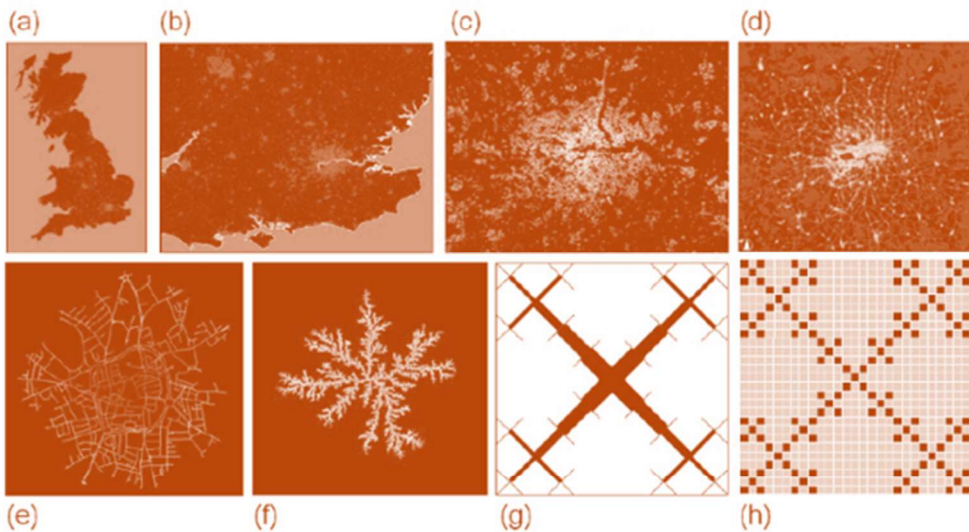

Απεικόνιση της προοδευτικής οργάνωσης και πολυπλοκότητας νευρωνικών δικτύων, ως αναλογία αυτό-οργανωμένων συστημάτων στον αστικό χώρο.

- Οι δενδρίτες → λαμβάνουν σήματα
- Ο άξονας → στέλνει σήματα προς άλλους νευρώνες
 - Συστήματα πόλης → Αλληλεξάρτηση
 - Αστικός Ιστός → Αλληλοτροφοδότηση

Τυπικά μοτίβα από διαφορετικά σύνολα κανόνων: (a) κανονικά μοτίβα που δημιουργούνται από διαφορετικές διαμορφώσεις και κανόνες για την ποσότητα της γειτονικής περιοχής που γεμίζεται, και (b) πιο ρεαλιστικοί κανόνες γεμίσματος που περιλαμβάνουν ετερογένεια επιλογής.

Μελετά τον εκτοπισμό ανθρώπων και τον τρόπο με τον οποίο οι εξώσεις και η αστικοποίηση στοχεύουν συγκεκριμένες κοινότητες στην περιοχή του κόλπου.

Ημερομηνία: 11/03/2024, 12:05:23, 12/03/2024, 12:05:23, 12/03/2024, 12:05:23

Το έργο αποτελείται από έναν ιστότοπο για οπτικοποίηση δεδομένων, ανάλυση δεδομένων και αφήγηση ιστοριών, ο οποίος δημιουργήθηκε για να καταγράψει και να καταστήσει ορατή την εκδίωξη των κατοίκων της περιοχής του κόλπου του Σαν Φρανσίσκο και να διευκολύνει και να οργανώσει τη συλλογική αντίσταση

☞ They've put up gleaming stone and glass file cabinet housing which breeds delinquency and crime.

☞ They've built spacious green park areas that are avoided by everyone but bums and hoodlums.

☞ They've condemned and destroyed entire city blocks that are not slums, but attractive places to live.

☞ They've zoned our cities into intolerable patterns of dullness.

Jane Jacobs says this and much more in her explosive new book, *THE DEATH AND LIFE OF GREAT AMERICAN CITIES*. Mrs. Jacobs shows that the city

planners have failed because they have overlooked the realities of urban life, and stripped our cities of the vitality and diversity which make them exciting places to live. She offers concrete, practical alternatives that can save our cities from the blunders of orthodox planners.

Harrison Salisbury of the New York Times hails this book as "the most refreshing, stimulating and exciting study of this greatest of our problems of living which I've seen. It fairly crackles with bright honesty and good sense."

William H. Whyte, author of *The Organization Man*, calls it "magnificent. One of the most remarkable books ever written about the city."

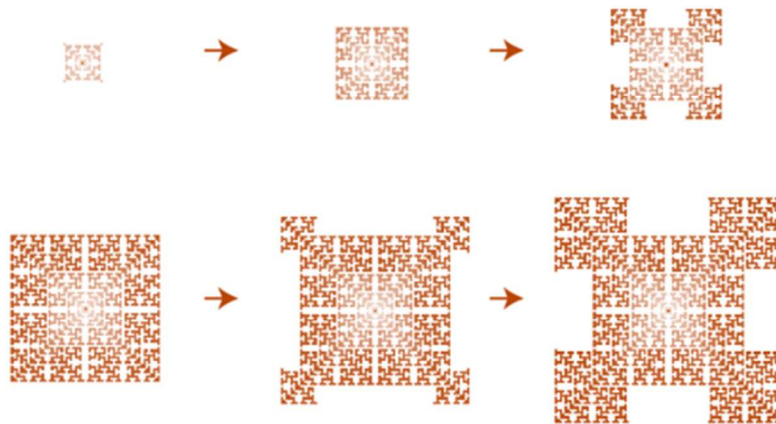
The Death and Life of Great American Cities

By JANE JACOBS

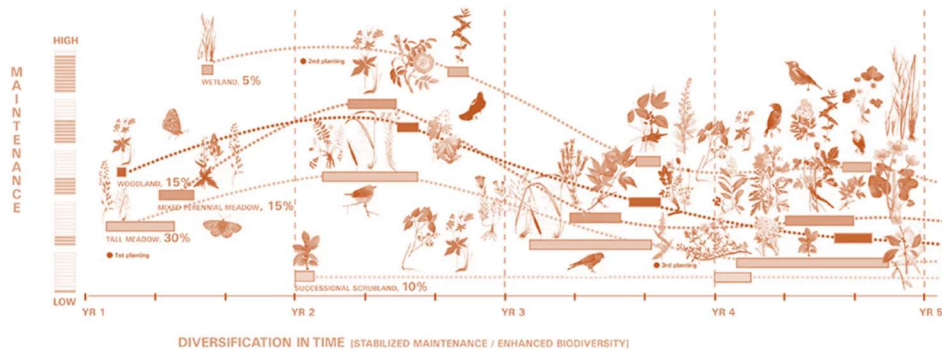
\$5.95, now at your bookstore
RANDOM HOUSE

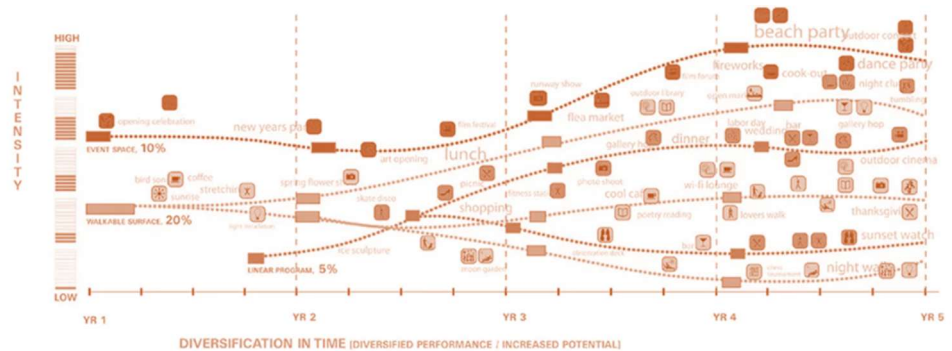
Δομές μακριά από την ισορροπία: ανάλογα με τις μορφές πόλης που δημιουργούνται από τη διάχυση από μια κεντρική πηγή σπόρων. (a)

Deterministic Growth from the Bottom Up: based on developing cells if one and only one cell is already developed in their 8 cell adjacent neighbourhood

Biodiversity | © Field Operations and Diller Scofidio + Renfro, courtesy of the City of New York

*“Chaos is merely order waiting to be
deciphered.”*

Alan Watts

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

LandEscapes: Το Τρίτο Τοπίο ως Καταλύτης Δυναμικής Ανανέωσης των Υπολειμματικών Χώρων στην Πόλη

© Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Παπαθανασίου Αγνή, 2026

ΕΠΙΒΛΕΨΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΒΟΛΕΑΣ

Εξώφυλλο: Ψηφιακή επεξεργασία βασισμένη στο έργο *Forêt vierge au soleil couchant* (1910) του Henri Rousseau (Δημόσιο Κτήμα).

Cover art: Digital modification based on *Forêt vierge au soleil couchant* (1910) by Henri Rousseau (Public Domain).

